

SMÅFÖRETAGANDETS VILLKOR
I GLES- OCH LANDSBYGDER

SAMMANFATTNING	2
1 INLEDNING	6
1.1 Glesbygdsverkets uppdrag	6
1.2 Bakgrund till uppdraget	6
1.4 Delrapportens syfte, utgångspunkter och avgränsningar	8
2 KUNSKAPSÖVERSIKT	10
2.1 Inledning	10
2.2 De små företagens betydelse för produktivitet, sysselsättning och ekonomisk tillväxt	11
2.3 Småföretagandets villkor	14
2.3.1 Företaget och företagaren	14
2.3.2 Institutionerna	21
2.4 Den svenska företags- och sysselsättningsstrukturen i historiskt och internationellt perspektiv	23
2.4.1 Företagsstrukturen	23
2.4.2 Sysselsättningsstrukturen	24
3 SMÅFÖRETAGANDE I LANDS- OCH GLESBYGDER	28
3.1 Definitioner av landsbygds- och glesbygdsföretagande och metod för att beskriva företags- och demografiska strukturer, steg 1	28
3.2 Beskrivning av fyra kommundyper avseende den ekonomiska och demografiska strukturen	32
3.2.1 Företags- och sysselsättningsstrukturer i olika branscher	37
3.2.2 Nya företag och nya företagare	46
4 INFÖR SLUTRAPPORTEN	52
4.1 Sammanfattning av delrapporten	52
4.2 Analysmetoder i slutrapporten	53
4.2.1 Kvantitativa och kvalitativa analysmetoder	53
Samverkan och nätverk	57
4.2.2 Summering och fortsatt arbete	61
BILAGOR	63
LITTERATUR OCH ÖVRIGA KÄLLOR	70

SAMMANFATTNING

Skiljer sig villkoren för små företag i gles- och landsbygder från småföretagens villkor i andra delar av landet?

Mot bakgrund av den frågan har Glesbygdsverket regeringens uppdrag att genomföra en studie som ska belysa om det finns specifika hinder för tillväxt för småföretag i gles- och landsbygder. Gles- och landsbygder ska definieras på ett för uppdraget relevant sätt. Frågan om det finns skillnader i villkoren för kvinnors och mäns företagande ska belysas, likaså om det finns behov av regelförenklningar och behov av och tillgång på kapital som skiljer sig mellan småföretag i gles- och landsbygder och andra småföretag.

Delrapporten består av två delar; en kunskapsöversikt om det svenska småföretagandet och en deskriptiv modell som beskriver skillnader i företags- och befolkningsstrukturer mellan Sveriges kommuner. I slutrapporten, som ska avlämnas till Näringsdepartementet den 30 maj 2006, fördjupas statistiken från delrapportens kartläggning av småföretagandet. Parallellt med det arbetet undersöks drivkrafterna bakom småföretagandet i glesbefolkade områden, bland annat med hjälp av kvalitativa studier och intervjuer med lokala aktörer.

I delrapportens kunskapsöversikt beskrivs småföretagen och deras ekonomiska betydelse huvudsakligen i allmänna termer. Även om det finns många kunskapskällor och en omfattande forskning beträffande entreprenörskap och företagande, finns det få generaliserbara resultat och metoder för gles- och landsbygder. Tanken är att Glesbygdsverkets uppdrag ska leda till att det tomrummet fylls. För detta krävs en omfattande kunskapsuppbyggnad, vilket avspeglas i delrapportens inledning.

Tyngdpunkten i arbetet med delrapporten ligger på en översiktlig beskrivning av företagsstrukturen och den demografiska strukturen i olika delar av landet. Vi har funnit flera skäl som talar för en mer förutsättningslös ingång till de gles- och landsbygdsspecifika villkoren för företagande, än att utgå enbart från mer eller mindre etablerade föreställningar om vad gles- och landsbygder är och vilken typ av företagande som bedrivs där. Analysen av förutsättningar för företagande och ekonomisk tillväxt tar istället sin utgångspunkt i ett antal variabler och indikatorer som inte enbart beskriver typiska glesbygdsaspekter såsom befolkningsminskning, gleshet och stora avstånd. Hänsyn tas även till den företagsstruktur som faktiskt kan observeras inom olika delar av Sverige, oberoende av de demografiska förutsättningarna.

Analyser på läns- eller regionnivå skymmer ofta de olika strukturerna och förutsättningarna inom länen. Därför utför vi i delrapporten en analys på kommunnivå som, trots att den inte blottlägger de lokala variationerna, ger viktig och relevant information. Vi gör antagandet att den lokala kontexten bestämmer delar av de villkor som företag och företagare verkar utifrån och där kommunens administrativa gränser spelar en inte obetydlig roll.

I analysen på kommunnivå delas kommunerna in i fyra kategorier gällande företags- och befolkningsstrukturerna. I företagsstrukturen ingår tre olika mått; antal företag i förhållande till total befolkning, andel soloföretagare av det totala antalet sysselsatta och andel sysselsatta i privat sektor. Två demografiska variabler har tagits med; invånare per bebodd kvadratkilometer och andel av befolkningen i arbetsför ålder. Tillsammans beskriver de två blocken – företagsstrukturen med dess tre mått och befolkningsstrukturen med dess två mått – ett hypotetiskt företagsklimat som grundar sig på faktiska observationer av ett antal nyckeltal och indikatorer.

De fyra kommunkategorierna har definierats enligt följande tillvägagångssätt. Alla kommuner har för varje variabel rangordnats inbördes. Summan av denna ranking för varje block –

företagande respektive demografi – bestämmer slutligen vilken kategori en given kommun tillhör. Kommuner som ligger över medianvärdet gällande summerad ranking tillhör en grupp, medan kommuner med en summerad ranking som understiger medianvärdet tillhör en annan. De fyra kategorierna karakteriseras därmed av (1) kommuner som ligger över medianvärdet när det gäller både företagsstruktur och demografi; (2) kommuner där företagsstrukturen ligger över medianvärdet men under medianvärdet beträffande demografi; (3) kommuner som ligger under medianvärdet i företagsstruktur men över medianvärdet beträffande demografi samt (4) kommuner som ligger under medianvärdet både gällande företagsstruktur och demografi.

Detta första steg i att beskriva och analysera skillnader i villkoren för företagande i olika delar av landet ger ingen tydlig indikation på skilda förutsättningar mellan gles- och landsbygdsområden å ena sidan och tätortsområden å den andra. Det visar dock på variationerna i företagsstrukturer och demografiska strukturer mellan kommuner med olika karakteristika avseende gles- och landsbygdsdimensionen. Vi exemplifierar detta i rapporten med att visa på den överlappning som finns mellan kommunkategorierna och de kommuntyper som enligt Glesbygdsverkets definition är glesbygdskommuner, tätortsnära landsbygdskommuner och tätortskommuner (och som baseras på hur stor andel av en kommuns befolkning som bor inom visst avstånd från närmaste tätort).

64 procent av glesbygdskommunerna ligger i kategori 2 med en företagsstruktur över och en demografisk struktur under medianvärdet. För de tätortsnära landsbygdskommunerna finns inte lika tydliga mönster som för glesbygdskommunerna. Landsbygdskommunerna finns representerade i samtliga kategorier, men 45 procent av dem hamnar i samma kategori som glesbygdskommunerna (kategori 2). Flera landsbygdskommuner har dock, i motsats till glesbygdskommunerna, en relativt sett gynnsam demografisk struktur (27 procent fördelade mellan kategorierna 1 och 3). En stor andel av landsbygdskommunerna (28 procent) har dessutom både en dålig företags- och demografisk struktur (kategori 4).

De kommuner som både har en gynnsam företags- och demografisk struktur (dvs. över medianvärdet för Sveriges kommuner) ligger samtliga i södra Sverige, till stor del koncentrerade kring de tre största städerna. När det gäller administrativa centra i kommuner med residensstad återfinns de i kategorin med förhållandevis få företag och soloföretag, begränsad privat sektor men med goda demografiska förutsättningar (kategori 3). De kommunerna sysselsätter många inom den offentliga sektorn, en sektor som domineras av stora företag. Det drar ner betyget angående frekvensen av (små) företag. Kategorin över medianvärdet gällande både (små)företagsstrukturen och den demografiska saknas helt bland de norrländska kommunerna.

De flesta företagen i Sverige finns inom branscherna finansiell verksamhet/företagstjänster, jord/skog/fiske samt handel och transport. En fördelning kommunvis efter företagsförekomster visar dessa branschers regionala betydelse. Till exempel uppvisar många kommuner i Jämtlands län en andel jordbruksföretag och företag knutna till livsmedelsförädling som ligger över riksgenomsnittet. Det samma gäller områden i södra Sverige med ett stort antal företag inom jordbrukssektorn. Andra delar av Norrland med hög företagsfrekvens har å andra sidan en över genomsnittet hög andel företag inom handel och transport, vilket kan vara en bidragande orsak till den höga företagsfrekvensen generellt i området. Företagstjänster och finansiell verksamhet är vidare mer koncentrerad till storstadsområdena och förklarar stora delar av småföretagsstrukturen där.

Att glesbygdskommuner brottas med befolkningsproblem är ingen nyhet. Noterbart är dock att det relativa antalet företag är så stort. Även om sambandet inte är entydigt så finns det andra uppgifter i delrapporten som förstärker denna bild. Med nya data över andelen *företagare* av de sysselsatta uppvisar län och kommuner med stora gles- och landsbygdsområden mycket höga nivåer. Jämtlands och Dalarnas län hade år 1998 såväl en hög andel nya företag som en hög

andel nyföretagare (som antingen startade helt nya företag eller övertog existerande). Västerbottens och Värmlands län uppvisar de allra högsta andelarna nyföretagare medan andelen nya företag var låg. Stockholms län hade i sin tur den största andelen nya företag men relativt få nya företagare. På kommunnivå noteras de högsta andelarna nya företagare i glesbygdkommunerna Robertsfors och Norsjö, i Orsa (tätortskommun) samt i Torsby och Vaxholm (tätortsnära landsbygdkommuner). Överhuvudtaget har flertalet glesbygds- och tätortsnära landsbygdkommuner stora andelar nyföretagare. Den stora skillnaden mellan den officiella statistiken avseende antalet företag och för den här delrapporten framtagna statistiken över antalet företagare är något vi följer upp i slutrapporten, och då med siffror från år 2003.

DET FORTSATTA ARBETET

Vi konstaterar i denna delrapport att företag kan leva av (jordbruk, turism etc.), för (servicenärningar) och på (utan direkt koppling till platsen) landsbygden. Det bidrar till svårigheterna att entydigt definiera "gles- och landsbygdsföretagande". Ur de enskilda företagens perspektiv blir även livskvalitet och välfärd viktiga begrepp att koppla till tillväxten och till de förutsättningar som indikeras av den i delrapporten presenterade företagsstatistiken. Det kan vara positiva faktorer som sociala sammanhang och nätverk. Det kan också vara psykologiska och sociala hinder, som fördomar mot företagande eller dålig tillgång till utbildning för barnen. För att få en tydlig bild av de problem och möjligheter som småföretag i gles- och landsbygder har när det gäller tillväxt ska sådana aspekter också vägas in när vi tar upp de frågor som uppdraget formulerar, nämligen hur tillgång på kapital, lagstiftning och regelverk påverkar de små företagens utveckling. Om och hur kvinnors och mäns villkor beträffande småföretagande skiljer sig, ska också detta tydliggöras.

Arbetet med slutrapporten genomförs i tre steg. (1) Med hjälp av den deskriptiva modell som presenteras i denna delrapport väljs ett antal kommuner ut i olika delar av Sverige, för en fördjupad analys utifrån den officiella företagsstatistiken. Områden i dessa kommuner kommer att representeras av såväl tätorts- som lands- och glesbygdsområden. Detta nya datamaterial ger i slutrapporten en tydlig bild av inomkommunala variationer, däribland skillnader i köns- och branschstrukturer.

(2) Parallellt med det kvantitativa urvalet görs ett kvalitativt. Ambitionen är att kommunerna i de två urvalen så långt det är möjligt ska vara desamma, så att kvantitativa data kan matchas med kvalitativa inom samma geografiska område. När det gäller de kommunerna studeras befintliga dokument och genomförs intervjuer med representanter för kommunernas näringslivsorganisation, företagarföreningar och andra stödjande organisationer eller nätverk i företagets omgivning.

(3) Utifrån denna kartläggning kan slutligen ett strategiskt urval av *företagare* göras och kvalitativa intervjuer genomföras. Med intervjuerna illustreras de problem och de möjligheter som företagare i gles- och landsbygder har när det gäller tillväxten och utvecklingen av sina företag. De intervjuade väljs ut så att vi speglar kvinnors och mäns företagande, olika branscher som är betydelsefulla i gles- och landsbygdsområden, samt de faktorer som är mest betydelsefulla för tillväxten. Särskild tyngd läggs vid eventuella hinder för tillväxt såsom behov av regelförenklningar, behov av och tillgång till kapital samt betydelsen av den omgivande infrastrukturen (kommunikationer, transporter, service m.m.). Bakomliggande faktorer som t.ex. sociala och psykologiska hinder eller möjligheter belyses också.

Intervjuerna kommer delvis att vägledas av de frågeområden som Nutek för år 2002 och 2005 analyserat i sina enkätundersökningar "Företagens villkor och verklighet". Det handlar om basfakta om företaget och företagaren; tillväxt och utveckling, finansiering och kapitalfrågor, regelverk, kontakter med myndigheter, marknad, export och konkurrens, samverkan och nätverk, infrastruktur etc. Vårt eget material kompletterar emellertid med ett block av frågor

som fokuserar på upplevelser av och kring företagandet, samt eventuella hinder och möjligheter för tillväxt som kan finnas i faktorer som livsform, relationerna mellan företagande och familjeliv samt övriga förhållanden som kan skilja när det gäller kvinnors och mäns företagande. Nuteks omfattande material om småföretagen i Sverige väcker många frågor som inte kan besvaras enbart med enkätformen.

Gles- och landsbygdsföretagen analyseras mot bakgrund av material som finns om småföretagandet generellt i Sverige och i större tätortsområden. Dessa ”referensområden” täcks genom analys av kvantitativa data – såväl registerdata som Nuteks data från enkätundersökningar med hög täckningsgrad. Vi kombinerar dessa kvantitativa data som är representativa för respektive område (såväl gles- och landsbygder som tätortsområden) med kvalitativt material för gles- och landsbygdsområden. Glesbygdsverkets material illustrerar därmed både den generella problematiken och gör det möjligt att jämföra relevanta förhållanden i gles- och landsbygder med förhållanden i övriga Sverige.

1 INLEDNING

1.1 GLESBYGDSVERKETS UPPDRAG

Glesbygdsverket har regeringens uppdrag att i samverkan med Verket för näringslivsutveckling (Nutek) samt i samråd med Arbetslivsinstitutet (ALI) genomföra en studie om småföretag i gles- och landsbygder och deras möjligheter beträffande tillväxt.

I studien ska gles- och landsbygder definieras på det sätt som är mest relevant för att belysa skillnader i småföretagandets villkor i olika delar av landet. Studien ska särskilt belysa om det finns hinder för tillväxt som småföretag i gles- och landsbygder har jämfört med andra småföretag som inte befinner sig på landsbygd eller i glest befolkade områden. Den ska även belysa behovet av eventuella regelförenklingar samt eventuella skillnader i behov av och tillgång till kapital som småföretag i gles- och på landsbygd kan ha jämfört med andra småföretag. Frågan om kvinnors och mäns villkor beträffande småföretagande i gles- och på landsbygd ska också belysas. Uppdraget ska genomföras efter samråd med Statens Jordbruksverk och Institutet för tillväxtpolitiska studier (ITPS). En första delredovisning av uppdraget lämnas till Näringsdepartementet senast den 1 september 2005. Senast den 30 maj 2006 ska uppdraget slutredovisas.

1.2 BAKGRUND TILL UPPDRAGET

Glesbygdsverket avlämnade i september 2004 en delrapport som avsåg uppdraget att sammanställa och analysera inkomna redovisningar från länen beträffande hur landsbygdsdimensionen tas tillvara i det regionala utvecklingsarbetet. Den utgjorde första steget i en dialog mellan verket och Näringsdepartementet kring bristen på kunskap om företagandets villkor i gles- och landsbygder. En genomgång av länsmyndigheternas redovisningar gjordes av en arbetsgrupp vid Glesbygdsverket. Även programunderlagen och annat material beträffande regional utveckling, samt en översiktlig inventering av forskningsrapporter, statistik och annat material gicks igenom. Arbetet visade att småföretagets villkor generellt är rätt väl belysta medan småföretagande på landsbygden inte lyfts fram mer än i ett fåtal mycket avgränsade studier samt när det gäller underlagen från länen i avgränsade program, som t.ex. LBU-programmen och länens program för entreprenörskap och lokalt utvecklingsarbete. Inte heller genusperspektivet, det vill säga mäns och kvinnors situation, är konsekvent integrerat i dessa studier.

Nutek har gjort ett stort antal studier kring såväl småföretagande generellt som på kvinnors och mäns villkor beträffande företagande. ITPS är ansvarig statistikproducent beträffande nyföretagandet i Sverige. Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) och Jordbruksverket har material som rör företagande inom jord- och skogsbruk. Forskare med anknytning till ekonomihögskolan, Växjö universitet med flera enskilda forskare tar upp företagande på landsbygden som en del i lokalt utvecklingsarbete, social ekonomi och entreprenörskap. ALI i Östersund tar upp småföretagandet inom ramen för den forskning man bedriver i programmet "Regionala utvecklingsprocesser och arbetslivets organisering". Den lokala nivån, (framför allt områden i glesbygdslandet Jämtland), är grunden i arbetet. Soloföretagande, olika typer av samverkan mellan småföretag i glesbygd samt relationerna mellan företag och det offentliga är några av de aspekter som analyseras.

I sina redovisningar till Glesbygdsverket beträffande landsbygdsdimensionen samt i sina programunderlag, RTP osv., har länen framhållit företagandet som en ytterst viktig

utvecklingsfaktor och att åtgärder måste vidtas för att effektivare stödja och utveckla inte minst de små företagens villkor.

I de fall länen berörde just landsbygdsföretagens villkor, tog de upp att möjligheterna till finansiering av företagens investeringar och av bostadsbyggande måste underlättas. Tillväxten i företag på landsbygden försvåras av att produktionskostnaden vida överstiger marknadsvärdet när det gäller byggnader och fasta anläggningar. Som en positiv faktor beskrev man i stället det sociala kapitalets och det lokala utvecklingsarbetets betydelse som grogrund för företagandet. Flera län tog också upp behovet av att satsa speciellt på landsbygdskvinnor som vill starta företag och föreslog att stöd i form av mikrokrediter eller etableringsstipendier, en stödform som fanns i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet, åter skulle inrättas.

Av de beskrivningar som gjordes i enkätsvaren från länsstyrelsernas och de regionala självstyrelseorganens sida framgick att de i första hand definierade landsbygdsföretag som företag kopplade till lantbruket, till naturen eller till landsbygden som rekreationsområde, när de beskrev företagandets villkor på lands- och i glesbygd. Det kan ha sin grund i att det beträffande underlagsdokumenten, främst är i LBU-programmen och i länens program för entreprenörskap och lokalt utvecklingsarbete som landsbygdens företagande särskilt berörs. Det visar samtidigt på behovet av att definiera vad som är företagande på landsbygden, om det skiljer sig från övrigt företagande och i så fall hur.

Delrapporten, ”Landsbyggsdimensionen i det regionala utvecklingsarbetet” som Glesbygdsverket avlämnade i september 2004, tog upp vikten av att synliggöra företagandet i gles- och på landsbygd. Det resulterade, som ovan nämnts, i det uppdrag i regleringsbrevet för 2005 som formulerar målsättningen för projektet.

Syftet är att utveckla ett relevant kunskapsunderlag om kvinnors och mäns småföretagande på lands- och i glesbygd som dels definierar dessa företag på ett sätt som gör det möjligt att jämföra och följa deras utveckling i förhållande till andra småföretag i landet, dels belysa dessa företags möjligheter beträffande tillväxt i jämförelse med möjligheterna för andra småföretag. Eventuella regelförenklingar samt eventuella skillnader i behov av och tillgång till kapital i förhållande till andra småföretag, ska också belysas. Kunskapsunderlaget ska, genom att synliggöra gles- och landsbygders företag, deras problem och utvecklingsmöjligheter, stärka en hållbar utveckling för såväl kvinnor som män i gles- och på landsbygd i hela landet. Det ska utmynnas i konkreta förslag på hur såväl departement som berörda centrala och regionala myndigheter kan stödja företagandet på lands- och i glesbygd.

1.3 ARBETETS UTFÖRANDE

I början av 2005 upprättades en projektplan och en projektgrupp för arbetet tillsattes. I arbetet med delrapporten har gruppen prioriterat att göra en bred kunskapsöversikt i ämnet och att bygga upp en deskriptiv modell för analys av småföretagen i gles- och landsbygder, som utgår från såväl företagsstruktur som demografiska förutsättningar.

Projektgruppen består av utredarna Inez Backlund (projektledare), Henrik Bengtsson, Imber Råbock, Peter Malmsten och Märten Sandström.

Projektets styrgrupp är generaldirektör Kerstin Wallin samt enhetscheferna Jan Cederwärn, Inger Normark och Mats Elg.

Elisabeth Berglund vid ALI i Östersund medverkar från och med den 1 juli 2005 i arbetet, genom att presentera och fördjupa ett material hon sedan tidigare tagit fram beträffande genuint nya företagare i svenska glesbygdskommuner.

Under arbetet med delrapporten har Anders Weström, analytiker vid Nutek och Peter Vikström, chef för statistik/analysavdelningen vid ITPS givit stöd beträffande metod och statistikfrågor. Ann Mari Sätre Åhländer, platsansvarig vid ALI i Östersund och Rune Backlund, chef för avdelningen företagande och landsbygdsutveckling vid Jordbruksverket, har utifrån sina fackkunskaper bidragit med synpunkter. Representanterna för samrådsmyndigheterna har inte haft tillfälle att ge synpunkter på den slutgiltiga delrapporten. I stället kommer delrapporten att vara utgångspunkt för samtal med dem inför slutrapporten.

Konsulten Andrea Swenson har medverkat som resursperson beträffande småföretag i gles- och landsbygd. Sociologen Marianne Bull har bidragit med synpunkter i genusfrågor och företagande på landsbygden.

1.4 DELRAPPORTENS SYFTE, UTGÅNGSPUNKTER OCH AVGRÄNSNINGAR
Delrapporten inleds i kapitel 2 med en kunskapsöversikt beträffande de små företagens betydelse i olika ekonomiska sammanhang. Då företagandet i gles- och landsbygder har fått ett litet utrymme i litteraturen, beskrivs och diskuteras småföretagandet i huvudsak i generella termer. Variationen inom småföretagsforskningen är idag mycket stor. Det finns t.ex. ett brett fält inom vilket entreprenörskap och företagande i olika lokala miljöer analyseras. Generaliserbara resultat och metoder från tidigare studier om kvinnors och mäns företagande i gles- och landsbygder finns däremot inte. Avsikten med Glesbygdsverkets uppdrag är att bidra till att fylla det tomrummet. Det kräver dock en omfattande kunskapsuppbyggnad och huvuddelen av arbetet som fokuserar på småföretag i gles- och landsbygdsområden kommer att redovisas i slutrapporten.

Oklarheterna kring vilka villkor för kvinnors och mäns företagande som är specifika för gles- och landsbygder och vilka konsekvenser det får på den lokala ekonomin motiverar en närmare diskussion kring de faktorer som sammantaget påverkar de små företagens tillväxtpotentialer. Även frågan om hur gles- och landsbygder lämpligen avgränsas och definieras är svår att besvara på ett generellt sätt. Kapitel 3 diskuterar därför närmare de metod- och definitionsproblem som vi har stött på när det gäller att ge en första, översiktlig bild av geografiska variationer i företagsbeståndet. Vi presenterar en deskriptiv modell för analys av småföretagandet som utgår från en gruppering av kommuner med olika företags- och sysselsättningsstrukturer och demografiska förutsättningar. Den utgör det första steget av två i den empiriska undersökningen av kvinnors och mäns småföretagande och dess villkor samt tillväxtpotentialer i Sveriges gles- och landsbygder.

Syftet med detta upplägg är att försöka ta hänsyn till så många faktorer som möjligt som, tillsammans med gles- och landsbygdens dimensionen, bestämmer förutsättningarna för småföretagandet i olika delar av landet. Med andra ord vill vi renodla effekten av ”gles- och landsbygdsfaktorn” från faktorer som med sin generella påverkan på småföretag även påverkar småföretagen i gles- och landsbygder. Vi studerar därför de små företagens villkor i skilda miljöer avseende företagsstruktur, demografisk struktur, branschstruktur, regional hemvist m.m. I denna delrapport används deskriptiva statistiska mått och indikatorer för detta ändamål. Analysen genomförs på kommunnivå.

Kapitel 4 i delrapporten tar närmare upp de frågeställningar vi ska analysera i den kommande huvudrapporten. Det gäller en fördjupning utifrån kvantitativa data för analys av gles- och landsbygdsområden inom ett antal olika kommuner, dvs. ytterligare ett steg i arbetet med att presentera en metod för analyser av förutsättningarna för kvinnors och mäns småföretagande i gles- och landsbygder. Inom ramen för huvudrapporten kompletteras materialet dessutom med analyser av kvalitativ karaktär. Materialet samlas in genom intervjuer och/eller fallstudier. På det

sättet illustreras problem och möjligheter som företagare på landsbygden har och som inte kan fångas upp i statistik eller enkäter.

2 KUNSKAPSÖVERSIKT

2.1 INLEDNING

En optimal företags- och sysselsättningsstruktur bidrar till ett högt omvandlingstryck i ekonomin. Omvandlingen – växlingen mellan produkter, teknik, kompetenser och produktionssätt i och mellan branscher – håller uppe den ekonomiska tillväxttakten och tryggar sysselsättningen på sikt. I det traditionella industrisamhället där arbetsprocessen organiserades enligt ett fordistiskt system och produktionen drevs mot allt större standardisering spelade de stora företagen och organisationerna en nyckelroll.

Samtidigt med den effektiviserade industriproduktionen skapades förutsättningar för utveckling längs andra banor. Nya sätt att organisera och producera inom tillverknings- och tjänstesektorerna har möjliggjorts. Storföretagen har fått en minskad betydelse för den totala sysselsättningen och vårt sätt att organisera oss i olika sammanhang. De små företagen och de innovativa entreprenörerna har åter tagit plats som viktiga agenter för ekonomisk utveckling.

Insikten om den ökade betydelsen av de mindre företagen har ökat sedan 1970-talet då det i USA observerades att de nya jobben främst tillkom i mindre företag inom tjänstesektorn. Sedan dess har forskningen kring småföretagandets villkor och konsekvenser tagit i huvudsak två riktningar. Den ena fokuserar på de lokal- och individspecifika förutsättningar som gäller för företagaren/entreprenören eller företaget. Den andra analyserar de institutionella arrangemangen och de s.k. spelreglerna, vilka utgör en del av de strukturella förutsättningarna i företagets omvärld.

Entreprenörerna och deras betydelsefulla roll i omvandlingen av näringslivet är inom svensk forskning tämligen väl förstådd i ett tillväxtperspektiv, även om den länge förts i marginalen av det nationalekonomiska ämnet. Ansatsen har dock även tillämpats och utvecklats inom det ekonomisk-historiska ämnet. I båda fallen har Erik Dahmén's insatser varit en viktig utgångspunkt¹, både för den s.k. tillväxtskolan inom nationalekonomin² och den strukturanalytiska skolan inom ekonomisk historia³.

Entreprenörens roll i ekonomins omvandling ska dock inte förväxlas med småföretagarens. De allra flesta småföretag bedriver ingen entreprenöriell verksamhet och har begränsade möjligheter att expandera. Entreprenörers betydelse ska inte heller ses som något genuint nytt inslag i dagens omvandlingsprocesser. Många av de samband som idag observeras blottlägger inga nya mekanismer mellan småföretagande och tillväxt. Det handlar mer om en påminnelse om redan kända samband och det faktum att styrkan i sambandet har tenderat att öka.

De små företagens betydelse för ekonomisk omvandling och tillväxt beror således inte enbart på deras funktion som oberoende motor i ekonomin. De spelar också en stor roll i interaktionen med de större företagens utveckling, som försörjningskälla för enskilda kvinnor och män etc. Förmågan att kombinera produkter och produktionsmetoder på nya sätt bestäms inte heller av företagets storlek eller branschtillhörighet. Däremot har den optimala balansen i företagsbeståndet – relationen mellan antalet små, medelstora och stora företag, eller mellan produktionsenheter i nätverk, kluster och andra samarbetsformer – förändrats över tid liksom

¹ Dahmén 1950

² Se Johansson/Karlson 2002

³ Se Pålsson/Syll 1997

villkoren för kvinnors och mäns företagande. Denna balans förskjuts såväl vid hög- och lågkonjunkturen som vid strukturella förändringar av mer genomgripande karaktär.

Generellt sett och i ett europeiskt perspektiv finns det dock ett antal särdrag som skiljer de små företagen från de stora, t.ex. att

- små och medelstora företag generellt är mer arbetsintensiva än stora företag
- små och medelstora, i synnerhet mikro-, företag är mer lågproduktiva och uppvisar lägre lönsamhet än stora företag
- små och medelstora företag har en mer lokal/regional marknad än stora företag vars exportandel är större
- små och medelstora företag utgör den överväldigande majoriteten av alla företag och sysselsätter en stor del av det totala antalet anställda.

Flera av de ovan nämnda karaktärsdragen beror mindre på egenskaper som är typiska för företag i olika storleksklasser och mer på att företag i olika storlek är ojämnt fördelade över branscherna. Så är t.ex. små företag överrepresenterade inom arbetsintensiva branscher där produktiviteten generellt är lägre än genomsnittet, t.ex. parti- och detaljhandeln, där låga priser är ett konkurrensmedel. Småföretagen i sådana branscher genererar därmed förhållandevis låga lönesummor.

Översikten inleds med en beskrivning av den förändrade synen på småföretagandet sedan ett antal decennier tillbaka. I synnerhet diskuteras företagsstrukturens effekter på total sysselsättning, genomsnittlig produktivitet och ekonomisk tillväxt samt vilka mekanismer som ligger bakom sambanden. Därefter diskuteras tillväxtvillkoren för små företag ur ett mikroperspektiv (koncentrerat på företagaren och företaget) respektive makroperspektiv (med fokus på förändringar i företagets omvärld, inklusive ekonomisk-politiska förändringar). Också de regionala variationerna i småföretagens villkor diskuteras, med särskilt avseende på gles- och landsbygdernas förutsättningar för företagande och företagstillväxt. Kapitlet avslutas med en översiktlig bild av utvecklingen i Sverige sedan början av 1990-talet, där Sveriges företags- och sysselsättningsstruktur sätts in i ett historiskt och internationellt sammanhang.

2.2 DE SMÅ FÖRETAGENS BETYDELSE FÖR PRODUKTIVITET, SYSSELSÄTTNING OCH EKONOMISK TILLVÄXT

På 1970-talet och i efterdyningarna av oljekriserna började intresset för entreprenörskap och småföretagande att åter öka. 1950- och 1960-talet hade varit de stora företagens, standardiseringens och det moderna industrisamhällets gyllene decennier, en era som grundlades kring förra sekelskiftet. Inom akademin bidrog särskilt en studie av nyskapade jobb i USA till en förnyad syn på de små företagens förmåga att generera ny sysselsättning⁴, som senare dock har kritiserats på ett flertal punkter, visade att små företag med färre än 100 anställda mellan 1969 och 1976 stod för 70 procent av alla nyskapade jobb (netto) i USA. Resultaten gick helt mot den etablerade uppfattningen att storföretagen var viktigast ur sysselsättningsynpunkt. Revideringar av Birchs resultat har lett till mer moderata slutsatser, som också lyfter fram de stora fluktuationerna i sysselsättningstillväxt i företag i olika storlek över tid⁵.

⁴ Birch 1979

⁵ T.ex. Storey 1994 och Loveman/Sengenberger 1991

Svenska data över företagsbeståndet och sysselsättningen ger dock en annan bild, främst när det gäller tidpunkten för när småföretagen växer i betydelse. Övergången till fler små företag och en större andel sysselsatta i småföretag var inte så mycket förlagd till 1970- och 1980-talen, utan snarare fr.o.m. slutet av 1980-talet.⁶

Bland de faktorer som medfört ett ökat fokus på småföretag kan nämnas, för det första, globaliseringen och den ökade internationaliseringen⁷. Den har gjort att tidigare hinder för småföretagande – så som avstånd till marknader, outvecklade och dyra kommunikationer etc. – bättre kan överbryggas. Förutsättningarna för stordrift, kanske bäst illustrerade av det gamla fordistiska systemet med standardiserade arbetsmetoder och produkter och homogen efterfrågan (kombinationen av massproduktion och masskonsumtion och ofta manligt dominerad verksamhet), har blivit färre. Det har därmed blivit mer effektivt att bedriva företagsamhet i mindre skala. Mer skraddarsydda produkter och tjänster – anpassade till en mer föränderlig och osäker efterfrågan – bör därför i ökad utsträckning ha gynnat mindre och kanske kvinnodominerade enheter inom tjänstesektorn men också delar av tillverkningsindustrin.

För det andra har det under de senaste decennierna skett en koncentration av de stora företagens kärnverksamheter. Produktionen är idag mer slimmad och verksamheter läggs ut utanför det egna företaget, verksamheter som företag av mindre storlek kan plocka upp. Denna utveckling förklarar till en del tillväxten av ”tjänstesektorn”. Den tjänsteinriktade verksamhet, som tidigare bedrevs inom tillverkningsföretagen utförs i dag av fristående bolag, som i statistisk mening hamnar inom tjänstesektorn. Den växande småföretagssektorn kan därför inte ses som en oberoende faktor i sysselsättningsutvecklingen, utan sektorns utveckling hänger också samman med förändringar mellan produktionsenheter inom de stora företagen.

För det tredje har revolutionen inom informationsteknologi sedan 1970-talet trasat sönder det gamla hierarkiska organisations- och produktionssystemet och öppnat nya möjligheter till marknadsutbyten och handelsrelationer, likaså skapat helt nya yrkesgrupper och produkter vars livscykel ser annorlunda ut. Exempelvis har takten i introduceringen av nya produkter och ny teknik ökat i samband med tjänstesektorernas genombrott.⁸ Sett i ett historiskt perspektiv – om vi drar paralleller till industrisamhällets genombrott i slutet av 1800-talet och likställer informationsteknologin med tidigare krafter som elektrifieringen, järnvägsutbyggnaden eller bilismen – tar det tid innan alla branscher, arbetsmetoder och organisatoriska lösningar faller på plats.⁹ Först då kan breda marknader med standardiserad teknik och produkter skapas och först då kan användningsområdena för den nya teknologin fullt ut observeras. Givet att det finns en optimal arbetsfördelning – från innovations- till konsumtionsstadiet – mellan företag i olika branscher och i olika storlek, spelar små, medelstora och stora företag olika roller under en sådan process (se mer nedan).

Ibland hävdas dock att småföretagens roll för dagens omvandling och tillväxt är överdriven. Vad som hänt de senaste decennierna, enligt detta synsätt, är att de små företagen har blivit synliga och därmed analyserbara på ett sätt som tidigare inte varit möjligt. Förbättrade databaser, ökad jämförbarhet i data från olika regioner och länder etc. har bidragit till denna utveckling. Fortfarande finns det dock brister i materialens könsuppdelning och genusanalyser. Dessutom behöver inte entreprenörens roll i dagens ekonomi tolkas som något nytt, de har alltid varit en

⁶ Davidsson m.fl. 1994, Henrekson 1996.

⁷ Carlsson 1992.

⁸ Piore/Sabel 1984, Jovanovich 2001.

⁹ Freeman/Louca 2001.

viktig motor för ekonomisk omvandling och tillväxt. Det som hänt är att sambandet mellan entreprenörskap och tillväxt, och de teoretiska modeller som underbygger dem, har dammats av och återanvänds.

Trots den brist på samstämmighet som finns när det gäller småföretagens betydelse i ett modernt industri- och tjänstesamhälle, anses de i regel vara mer benägna till förändring och att ta till sig nya innovationer. Det hänger i stor utsträckning samman med att unga företag i regel också är små och det är de yngre företagen som vanligen anses vara nyskapande och innovativa. De spelar en viktig roll för ekonomins omvandling och om de ges möjlighet att utveckla sina verksamheter och expandera får det positiva effekter på genomsnittlig produktivitet och den totala sysselsättningen. I takt med att vissa stordriftsförutsättningar försvinner, förstärks behovet av ett näringsliv som bättre och snabbare kan anpassas till en föränderlig efterfrågan från kunder och till ny teknik. Även om de små företagen i många fall har sämre möjligheter att fullt ut göra sina produkter och tjänster kommersiella och nå en bred marknad, är de viktiga som en plattform för ny teknik och nya produktionsmetoder. De större företagen har resurserna för att standardisera produkterna eller att föra forskning och utveckling vidare till nya användningsområden.

Ju fler affärsverksamheter som samtidigt bedrivs, vilket bör ha ett samband med *antalet* företag, desto större är dessutom sannolikheten att fler innovationer ser dagens ljus. Nya produkter och tjänster eller marknader introduceras, nya arbetsmetoder tillämpas och nya kombinationer av produktionsfaktorer och -metoder föds. Ett rikligt förekommande företagande förändrar också attityderna till företagande och sprider erfarenheter som kan delas av fler företagare och entreprenörer. De små företagarna kan då bli ”agents of change”¹⁰, bland annat via följande mekanismer:

För det första bidrar unga och små företag till ökad kunskapsspridning inom en bransch. På senare år har denna process närmare beskrivits. T.ex. kan innovationer som inte ryms inom de större företagens forsknings- och utvecklingsavdelningar fångas upp och exploateras av entreprenörer som vill testa sina idéer utanför storföretagets väggar. Att göra det enkelt att starta företag med innovativa ägare betyder därmed att den totala kunskapsspridningen och implementeringen av de nya kunskaperna ökar i ekonomin.

Det finns vidare ett tämligen robust samband mellan antalet företag och ekonomisk tillväxt. Det uppstår genom den ökade konkurrens som blir fallet när allt fler företag kämpar om en given marknad eller om affärsidéer. Företag i olika nischer med mer eller mindre kompletterande produktion till den etablerade kan därmed bilda olika nät av producenter som tillsammans ökar den totala produktionen.

För det tredje ökar variationen i utbudet av varor och tjänster ju fler konkurrenterna inom och mellan branscher är, vilket också skapar en hållbar ekonomisk utveckling på sikt. Vid sidan om fysiskt kapital, arbete och kunskapskapital kan det ”entreprenöriella” kapitalet bidra mycket till den sammanlagda ökningen i produktionen¹¹.

Avslutningsvis, uppstår lätt förvirring om vad som menas med små företag och var gränsen ska dras mellan små och stora företag. Vanligast är att utgå från antalet anställda eller sysselsatta inom en verksamhetsenhet som kan beskrivas som ett företag.

¹⁰ Acs 1992.

¹¹ EU-kommissionen 2003.

En vanlig definition anger företag med färre än 200 anställda som småföretag för att skilja dem från de storföretag som historiskt har spelat en viktig roll. I en rapport från Nutek¹², om småföretag och regioner i Sverige, räknas företag med mindre än 50 anställda som småföretag. När denna gräns väljs innebär det i praktiken att företag med färre än 20 anställda belyses, vilket också blir effekten i Nuteks enkätundersökningar¹³. Gruppen 20-49 anställda utgör endast en marginell andel av alla företag med färre än 50 anställda. Bryter vi ned storleksgruppen upp till 20 anställda har vi dessutom en slagsida mot företag med mindre än 10 anställda. Dessa är nämligen i sin tur många fler än företagen med 10-19 anställda, osv.

EU-kommissionens indelning urskiljer fyra grupper. Små och medelstora företag (small and medium-sized enterprises, SME:s) är företag med upp till 250 anställda. Av dessa är mikroföretag företag med 0-9 anställda, små företag 10-49 anställda och medelstora 50-249 anställda. De stora företagen är företag med över 250 anställda.

Vi avser med små företag i denna rapport företag med upp till 20 anställda. Fokus ligger alltså på de allra minsta företagen. Vi har bland dessa möjlighet att separat urskilja soloföretag (utan anställda), företag med 1-4, 5-9 respektive 10-19 anställda. Om inget annat anges i texten avses med små företag, företag med 0-19 anställda eller 1-19 sysselsatta (företagaren själv räknas då som sysselsatt).

2.3 SMÅFÖRETAGANDETS VILLKOR

Forskningen om småföretagandets villkor – tillväxtmöjligheter och tillväxthinder - kan delas in i två huvudområden; de tillväxtvillkor som den enskilde företagaren upplever i sin lokala miljö (kap. 2.3.1) och de institutionella hinder och möjligheter som omger företagen (kap. 2.3.2). Tyvärr saknar stora delar av denna forskning en problematisering baserad på en konsekvent genusanalys.

2.3.1 Företaget och företagaren

2.3.1.1 Forskningsinriktningar

Den teoretiska bakgrunden till sambandet mellan tillväxt i småföretag och total tillväxt vilar i Sverige tungt på de historiska arbetena kring dynamiken *inom* och *mellan* företag inom olika branscher. Erik Dahmén's studie om mellankrigstidens manligt dominerade företagande är kanske den största inspirationskällan. Därefter har främst Eliasson¹⁴ och Carlsson¹⁵ bidragit till utvecklingen av det som idag kan kallas den svenska tillväxtskolan¹⁶. Perspektivet är uttalat mikrobaserat. Den genomsnittliga ekonomiska tillväxten går inte att förstå utan att de enskilda företagens villkor och tillväxt analyseras inom ramen för ett dynamiskt och tidsberoende skeende.

Konkret behandlas främst tre frågeställningar. (1) Vad är det som gör att företag växer och som inte har institutionella förklaringar och vad är det som hindrar dem att växa? (2) Hur växer företagen? och (3) Vilka är effekterna av tillväxten på företaget och företagaren?¹⁷

Problemområdena, som ibland indelas i tre förklaringsmodeller – faktorer relaterade till

¹² Nutek, 1998.

¹³ Nutek, 2002, 2005, *Företagens villkor och verklighet 2005. Dokumentation och svarsöversikt*.

¹⁴ Eliasson, 1995.

¹⁵ Carlsson, 1995, 1997, 2002.

¹⁶ Johansson/Karlsson 2002.

¹⁷ Se t.ex. Davidsson m.fl. 1994, Wiklund 1998, Davidsson/Delmar 2001, Wiklund/Davidsson/Delmar 2001, Nutek 2003 och Barth 2004.

företagaren/individ, till företaget samt företagarens strategier – vilar i sin tur på den klassificering Storey¹⁸ presenterar.

Resultaten från delar av ovanstående studier indikerar att Sverige har en brist på s.k. tillväxtföretag eller ”gasellföretag”. Några stora sysselsättningsförändringar märks således inte på makronivå genom att sysselsättningen har ökat inom ett fåtal, snabbväxande företag.¹⁹ Företag som ökar antalet anställda finns över hela landet, i alla branscher och i alla regioner samt drivs av både kvinnor och män. De mest snabbväxande är dock överrepresenterade i Stockholmsregionen och inom verksamheter som professionella tjänster och högteknologisk tillverkning. Den tidiga tillväxten är organisk men övergår i många fall till att ske genom förvärv när företagen blir äldre och om/när de internationaliseras. Det mönstret hänger också ihop med att externa ägare kommer in i bilden. Nyskapande och återanvändning av kunskaper har inte någon avgörande roll i de här snabbväxande företagen. Hur fördelningen på kön mellan företagsledarna ser ut framgår inte i studierna.

När det gäller företagaren som person har det visat sig att många inte vill växa och att ickeekonomiska ställningstaganden ofta påverkar den viljan; det kan i synnerhet gälla omsorgen om de anställdas trivsel, risken att förlora kontrollen över företaget, motivet till företagandet osv. Relativt få studier har emellertid gjorts på anledningarna till att företagarna vill, alternativt inte vill, växa. Man vet att det finns ett samband mellan viljan att växa och faktisk tillväxt, men det kan ju också finnas andra sätt att bidra till tillväxt än att utvidga det egna företaget, t.ex. genom samverkan och klusterbildningar.

Självförtroende, positiva förväntningar och förmåga att klara osäkra situationer är viktiga egenskaper hos företagaren när det gäller tillväxt i svåra tider. När det gäller de tidiga skedena av internationaliseringsprocessen så kan nyckelpersoners egenskaper som t ex språkkunskaper, kontakter och tidigare erfarenheter, vara viktigare än vad marknadspotentialen är.

2.3.1.2 Nuteks småföretagarundersökningar

Nutek²⁰ har genomfört två större enkätbaserade urvalsundersökningar 2003 och 2005; ”Företagens villkor och verklighet”. Den senare finns vid dags dato enbart som dokumentation av enkätsvaren. Analysen av materialet kommer hösten 2006. Till skillnad från merparten av de ovan nämnda studierna identifieras de allra minsta företagen lättare i dessa undersökningar. Endast företag med mindre än 50 anställda ingår och den överväldigande majoriteten av dessa har färre än 10 anställda (96 procent av urvalet).

I en sammanfattande rapport²¹, baserad på 2002 års enkätundersökningar, beräknas den relativa betydelsen av individ, företags- respektive strategifaktorer för tre olika mått på tillväxt; sysselsättningstillväxt, omsättningstillväxt och tillväxt i förädlingsvärde.²² Strategifaktorerna (samverkan, kompetensutveckling, innovationsgrad, riskbenägenhet m.m.) förklarar mest avseende sysselsättningstillväxten medan företagsfaktorerna (företagets ålder, juridiska form, regiontillhörighet, bransch m.m.) förklarar mest gällande förändringen i förädlingsvärdet

¹⁸ Storey, 1994.

¹⁹ Davidsson m.fl. 1994, Davidsson/Delmar 2001.

²⁰ Nutek, 2002, 2005, Företagens villkor och verklighet 2005. Dokumentation och svarsöversikt.

²¹ Nutek, 2003, Företagens villkor och verklighet 2002. Tillväxt i småföretag.

²² Med tillväxt menas i dessa avseenden om företaget tillhör en tillväxtgrupp eller inte. För sysselsättningen räknas företaget till tillväxtgruppen om det tillhör de 10 procent som ökat det absoluta antalet sysselsatta mest, för omsättningen och förädlingsvärdet räknas företaget till tillväxtgruppen om det tillhör de 25 procent som ökat mest i relativa termer. När en positiv tillväxteffekt av de olika faktorerna i Nutek (2003) fortsättningsvis diskuteras, avses alltså att företagen tillhör tillväxtgruppen.

(ekonomisk tillväxt). Mellan de enskilda variablerna är det sex stycken som uppvisar ett oberoende, statistiskt säkerställt samband med alla former av tillväxt. Tillväxten påverkas positivt av företagarens tro på den framtida utvecklingen, dennes proaktivitet (offensiva initiativ på marknaden) samt förekomsten av strategiskt miljöarbete i företagen. Dessutom är tillväxtsannolikheten större för företag i storstadsregionerna. Ett negativt samband finns mellan företagarens respektive företags ålder och de olika måtten på ekonomisk tillväxt. Till detta kommer att ytterligare variabler påverkar för ett eller två av de olika tillväxtmåten.

Ett sådant resultat är att soloföretagen uppvisar en lägre tillväxtvilja än företag med 1-9 och 10-49 anställda för perioden 1998-2001, och att den påverkar omsättningen negativt. I genomsnitt är dock tillväxtviljan stor bland företagen i undersökningen; nästan 65 procent av företagsledarna har sådana ambitioner, kvinnorna i något högre grad än männen. 65 procent av kvinnorna och 63 procent av männen vill låta företaget växa. "Tillväxtvilja" skiljs från "tillväxtförväntningar" i förklaringsmodellen. En tro på tillväxt, till skillnad från viljan att växa, uppvisar ett positivt samband med faktisk tillväxt oberoende av hur den senare mäts (sysselsättning, omsättning eller förädlingsvärde).

Sannolikheten för tillväxt är vidare något högre bland företag inom storstadsregionerna än i övriga delar av landet (med undantag för universitets- och högskoleregioner). Den ekonomiska tillväxten eller sysselsättningsökningen har varit lägre bland företag i småregioner med stor privat respektive offentlig sysselsättning, i vilka glesbygdskommuner är starkt representerade. 18 procent av företagen i regionfamilj 5 uppger att de ökat antalet sysselsatta, medan en ökning av omsättningen har skett i 43 procent av företagen i regionfamilj 6.²³ Motsvarande siffror för hela riket var 21 procent och 51 procent.

När det gäller hinder för tillväxt är i genomsnitt den vanligaste faktorn, enligt Nutekundersökningen, tidsbrist; 60 procent av företagsledarna angav brist på egen tid som det största hindret. Sedan kommer hård konkurrens; 39 procent, dålig lönsamhet; 36 procent, begränsad tillgång till lämplig arbetskraft; 36 procent, myndighetsregler, tillståndskrav och dylikt; 35 procent samt svag efterfrågan; 29 procent.

Ungefär var femte företagare ser finansieringsfrågorna som tillväxthinder: "Begränsad tillgång till lån" och "begränsad tillgång till externt ägarkapital" upplevs som ett stort eller mycket stort hinder av 16 respektive 21 procent av företagarna.

Här finns det anledning att anta att procentfördelningen blivit annorlunda om enkäten riktat sig enbart till småföretag i gles- och landsbygder. I det material som föreligger konstaterar emellertid Nutek att företag i glesbygd generellt upplever större tillväxthinder än företag i storstadsområden. När det gäller dålig lönsamhet som tillväxthinder ger materialet ett tydligt utslag på att detta är ett större hinder i glesbygd än i storstad. Även myndighetsregler, tillståndskrav och dylikt upplevs som större hinder i glesbygder än i övriga landet, likaså en begränsad tillgång på såväl arbetskraft som externt ägarkapital. Brist på egen tid upplevs å andra sidan som ett större hinder i övriga delar av landet.

Vid en uppdelning på kön ser man att män i högre grad än kvinnor upplever hinder för tillväxt. Mest markant är att kvinnorna i mindre utsträckning än männen upplever begränsad tillgång till arbetskraft, bristande möjligheter till lån och myndighetsregler som hinder. När det gäller tillgång på arbetskraft är skillnaden till stor del beroende av bransch. Avsaknaden av lämplig arbetskraft anses större i de mansdominerade branscherna bygg, transport, tillverkning och kommunikation. Detta gäller både män och kvinnor inom branschen. Angående lån söker

²³ Enligt Nuteks regionfamiljsindelning är regionfamilj 5 småregioner med stor andel privat sysselsatta och regionfamilj 6 småregioner med stor andel offentligt sysselsatta.

avsevärt färre kvinnor än män sådan finansiering. Männerna är i högre grad än kvinnorna nöjda med tillgången till krediter. Tidigare studier visar på att det inte är främst kön som spelar roll vid beviljande av lån utan snarare företagets storlek, likvida tillgångar, inriktning och ålder.²⁴ Dock kan man ana att det finns ett strukturellt problem i detta sammanhang då kvinnor ofta har mindre och yngre företag i branscher med litet kapital.

Grupperna högutbildade företagare och soloföretagare upplever ganska få hinder. De som upplever flest hinder är företagare födda utomlands. Därefter kommer grupperna företag inom handelssektorn samt företag med minst en anställd. När det gäller typen av hinder i olika sektorer skiljer handeln ut sig; företagen där ser i betydligt större utsträckning än övriga branscher hård konkurrens och dålig lönsamhet som hinder. Det ligger i branschens natur att konkurrera och hålla priserna nere och öka lönsamheten. Både handeln och tillverkningssektorn upplever finansieringen som ett större tillväxthinder än företagen inom tjänstesektorn.

Urvalet i Nuteks undersökningar på nationell nivå är omfattande och har en relativt hög svarsfrekvens. Underlaget för småföretag i gles- och landsbygder är dock för litet att dra några helt hållbara slutsatser från. Även i dessa småföretagarundersökningar är alltså villkoren för företagandet i gles- och landsbygder, relativt övriga områden, okända. Åtminstone är uppgifterna inte generaliserbara för gles- och landsbygdsområden. Först på länsnivå är materialet representativt.

2.3.1.3 Behov av och tillgång på kapital

En viktig förutsättning för att företagandet ska kunna utvecklas, att nya företag ska kunna starta och att befintliga företag ska kunna växa är en god tillgång till finansiellt kapital. Generellt sett gäller detta alla typer av företag, alla branscher och oavsett företagets storlek. Däremot så varierar behoven naturligtvis mellan olika företag och mellan branscher såväl som över tid. Behovet av kapital varierar också mellan olika skeden av ett företags verksamhet och beroende på vilka behov som det enskilda företaget har. I ett expansionskede krävs kanske kapital för investeringar, men oberoende av om företaget är nystartat eller inte krävs rörelsekapital för den löpande verksamheten.

Det optimala är naturligtvis att företagen kan finansiera alla delar av sin verksamhet med egna medel, dvs. eget kapital eller ägarkapital. I t.ex. ett expansionskede eller vid utveckling av nya produkter eller tjänster krävs dock ofta tillskott av externt kapital för att möjliggöra planerade satsningar. Det är här marknaden och dess aktörer kommer in, framförallt banker och andra finansieringsinstitut.

De allra flesta företag har förmodligen en bankkontakt. Ett problem tycks dock vara att banksystemet och riskkapitalmarknaden inte klarar av att tillgodose det riskkapital, lånekapital eller annat kapital som näringslivet och företagen är i behov av. Inte minst för småföretagen tycks kapitalförsörjningen vara ett allt mer aktuellt problemområde.

Beträffande riskkapital ökade tillgången starkt under senare delen av 1990-talet för att sedan minska igen. Externt riskkapital har stor betydelse för främst teknikbaserade företag och företag med externt ägande växer mer än andra. Finansieringsformen är inte heller lika relevant för de allra minsta företagen, som de större. Problemen handlar främst om såddkapital och om riskkapitalisternas teknikkompetens. Avknopningsföretag växer mer än företag som startat från "scratch". Avknoppningar från företag växer mer än avknoppningar från högskolor och nya teknikbranscher växer mer om kompletterande branscher redan finns i regionen. Vidare har företag som har en entreprenöriell inriktning en starkare tillväxt. Nydaning är viktig och tillväxtföretag söker sig ofta – men inte alltid – till dynamiska tillväxtnischer.

²⁴ Fabowale, Orser & Riding 1995, Coleman 2000.

Många av de problem vi ser idag är i flera fall generella för små företag över hela Sverige, men problemen accentueras med det geografiska handikapp som återfinns i gles- och landsbygder. Därför är det av intresse att kartlägga de problem som finns generellt med kapitalförsörjningen i små företag. Ett av de hinder som finns för företagande som är specifikt för lands- och glesbygder är problemet med användningen av företagsinteckningar (se nedan). Ett annat exempel på skillnader mellan stad och landsbygd kan illustreras av den förändring i förmånsrättslagen som trädde i kraft den 1 januari 2004. Förändringen har påverkat förutsättningarna för småföretag i gles- och landsbygder på ett mycket tydligt sätt.

Lånemöjligheter

Förmånsrättslagen reglerar den turordning i vilken fordringsägare får utdelning vid konkurs. Ett av syftena med reformen var att underlätta för företag att genomföra företagsrekonstruktion i stället för att gå i konkurs²⁵. Genom reformen slopades bland annat statens förmånsrätt gällande skatter och allmänna avgifter. Arbetstagares löneskydd vid konkurser förbättrades. Tidigare oprioriterade fordringsägare fick en starkare rättslig ställning. Syftet var att i framtiden hindra att konkurser sprider sig från ett företag till dess affärspartners. Syftet med reformen var också att bidra till att kreditgivning och kredituppföljning mer än hittills inriktas på ett projekts utsikter till lönsamhet.

När den nya lagen trädde i kraft den 1 januari 2004 tillämpades den endast för nya lån (dvs. lån som beviljats efter den 1 januari 2004) men fr.o.m. den 1 januari 2005 omfattar lagen även gamla lån. Tidigare hade bankerna rätt att få ut 100 procent av den lämnade säkerheten vid en konkurs. Den nya företagsinteckningen ger bankerna allmän förmånsrätt och gäller i 55 procent av värdet av gäldenärens hela egendom som återstår sedan borgenärer med bättre förmånsrätt fått betalt.

Sänkningen av bankernas förmånsrätt i den nya lagen har i vissa fall lett till att banksystemet försöker minimera sina risker med både uppsagda krediter och hårdare kreditvillkor som följd. Kreditgivare har också ägnat sig åt att omvärdera sina fordringar då möjligheterna att utmäta gäldenärens egendom från den 1 januari 2005 har förändrats kraftigt. En av de effekter detta har fått är en försämrad kreditgivning till mindre företag.

Eftersom man som gles- och landsbygdsföretagare bor och verkar i områden som marknadsmässigt har lägre värden på tillgångar som t.ex. fastigheter följer att denna typ av tillgångar har avsevärt mindre värde som säkerhet än tillgångar i större tätorter. Den låga värderingen, som grundar sig på bristande alternativ användning av fastigheterna vid en eventuell konkurs, försämrar ytterligare dessa företags möjligheter att lämna tillräckliga säkerheter vid upplåning. Detta sätter ytterligare press på de enskilda företagarna att lämna personliga borgensåtaganden för att överhuvudtaget kunna få banklån²⁶. Tillsammans med en generell försämring av kreditgivningen från bankerna innebär detta stora svårigheter för företagande på landsbygden.

Allra känsligast i detta sammanhang är nystartade företag utan möjlighet att använda företagsinteckningar som säkerhet. Om ett företag befinner sig i startfasen med sin verksamhet och inte har värden i verksamheten att använda som säkerhet i t.ex. en företagsinteckning, återstår för företagsägaren att lösa säkerhetsproblemet.

²⁵ Riksdagens näringsutskott 2004/05:NU1.

²⁶ Se även rapporten *Finansiering av näringsfastigheter i glesbygd - problem och möjligheter. En rapport om lokalförsörjning inom stödområdet. Nutek.*

Vi kommer i slutrapporten att se närmare på några problemområden när det gäller kapital och kapitalförsörjning.

2.3.1.4 Villkor i gles- och landsbygder

Företagandets villkor skiftar, utöver skillnader i företagsstorlek och branschtillhörighet etc., också mellan regioner, mellan kommuner och mellan olika delar av kommuner. Lokala erfarenheter och historik av företagande och sysselsättning spelar en stor roll och förklarar mycket av den variation som finns kring de genomsnittliga siffror som presenterats ovan. Avstånd till marknader, befolkningstäthet och skillnader i tillgång och utbud av t.ex. infrastruktur och service påverkar också förutsättningarna på ett påtagligt sätt. Skilda förutsättningar för företagandet mellan olika områden eller olika delar av landet kan också kräva särskilda insatser för att underlätta företagandet.

Det är därför intressant att redovisa några grundläggande förutsättningar för företagandet och hur dessa förutsättningar kan skilja sig mellan företag belägna i gles- och landsbygder och företag belägna i eller i närheten av större lokala marknader, som tätorts- och stadsområden.

Transporter och kommunikationer

Vägar av bra kvalitet är en viktig fråga, både för de boende och för näringslivet i gles- och landsbygder. Bristen på kollektivtrafik och det höga bilberoendet medför dessutom att vissa småföretag i gles- och landsbygder kan ha svårare att rekrytera arbetskraft. Bristen på kollektivtrafik är även ett hinder för att utveckla besöksnäringen i gles- och landsbygder. I många delar av landet har resmöjligheterna dragits ner. Det innebär att det blir allt svårare för turistföretag i landets glesare delar att ta emot besökande som saknar bil. I allt fler gles- och landsbygder finns ingen tillgång till taxi, i vissa områden saknas taxi kvällar, nätter och helger. Det är en stor nackdel både för näringsliv, boende och besökande.

I gles- och landsbygder finns det ofta även brister i tillgången till dagliga gods- och varutransporter. Företagen behöver snabbt både få ut sina varor till sina kunder och få in material, reservdelar etc. Antalet godstransportörer är ofta begränsat, vilket hämmar företagens lönsamhets- och konkurrenskraft. Det måste även fungera snabbt och effektivt i hela transportkedjan, hela vägen mellan företaget och slutkunden.

Avstånden har stor betydelse för företag när det gäller transporter. För att kompensera för kostnadsnackdelar i de fyra nordligaste länen samt stimulera till höjd förädlingsgrad i transportbidragsområdets näringsliv får bidrag för transport av gods lämnas enligt förordningen om regionalt transportbidrag (SFS 2000:281). Stödområdet är indelat i fyra zoner.²⁷ Varje år fördelas cirka 350 miljoner kronor, vilket motsvarar cirka 0,3 procent av det årliga produktionsvärdet inom den norrländska tillverknings- och gruvindustrin. För enskilda företag kan dock transportbidragets andel av omsättningen uppgå till 3 procent. Transportbidraget är ett av EU-kommissionen godkänt regionalpolitiskt företagsstöd som syftar till ökad tillväxt och balanserad regional utveckling. Bidraget vilar dock på ett undantag från EU:s generella statsstödsregler. Sveriges undantag sträcker sig fram till år 2006.

För att förbereda inför kommande diskussioner om bidragets framtid gav Nutek konsultföretaget Infraplan AB i uppdrag att utreda transportbidraget. Slutredovisning gjordes i juni 2004 i rapporten "Transportbidraget – en analys av motiv, effekter och alternativ". I huvudsak uppfattas transportbidragets uppbyggnad och dess zonindelning vara ändamålsenlig. Dock uppvisar transportstödet vissa skevheter och oklarheter. Som exempel gynnas mansdominerade näringar framför kvinnodominerade verksamheter, vilket är negativt

²⁷ Stödområde för transportbidraget är Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands och Västernorrlands län.

för jämställdheten. Bidraget ges inte heller till persontransporter, vilket innebär att reseintensiva företag, vanligen inom högförädlade industribranscher och kunskapsföretag, får bristfälliga konkurrensvillkor.

IT

Informations- och kommunikationsteknik har en stor och växande betydelse för företagen i gles- och landsbygder. Tillgång till och kunskap om IT-baserade verktyg och elektronisk kommunikation är något som de flesta små företag måste förhålla sig till för att kunna utvecklas och överleva.

Det finns ganska mycket kunskap om företagens IT-användning, bl.a. producerar Statens institut för kommunikationsanalys (SIKA) löpande statistik på området. Det finns dock inga källor som särskilt belyser hur landsbygders företag tar till sig ny teknik. Den löpande statistikproduktionen utelämnar också de mindre företagen (mindre än 10 anställda), varför vi har en mycket begränsad kunskap om hur dessa de minsta företagen använder IT.

Nutek undersöker inom ramen för sina studier av ”företagens villkor och verklighet” bland annat småföretagens IT-användning. I den senast publicerade studien som avser 2002²⁸ skriver man att resultaten tyder på att det finns klara regionala skillnader i småföretagens IT-användning. Användningen av IT är både mer omfattande och mer avancerad ju större lokal arbetsmarknadsregion (befolkningsmässigt) företagen hör hemma i. Det noteras också att ju större arbetsmarknadsregion desto vanligare är det att IT används som ett strategiskt verktyg i utvecklandet av nya varor och tjänster. De största skillnaderna finns mellan små företag i storstadsregioner och småföretag i regioner dominerade av offentlig sysselsättning.

Studien visar också att småföretag som använder IT agerar på en geografiskt större marknad och oftare samverkar med andra företag. Den visar också att företag med låg utbildningsnivå inte använder IT i samma utsträckning och på ett lika avancerat sätt som företag med hög utbildningsnivå.

Även om Nutek i sina slutsatser ser kompetens och incitament för IT-användningen som det viktigaste kan man inte bortse från att tillgången till infrastruktur också kan vara en begränsande faktor. Data saknas tyvärr om företagens tillgång till IT-infrastruktur. SIKA, som producerar IT-statistiken i Sverige bortser, som ovan nämnts, från företag med mindre än 10 anställda och Post- och Telestyrelsen (PTS), som årligen redovisar nätutbyggnad och nättillgång, har ingen särskild redovisning av företagens tillgång till nät.

Av PTS redovisning 2005 av utbyggnad av IT-infrastruktur med hög överföringskapacitet^{29,30} kan man utläsa att ca. 40 procent av landets hushåll kan få tillgång till bredband. Antagligen är siffran för företag något högre eftersom hushållen har ett mera spritt lokaliseringsmönster än företagen. Nätutbyggnad har under de senaste åren skett inte bara på marknadsmässiga villkor utan även med stöd av statliga bidrag till kommunerna för att bygga upp en sådan infrastruktur som annars inte skulle tillkommit³¹. Detta har gjort att tillgången på nät har ökat i alla delar av landet under de senaste åren. Utan att i detalj gå in på hur nättillgången ser ut kan man säga att de största bristerna i IT-infrastrukturen finns i små tätorter upp till ca. 500 invånare och utanför

²⁸ Nutek, 2004, *IT i småföretag*.

²⁹ I fortsättningen benämnt ”bredband”.

³⁰ PTS rapport PTS-ER-2005:24.

³¹ För en närmare beskrivning av stödformer se t.ex. rapporten *Bredband i Sverige 2005*.

tätorter. De kommuntyper som har sämst tillgång är glesbygdskommuner³² och kommuner med mindre än 25 000 invånare i södra och mellersta Sverige.

Service

En god tillgång till grundläggande service är en förutsättning för både företagande och för människors möjligheter att bo och verka i alla delar av landet. Ur företagens perspektiv finns det dels indirekta, dels direkta behov av och anspråk på en god servicenivå. De direkta behoven och anspråken är den offentliga och kommersiella service som företaget behöver för att fungera. Exempelvis banker och kreditinstitut, försäkringsbolag, transportföretag, revisorer, serviceföretag som elektriker, datatekniker m.fl., Skatteverket, Almi, Nutek etc. Behoven av service kan också variera med företagsstrukturen i olika områden. Industrieföretag kan t.ex. ha ett särskilt stort intresse av en väl fungerande räddningstjänst, tjänsteföretag kan ha andra prioriteringar osv. Det kan dessutom finnas skillnader som går att hänföra till om företagen drivs av kvinnor eller män.

Kommunerna har en viktig roll för både befintliga företag och företag på väg att etablera sig i kommunen. Kommunernas uppgift handlar mycket om att bidra till att skapa goda och likvärdiga förutsättningar för företagsamhet, det som brukar benämnas som ett gott näringslivsklimat. Detta handlar i hög utsträckning om insatser och förhållanden inom service- och infrastrukturområdet.

Företagens indirekta behov och anspråk handlar om att servicen måste fungera för de människor som bor i den omgivning där företaget finns. Det är grunden för att företaget ska kunna rekrytera och behålla kompetenta anställda. God tillgång till service betyder dock inte automatiskt en god tillgänglighet till servicen. Exempelvis kan handläggningstider eller vårdköer göra att väntetiden är lång även om servicen finns i en geografisk närhet.

Tillgången till både kommersiell och offentlig service försämras gradvis i gles- och landsbygder. En grundorsak till denna försämring är det vikande befolkningsunderlaget. Minskade skatteintäkter för kommunerna tvingar fram organisatoriska förändringar, ofta med försämrad service som följd. Också de statliga servicegivarna förändrar sina organisationer och centraliserar sina servicenät. Dessa förändringar stärker samtidigt incitamenten för att hitta nya lösningar som tillgodoser de behov som finns.

Långa avstånd och glesa befolkningsstrukturer kräver ofta speciella lösningar för att trygga en god och någorlunda likvärdig service i alla delar av landet. Dessa lösningar måste utvecklas efter lokala och regionala förutsättningar och möjligheter och med den lokalkännedom som inte kan finnas i centrala, generella lösningar. Utformningen av servicen måste göras i dialog mellan både brukare, servicegivare, näringsliv och andra parter som berörs. Viktiga frågor att fundera över är vad staten och kommunerna kan göra för att skapa en god miljö för företagande och vilka faktorer och förbättringar som har störst reell betydelse för näringslivets förutsättningar lokalt. Samordnade lösningar mellan kommersiell och offentlig service, ofta med starka inslag av lokalt engagemang, blir allt vanligare. Det bildas också fler kommunalförbund där samverkan sker inom flera områden och potentialen för ytterligare och bredare samverkan är stor.

2.3.2 Institutionerna

Tidigare har institutionerna – till stor del resultatet av den förda ekonomiska politiken – kring företagandet varit styrda mot att underlätta verksamheten för större företag. Med tiden har det därför blivit allt svårare för mindre företag att expandera sin verksamhet; det kan gälla övergången från enskild firma till aktieföretag eller från anställning till eget företagande. Vissa

³² Enligt Sveriges kommuner och landstings definition.

sektorer har dessutom varit och är fortfarande delvis reglerade för att förhindra (ny)företagande i alternativa former – t.ex. verksamheter inom offentlig sektor. Detta försvårar speciellt för kvinnor eftersom det handlar om kvinnodominerad verksamhet.

Det finns ett batteri av institutionella arrangemang som kan ha förhindrat möjligheterna till expansion för små företag och som, relativt sett, gynnat de större företagen.³³ Flera försök att ta bort dessa hinder gjordes i början av 1990-talet, vilket kan sättas i samband med det ökade nyföretagande som karakteriserar decenniet. Det gäller t.ex. den tidigare beskattningen som inte var neutral i förhållande till typ av ägande och finansieringssätt. Individuellt ägande av tillgångar beskattades hårdare än det institutionella ägandet, vilket slog hårdare mot de mindre företagen. Skuldfinansieringen var förmånligare än finansiering via eget kapital eller med nyemissioner, vilket också det gynnade stora ägare under flera decennier. Småföretagarna och deras organisationer hävdar emellertid att reformerna varit otillräckliga och att hindren kvarstår. Tyvärr framgår det inte av materialet hur dessa förändringar påverkar företag som drivs av kvinnor respektive män.

Den relativt hårda beskattningen av arbetsinkomster hämmar också efterfrågan på framförallt de privata tjänsterna, till exempel hushållsnära tjänster (företag som ofta drivs och domineras av kvinnor), relativt varor. Den privata förmögenheten är vidare viktig för det egna kapitalet, vilket ofta är av avgörande betydelse för finansieringen av mindre företag. Dessa upplever ofta att extern finansiering är dyr, tidsödande och innebär en risk att förlora oberoendet. Dessutom är det svårare att få finansiärer till ett projekt som inte redan har ett stort eget kapital. En hög beskattning av förmögenheten och sparande leder också till att riskkapitalmarknaden krymper.

Under flera år spelade troligtvis även lönebildningen stor roll för villkoren för företag i olika storleksgrupper. Den sammanpressning av lönerna som blev resultatet av den solidariska lönepolitiken kan ha inverkat negativt, särskilt för små företag som inte fullt ut kunnat allokera rätt arbetskraft via lönebildningen. Dessutom har låga ingångslöner och låg avkastning till finansiärer under ett företags uppbyggnadsfas inte varit möjlig för att säkerställa överlevnaden och framtida expansionsfaser. Det kan i synnerhet gälla för företag i mer otillgängliga geografiska lägen. Såvida de inte väljer att arbeta i nätverksform istället för att anställa, en form som borde passa väl i glesbygd.

Även arbetsrättslagstiftningen kan inverka negativt för i synnerhet de små företagen. Till exempel är turordningsreglerna inom ramen för LAS, lagen om anställningsskydd, lättare att hantera i större företag där möjligheter till omplaceringar inom företaget är större än i små företag. I de mindre företagen har i regel varje anställd en nyckelposition. Kostnader som är förknippade med anställning och friställning slår därför i regel hårdare för mindre företag, vars relativa kostnad för arbetskraften är större än i större företag. Samma sak gäller sjukskrivningar, kostnaderna för den tredje sjukskrivningsveckan slår hårt mot småföretagen.

Ytterligare en faktor, som kort berörts ovan, är de olika villkor för näringsidkande som gäller för företag i olika storlek och i olika sektorer. Det är t.ex. svårare att inom tjänstesektorn – som är den viktigaste sektorn för små företag – etablera nya verksamheter eftersom stora delar av den är utestängd från konkurrens (offentlig produktion av sjukvård etc.), ett faktum som förmodligen påverkar kvinnors företagande i högre grad än mäns. Som en kontrast kan nämnas villkoren för IT-företagen i slutet av 1980-talet och början på 1990-talet. Inom denna sektor var näringsfriheten mycket stor, och fungerade närmast som en frizon på den svenska

³³ Se Myhrman 1994 för en bred historieskrivning och i övrigt Henrekson 1996, Davis/Henrekson 1997, Johansson 2002.

arbetsmarknaden.³⁴ Andra tjänstenärningar har inte haft denna möjlighet till att expandera sina verksamheter på lika gynnsamma villkor. Det samma gäller för tillverkningsindustrin.

2.4 DEN SVENSKA FÖRETAGS- OCH SYSSELSÄTTNINGSTRUKTUREN I HISTORISKT OCH INTERNATIONELLT PERSPEKTIV

2.4.1 Företagsstrukturen

Det är inte helt enkelt att beskriva förändringar i företagsstrukturen efter företagens storlek (räknade som antalet anställda). På grund av omläggningar och definitionsförändringar i statistiken är jämförbarheten över tid för de minsta (0-1 anställda) och största företagen (minst 500 anställda) inte tillräckligt god. Till exempel inkluderas fr.o.m. 1979 kommuner och landsting, vilket ger en kraftig tillväxt av företag med över 500 anställda. För de allra minsta företagen, soloföretagare utan anställda, har reglerna för deras registrering i företagsdatabasen förändrats många gånger under årens lopp. Framförallt har olika gränser för omsättning gjort att en god jämförbarhet över tid är omöjlig att få. De allra flesta företag är dock mycket små, räknat till antalet anställda. Det absoluta och relativa antalet har dessutom ökat sedan slutet av 1960-talet, även om storleksordningen i ökningen är högst osäker. Tabell 1 nedan visar företagsbeståndet fördelat efter företagsstorlek för åren 1968 och 1993 samt 2004, med utgångspunkt i SCB:s företagsdatabas.

Tabell 1. Antal företag/milj. invånare i olika storleksklasser 1968, 1993 och 2004 samt procentuell förändring.

Antal anställda	1968	1993	2004	1968-1993 %	1993-2004 %
0-1 (0)	15 474	39 885 (35 484)	(73 533)	158	(107)
2-4 (1-4)	6 232	7 598 (14 575)	(16 481)	22	(13)
5-9	2 587	3 196	3 808	24	19
10-19	1 404	1 599	2 024	14	26
20-49	909	916	1 187	1	30
50-99	307	283	356	-8	26
100-199	152	141	171	-7	21
200-499	88	95	103	8	8
500-	57	92	95	61	3
Summa	27 210	53 805 (56 381)	(97 758)	18	(73)

Källor: Henrekson/Johansson (1997, s. 219); SCB (FDB).

Anm. Osäkerheten är mycket stor avseende storleksklass 0-1. För storleksklassen 500- anställda är jämförbarhet över tid (1968-1993) inte möjlig. Observera att storleksklasserna i intervallet 0-4 anställda inte är de samma i de två datakällorna.

Tabell 1 visar hur särskilt de små företagen (0-19 anställda) växte under 1970- och 1980-talet, tillsammans med de största (200- anställda). Tillväxten var låg eller negativ för de medelstora företagen (20-199 anställda). Detta kan indikera att problemen för svensk del under denna period inte låg så mycket i att tillväxten av små företag var för låg, utan snarare att förutsättningarna för dessa att växa sig stora, in i gruppen medelstora företag, var dåliga. Sedan 1990-talet har denna utveckling vänt. Nu står de medelstora företagen för den största tillväxten, medan tillväxten av antalet små företag har mattats av (med undantag för storleksklassen 10-19 anställda, som också står för en stark ökning, samt företag utan anställda, vars siffra dock är

³⁴ Fölster 2000.

högst osäker). Den gamla bilden av den svenska företagsstrukturen, ”timglaset”, som beskrev många stor- och småföretag och inte så mycket däremellan gäller inte längre. Antingen har allt fler företag växt sig större från småföretagsklassen till klassen för medelstora företag eller så har storföretagen bantat ned sin verksamhet (”downsizing”), lagt ut vissa enheter på entreprenad (”outsourcing”) eller helt eller delvis avvecklats. Möjligen kan hävdas att återväxten, basen i företagsstrukturen, har försvagats i viss utsträckning och att detta kan signalera om ett latent problem i framtiden.

Förändringarna sedan 1990-talet har gjort att den svenska företagsstrukturen mer kommit att närma sig ett internationellt genomsnitt, när justeringar görs för en gemensam indelning i storleksklasser enligt europeisk standard. Den eftersläpning till de internationella förändringar som tog vid under 1970- och 1980-talen har därmed förbytts i en ökad konvergens. Det gäller såväl det totala antalet företag per invånare som antalet företag i olika storleksklasser. Så sent som 1995 var Sverige det land bland EU-länderna som hade minst antal företag per 1 miljon invånare. Det gällde även för de minsta företagen³⁵ med mindre än 10 anställda, och även för företag mellan 10-49 anställda noterades en mycket låg siffra. Också i de medelstora (över 50 anställda) och största företagsklasserna (över 250 anställda) låg Sverige på undre halvan i EU-listan (EU 14), dock närmare mitten än vad som gällde för de minsta företagen (upp till 49 anställda). Flest företag hade, både i genomsnitt och i småföretagsklassen, de sydeuropeiska länderna. Men även i relation till flera viktiga industrinationer i norra Europa (som Tyskland, Frankrike och England) var antalet företag och småföretag lågt i Sverige.

Sedan 1995 har mycket förändrats men siffrorna är för Sveriges del svårtolkade. En statistikomläggning 1997 innebar t.ex. att antalet mikroföretag ökade drastiskt vilket sannolikt bidrar till det stora, svenska klivet i den internationella rangordningen över antalet mikroföretag samt det totala antalet företag per invånare. Till skillnad från den inhemska statistiken (Tabell 1) visar inte heller företag i mellanklassen upp någon ökning relativt övriga länder i internationella sammanställningar. Även ökningen i den största storleksklassen, 249- anställda, är större i Sverige än Europa i genomsnitt.

Utvecklingen ser alltså tämligen ljus ut, i termer av ökat antal företag och ökat antal småföretag, vid en historisk analys av det svenska företagsbeståndet. Vid en internationell jämförelse är siffrorna dock inte lika imponerande för företag med mellan 10 och 250 anställda (de är färre till antalet än det europeiska genomsnittet) och för företag med mer än 250 anställda (de är fler till antalet och har dessutom ökat sedan 1995 från ett antal under ett europeiskt genomsnitt till ett antal som överstiger genomsnittet). För mikroföretagen (0-9 anställda) är kvaliteten i datamaterialet så skiftande – oberoende om vi jämför över tid eller mellan länder – att några bestämda slutsatser inte kan dras.

2.4.2 Sysselsättningsstrukturen

Småföretagen står för nästan hela företagsstocken avseende antalet företag. De allra minsta har dock stått för en liten sysselsättningsandel. Sverige har haft en tradition av många storföretag och flertalet sysselsatta har varit anställda i dessa företag. Till detta har expansionen av den offentliga sektorn bidragit, men även inom den privata tillverkningsindustrin har storföretagen länge dominerat. Detta mönster har delvis förändrats det senaste decenniet.

Eftersom sysselsättningen i de allra minsta företagen (0-1 anställda) adderar upp till så små summor, spelar det ingen roll för sysselsättningsfördelningen per storleksklass att *antalet*

³⁵ Jämförelser i den minsta företagsklassen är dock mycket osäkra p.g.a. omläggningar hos statistikproducenterna i olika länder.

småföretag är obekant. I Tabell 2 görs en sysselsättningsfördelning på samtliga företagsklasser, en uppdelning som blir mer osäker gällande antalet företag. Företag med mindre än 10 anställda sysselsätter en inte obetydlig andel av det totala antalet anställda, drygt 13 procent år 2004, vilket är en procentenhet högre än tio år tidigare (Tabell 2). Den kraftigaste ökningen i andelen anställda från år 1993 står dock företag med 10-49 anställda för. Tillsammans anställer de nästan 15 procent av de sysselsatta (soloföretagare exkluderade). Även sysselsättningsstrukturens förändring bekräftar den bild som gavs av företagsstrukturen, inte bara har antalet stora företag minskat relativt sett utan även andelen som är anställda i dessa företag. Minskningen från 58 till 53 procent för storleksklassen 500- anställda får anses som tämligen kraftig under den senaste tioårsperioden.

Tabell 2. Sysselsättningsfördelning (%) bland anställda efter företagsstorlek 1993 och 2004 samt förändring i procent.

	1993	2004	1993-2004 %
1-4	6,9	7,3	5,8
5-9	5,2	5,9	13,9
10-19	5,4	6,5	19,5
20-49	6,9	8,4	21,3
50-99	4,9	5,8	17,7
100-199	4,9	5,4	10,1
200-499	7,3	7,2	-1,7
500-	58,4	53,5	-8,4

Källa: SCB (FDB).

Anm. Offentlig sektor ingår.

Den minskade betydelsen av storföretagen för sysselsättningen, och den ökade av de små, märks även i internationella jämförelser (Tabell 3a-b). Genom att indelningen har förändrats blir jämförelser över tid något osäkra. Storleksintervallet för den största företagsstorleken var större 2004 (249- anställda) än 1988/91 (500- anställda). Samtidigt har andelen mellan dessa år för de två olika intervallen inte förändrats (28 procent i genomsnitt för länderurvalet), vilket indikerar en minskad sysselsättning i storföretagen. Mikroföretagen, med högst 9 anställda, ökade vidare mycket starkt sin sysselsättning medan den relativa tillväxten av de små och medelstora är svårare att utläsa p.g.a. definitionsförändringarna.

Vid ingången till 1990-talet hade Sverige den lägsta andelen sysselsatta i mikroföretag (färre än 10 anställda) av ett urval europeiska länder (Tabell 3a). För år 2003 redovisas sysselsättningen med den nya storleksindelningen (Tabell 3b) med ländernas inbördes rangordning. För mikroföretagen, med samma definition mellan de två tidpunkterna, noteras en mycket högre andel sysselsatta. Sverige går från sista plats i rangordningen 1988/91 till femte år 2003 och tangerar nästan genomsnittet. I övrigt förstärks intrycket av storföretagens förlorade dominans för den totala sysselsättningen. Mätt med den europeiska företagsstatistiken har andelen sysselsatta i storföretagen sjunkit från 43 till 32 procent i Sverige. Dessa siffror är inte jämförbara med de redovisade i Tabell 2, eftersom offentlig sektor inte ingår i den internationella statistiken. Det betyder dock inte att betydelsen för sysselsättningen i Sverige av storföretagen är liten i ett internationellt perspektiv och när offentlig sektor exkluderas. Mäts storföretagen som företag inom privat sektor med minst 250 anställda intar ändå Sverige en topposition avseende sysselsättningsandelen.

Sysselsättningsandelen i de små företagen, det som i Sverige snarast skulle definieras som medelstora – 1988/91 definierade som 10-99 anställda, 2003 definierade som 10-49 anställda – är

bland de absolut lägsta i Sverige, jämfört med de länder som ingår i urvalet. Det samma gällde även för antalet företag i storleksklassen 10-49 anställda, som både 1995 och 2003 låg bland de lägsta i det urvalet av EU-länder. Det gällde även för de medelstora företagen (50-249 anställda).

Tabell 3a. Sysselsättningsfördelning (%) bland anställda per företagsstorlek, 1988/91. 10 EU-länder + Norge. Rank (1-11) i parentes. Gammal klassificering.

	Mikro	Små	Medelstora	Stora
Belgien	17 (8)	28 (7)	19 (3)	35 (3)
Danmark	23 (6)	37 (1)	17 (6)	23 (7)
Frankrike	22 (7)	27 (8)	16 (10)	34 (4)
Italien	45 (1)	25 (9)	11 (11)	19 (10)
Luxemburg	15 (10)	34 (4)	26 (1)	24 (6)
Norge	31 (2)	33 (5)	19 (4)	18 (11)
Portugal	24 (5)	35 (3)	20 (2)	21 (8)
Spanien	27 (3)	36 (2)	17 (7)	20 (9)
Storbritannien	27 (4)	22 (11)	17 (8)	34 (5)
Sverige	15 (11)	25 (10)	17 (9)	43 (1)
Tyskland	16 (9)	29 (6)	18 (5)	37 (2)
Genomsnitt	24	30	18	28

Källor: Henrekson/Johansson (1999, s. 146).

Anm. Mikro 0-9 anst., Små 10-99 anst., Medelstora 100-499 anst., Stora 500- anst. Offentlig sektor ingår ej.

Tabell 3b. Sysselsättningsfördelning (%) bland anställda per företagsstorlek, 2003. 10 EU-länder + Norge. Rank (1-11) i parentes. Ny klassificering.

	Mikro	Små	Medelstora	Stora
Belgien	40 (4)	16 (8)	13 (7)	31 (5)
Danmark	36 (8)	20 (3)	17 (3)	27 (6)
Frankrike	37 (7)	16 (9)	13 (6)	33 (3)
Italien	57 (1)	17 (7)	10 (11)	16 (11)
Luxemburg	24 (11)	24 (1)	24 (1)	27 (7)
Norge	40 (3)	19 (5)	15 (4)	26 (8)
Portugal	37 (6)	23 (2)	18 (2)	21 (9)
Spanien	51 (2)	20 (4)	12 (10)	18 (10)
Storbritannien	32 (10)	15 (11)	12 (9)	41 (1)
Sverige	38 (5)	16 (10)	14 (5)	32 (4)
Tyskland	34 (9)	18 (6)	13 (8)	35 (2)
Genomsnitt	39	19	15	28

Källor: EU-kommissionen (2003, s. 78).

Anm. Mikro 0-9 anst., Små 10-49 anst., Medelstora 50-249 anst., Stora 250- anst. Offentlig sektor ingår ej.

Diskussionen ovan har visat att det är vanskligt att klart uttala sig om småföretagandets utveckling och dess konsekvenser för innovationsgrad, produktivitet, ekonomisk tillväxt och sysselsättning. Inte minst är tillgången på data bristfällig och det är en öppen fråga hur produktionsenheter av olika storlek ska fångas in och hur de ska relateras till företag av olika storlek. Det finns också faktorer av mer analytisk karaktär som reser en del nya frågetecken. En är att de små företagens storlek och deras betydelse sedan 1970-talet kan ha överskattats. Det finns också en risk att för mycket fokus har legat på företagens storlek, istället för på de olika verksamheter som binds ihop inom företag och mellan företag eller nätverk av olika slag. Ytterligare en fråga som inte berörts hittills är hur jobben skiljer sig åt mellan företag i olika storlek och branscher. Vidare saknas bra analyser som problematiserar genusfrågor. Till detta återkommer vi i slutrapporten.

3 SMÅFÖRETAGANDE I LANDS- OCH GLESBYGDER

3.1 DEFINITIONER AV LANDSBYGDS- OCH GLESBYGDSFÖRETAGANDE OCH METOD FÖR ATT BESKRIVA FÖRETAGS- OCH DEMOGRAFISKA STRUKTURER, STEG 1

För att belysa skillnader i villkor och förutsättningar för småföretagandet i olika delar av landet samt mellan företagandet i glesbygd/landsbygd och i tätorter, tar vi som utgångspunkt en generell, rikstäckande beskrivning av den svenska företagsstrukturen och de demografiska förutsättningarna i Sveriges kommuner. I detta skede styr alltså ingen given definition av glesbygd/landsbygd respektive tätorter det fortsatta arbetet. Ur materialet kan endast analyseras variationer mellan kommuner medan skillnader mellan gles-, landsbygds- och tätortsområden inom kommunerna blir osynliga. Inte heller belyses konsekvent strukturerna för kvinnor och män. För en mer genomgående belysning av gles- och landsbygdsproblematiken respektive kvinnors och mäns villkor för företagande och sysselsättning hänvisas till slutrapporten.

Landsbygd definieras vanligen utifrån två kriterier; den fysiska miljön och den befolkningsmässiga glesheten.³⁶ Vanligtvis definieras området inte efter en viss typ av företagande och branscher typiska för landsbygden. Saken kompliceras av att ett företag kan *leva av* landsbygden (utnyttjandes de resurser som finns där), *leva för* landsbygden (t.ex. lanthandlar och bensinmackar) eller *leva på* landsbygden men inte vara beroende av lokala resurser eller lokal efterfrågan (t.ex. företag som producerar för exportmarknader). Det görs inte heller något antagande att företagsstrukturerna skiljer sig åt i olika delar av landet och att dessa skillnader kan kopplas till det vi annars förknippar med glesbygd, landsbygd respektive tätort (dvs. efter de naturmässiga och demografiska kriterierna). Ett undantag utgörs av jordbrukssektorn, vars geografiska hemvist alltid är ett landsbygdsområde.

Den ekonomiska dimensionen saknas dock inte helt i de etablerade begreppen av landsbygd och tätort. Själva gleshetsaspekten – befolkningsmängd, befolkningstäthet samt avståndet till tätort – indikerar den lokala ekonomins storlek och struktur. Den lokala efterfrågan bestäms av befolkningens storlek och dess inkomster och påverkar därmed den ekonomiska aktiviteten.

Behovet att avgränsa landsbygd från tätort varierar dessutom mellan landets olika delar. Även om kriterierna gleshet och avstånd indikerar ekonomiska förutsättningar, skiljer sig den ”tätorts nära landsbygden” från ”tätort” främst genom skillnader i boendemiljöer, och mindre i de ekonomiska förutsättningarna.³⁷ Ekonomin är alltså i huvudsak integrerad mellan landsbygd och tätort, bosättningen utgör ingen restriktion på arbetsmarknaden, företagens geografiska placering spelar mindre roll etc. Integrationen har möjliggjorts och ökat genom förbättrade kommunikationer och transportmöjligheter, möjligheter till flexibel arbetstid och distansarbete. Med andra ord betyder gleshet mindre för avgränsningen landsbygd-tätort. Den fysiska miljön betyder fortfarande mycket, men påverkar främst boendet och inte arbetet eller företagandet.

För glesbygder, den mest avlägsna landsbygden, betyder dock gleshet och avstånd mycket för de ekonomiska förutsättningarna. Villkoren för företagande och förvärvsarbete skiljer sig alltså tydligt mellan denna områdestyp och den tätorts nära landsbygden/tätorten. Enligt Glesbygdsverkets regionindelning hamnar så gott som samtliga glesbygdsområden i *skogslänens inland* eller i *skogslänen övrigt*.³⁸ Befolkningen i glesbygdsområden i övriga delar av Sverige

³⁶ SOU 2003:29.

³⁷ För Glesbygdsverkets områdesdefinitioner, se bilaga 2.

³⁸ För Glesbygdsverkets regionindelning, se bilaga 2.

motsvarar sammantaget endast befolkningsstorleken i en mindre kommun. De villkor för företagande och arbete som bestäms av gleshet och avstånd handlar därför i stor utsträckning mycket om en nord-syd-relation.

Den demografiska distinktionen mellan landsbygd och tätort – och i synnerhet mellan glesbygd och landsbygd/tätort – är därför inte lika relevant över hela landet när fokus riktas mot de ekonomiska förutsättningarna för företagande. Det finns inte heller något som nödvändigtvis pekar på att skillnader i småföretagens villkor bäst observeras genom jämförelser mellan områden med olika demografiska förutsättningar. En uppdelning mellan landsbygd och tätort – om vi med begreppen avser skillnader i demografi i geografiskt bestämda områden – i en analys av variationer i företagandets struktur och villkor riskerar således att fokus riktas felaktigt på variationer i geografiskt läge. I själva verket kan variationer i en eller flera andra variabler bättre förklara de skilda förutsättningarna för företagande och sysselsättning. Det gäller i synnerhet om landsbygder kontra tätorter i *hela landet* ska inkluderas i analysen.

Det finns alltså flera skäl som talar för en mer förutsättningslös ingång till de regionala skillnaderna i villkoren för företagande och sysselsättning, än den som motiveras endast utifrån boendestrukturen i och kring tätorter. Med andra ord, det är inte säkert att boendestrukturen i en allt mer integrerad ekonomi säger så mycket om villkoren för de företag och de människor som verkar i ett område. Villkoren för de små företagen och deras potentiella betydelse i olika delar av landet kan vara mer bestämda av den ekonomisk-historiska erfarenheten; enskilda arbetsgivares betydelse för den totala sysselsättningen och branschdiversifieringen, den offentliga sektorns inverkan, företagsklimatet inklusive attityder till företagande, etc.

Analys av faktiska skillnader i och villkor för företags- och sysselsättningsstrukturer mellan olika områden behöver ta sin utgångspunkt i en indelning som bättre kombinerar demografiska (t.ex. befolkningsmängd, gleshet och avstånd) och ekonomiska (t.ex. branschbredd, andel privata företag, andel små företag, andel aktiebolag etc.) variabler eller indikatorer.

Valet av variabler/indikatorer bygger lämpligen på aktuella forskningsresultat från de senaste decennierna om sambandet mellan företagsstruktur och sysselsättning/ekonomisk tillväxt. De ekonomiska variablerna identifieras utifrån den empiriska forskningen om de små företagens betydelse i ett regionalt perspektiv, t.ex. att (1) antalet företag varierar positivt med inkomstutvecklingen, (2) andelen soloföretagare varierar positivt med produktion och inkomster, (3) de senaste decenniernas sysselsättningsstillväxt har främst skett i företag som, före deras expansion, haft 0-4 anställda, (4) det är många, unga företag som bidrar mer till sysselsättningsökningen än både vad ett fåtal tillväxtföretag gör och vad stora, gamla företag gör, (5) en lokal historik av många företagare leder till ännu fler företagare dvs. företagarkulturer är självgenererande och påverkar i sin tur företagsklimatet. Dessa samband bekräftas såväl vid internationella jämförelser som vid jämförelser mellan de svenska regionerna (länen).³⁹

Analys på länsnivå, vilken ofta används som regional nivå, skymmer dock de olika strukturerna och förutsättningarna inom länen. Därför utför vi en analys på kommunnivå. Som ovan diskuterats är distinktionen mellan landsbygd och tätort mindre relevant än vad som kanske vanligen antas för många kommuner i Sverige, i synnerhet i de relativt tätt befolkade södra delarna. Den kan också vara olika relevant för olika branscher och kvinnor respektive män. Studier visar att kvinnor pendlar kortare sträckor än män och alltså väljer att arbeta närmare hemmet. Kvinnor reser också i högre grad kollektivt. En intressant fråga är därför vad distinktionen landsbygd-tätort betyder för kvinnors respektive mäns företagande.

³⁹ Se föregående kapitel och Fölster 2000, Heshmati 2001 och EU-kommissionen 2003.

En kommunanalys kan i ett inledande skede ge viktig och relevant information, trots att den inte blottlägger de lokala variationerna. Som också nämnts ökar dock problemen för ytstora och glest befolkade kommuner, vilket inte minst gäller för kommuner i norra Sverige. Syftet att ta fram kommunvisa demografisk-ekonomiska strukturer är dock bland annat att undvika den låsning i företagandets villkor som uppstår när utgångspunkten endast är den till tätorter avståndsbaseade befolkningsmängden. Förhoppningsvis blir det med denna metod lättare att avgöra om hinder och möjligheter för företagande skiljer sig åt mellan landsbygd och tätort, mellan olika delar av landet eller mellan små och större företag.

Variabler och data

Urvalet variabler delas in i fyra kategorier av kommuner. Grupperingen beskriver ett hypotetiskt företagsklimat i fyra olika kommunkategorier, som grundas på faktiska observationer av ett antal nyckeltal och indikatorer. I den företagsstruktur som nedan presenteras ingår tre olika mått i vilket även delar av sysselsättningsstrukturen ingår (1) antal företag i förhållande till total befolkning, (2) andel soloföretagare (företag utan anställda) av det totala antalet sysselsatta samt (3) andel sysselsatta i privat sektor.⁴⁰ De demografiska variablerna är två till antalet (1) invånare per bebodd kvadratkilometer och (2) andelen av befolkningen i arbetsför ålder, 20-64 år. För var och en av variablerna i respektive grupp (företag och demografi) har kommunerna rangordnats i en stigande skala, från 1 till 290 (antalet kommuner). Rangordningen för de tre respektive två variablerna har adderats, vilket betyder att varje kommun i slutänden får ett värde mellan 3 (3*1) och 870 (3*290) gällande företagsstrukturen och ett värde mellan 2 (2*1) och 580 (2*290) gällande den demografiska strukturen.

Alla kommuner över medianvärdet hamnar i en kommunkategori (kommuner med hög ranking) och alla kommuner under medianvärdet i en annan (kommuner med låg ranking). De kombinationer som då blir möjliga är kommuner med a) hög ranking i företagsstruktur och hög ranking i demografisk struktur (kategori 1), b) hög ranking i företagsstruktur och låg ranking i demografisk struktur (kategori 2), c) låg ranking i företagsstruktur och hög ranking i demografisk struktur (kategori 3) samt d) låg ranking i företagsstruktur och låg ranking i demografisk struktur (kategori 4). Det ger en översiktlig bild av fyra olika kommunkategorier som bygger på en grov gruppering av olika förhållanden i företagsstrukturen och den demografiska strukturen. Figur 1 sammanfattar i matrisform grupperingen av olika kommuner efter deras företagsstruktur och demografiska struktur.

Företagsdata hämtas från Registerbaserad Arbetsmarknadsstatistik (RAMS). Här registreras antalet arbetsställen på kommunnivå. För delrapporten görs en aggregering per kommun av arbetsställen som har gemensam arbetsgivare (organisationsnummer). Syftet är att endast analysera de arbetsställen som är oberoende, från andra företag fristående företag. Aggregering av arbetsställen ger oss ett nytt mått på företag, *företagsförekomst*, vilken används fortsättningsvis i rapporten. Med begreppen företag och företagsförekomst avses därmed i rapporten samma sak, om inget annat anges.

⁴⁰ Med privat sektor avses i fortsättningen företag inom näringslivet. Offentliga bolag och företag med statligt deläggande ingår också i denna grupp.

Figur 1. Fyra kommunkategorier enligt ranking i företagsstruktur och demografisk struktur (förhållande till medianvärde).

		DEMOGRAFI	
		Över	Under
FÖRETAG	Över	Kategori 1	Kategori 2
	Under	Kategori 3	Kategori 4

Syftet med grupperingen av kommuner efter deras företagsstrukturer och demografiska strukturer är alltså att kunna besvara frågan: Skiljer sig de reella och/eller upplevda hindren och möjligheterna för småföretagande mellan områden med olika demografisk-ekonomiska strukturer? Upplägget betyder också att det ”induktiva” inslaget får en större roll än om specifika antaganden eller hypoteser om ”landsbygd” och ”tätort” – med tillhörande geografiska avgränsningar – vägleder den empiriska insamlingen, enligt en ”deduktiv” metod. Vanligen är det senare tillvägagångssättet att föredra, men eftersom vi behöver en empiriskt förankrad approach till de analyser under kommunnivå som återkommer i slutrapporten, är det ändå motiverat. Det empiriska materialet insamlas ju inte heller hypoteslöst. Tanken är snarare att data inte grupperas efter de landsbygdsområden eller landsbygdskommuner som definieras utifrån gleshet och avstånd, utan efter de kommuner som definieras utifrån gleshet, avstånd *och* företags- och branschstruktur.

Den statistiska beskrivningen så långt, och till vilken föreliggande delrapport begränsas, tar ingen hänsyn till inomkommunala variationer. Dessutom lär tätorterna i de olika kommunerna dominera i statistiken över de mer perifera delarna. Man kan därför hävda att de jämförelser som görs i praktiken är jämförelser mellan tätorter i olika kommuner, och inte mellan kommuner med olika grad av tätortsboende och tätortsberoende. Problemet är, som ovan nämnts, mindre för de kommuner där avstånden är små och där endast boendet utgör en distinktion mellan landsbygd och tätort – ett boende, vars struktur dessutom har liten betydelse för arbetsmarknadens funktionssätt.

För många andra kommuner vore en tudelning mellan tätort och icke-tätort, t ex enligt SCB:s definition⁴¹, önskvärd. Andra alternativ, i syfte att fånga upp variationerna inom en kommun, är att samla in data över arbetsställen som är koordinatsatta, eller arbetsställen fördelade efter postnummer- eller adressområden. När det gäller koordinatsatta data kan inte SCB leverera fullt täckande statistik med tillräckligt hög kvalitet. Statistik efter postnummer är en framkomlig väg, men i detta inledande skede blir datamängden snabbt svårhanterlig. I slutrapporten sker en närmare statistisk beskrivning av delområden som väljs ut utifrån den information som bearbetats och de presenteras här på kommunal nivå.

⁴¹ Med tätort avser SCB områden med minst 200 invånare med högst 200 meters avstånd mellan husen.

3.2 BESKRIVNING AV FYRA KOMMUNTYPER AVSEENDE DEN EKONOMISKA OCH DEMOGRAFISKA STRUKTUREN

Figur 2 visar grafiskt Sveriges kommuner efter den kategorisering som gjorts enligt ovan. Den ger alltså ingen tydlig indikation på skilda förutsättningar uppdelade efter gles- och landsbygdsområdets dominans i de olika kommunerna. Det råder dock en viss överlappning mellan de ovan använda *kommunkategorierna*, baserade på företagsstruktur och demografisk struktur, och de *kommuntyper* som Glesbygdsverket benämner glesbygdskommuner, tätortsnära landsbygdskommuner och tätortskommuner – och som baseras på hur stor andel av en kommuns befolkning som bor inom olika avstånd från närmaste tätort.⁴²

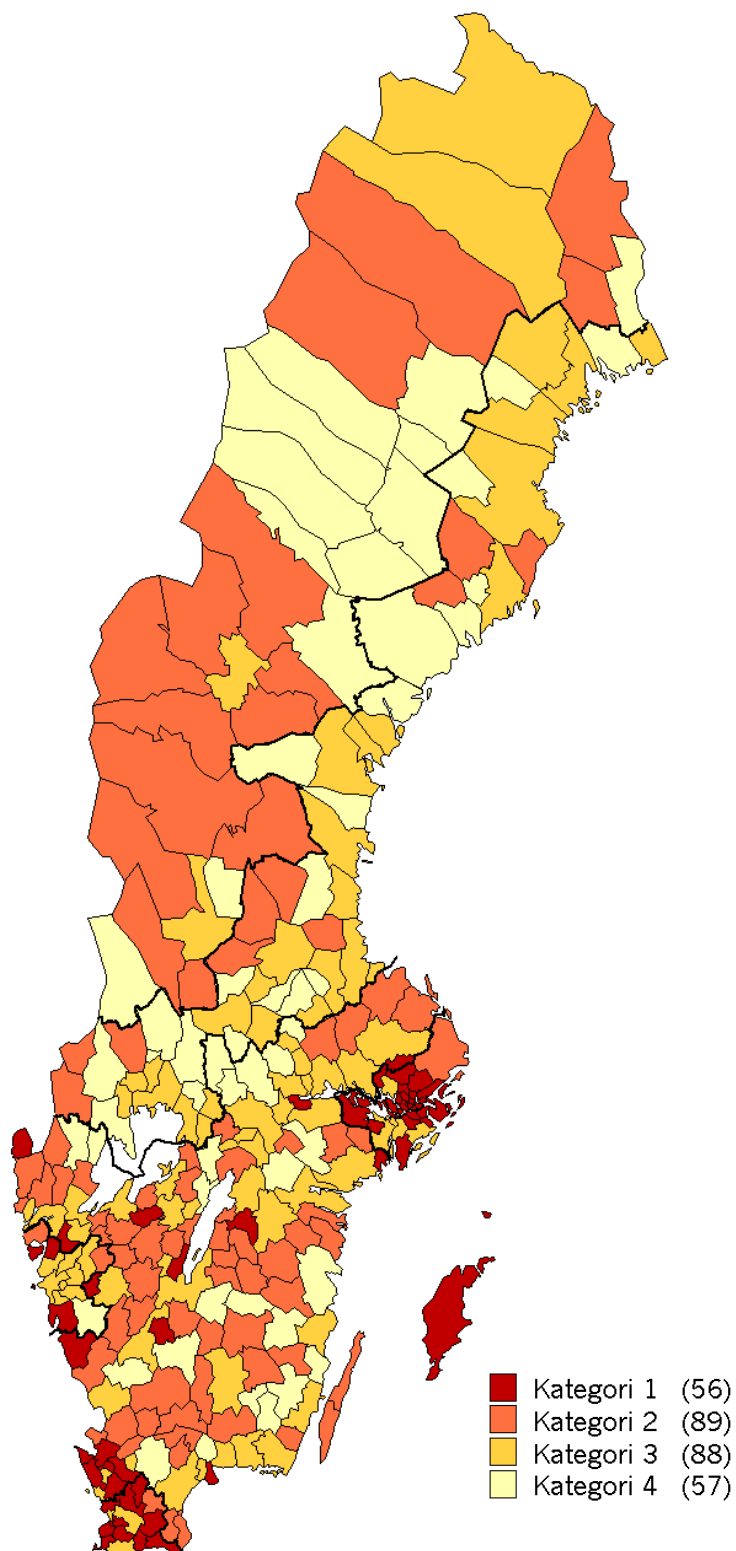
När det gäller glesbygdskommunerna ligger mer än hälften (64 procent) i kategori 2; ”företagsstruktur över och demografisk struktur under medianvärdet” (Tabell 4). Att glesbygdskommunerna brottas med befolkningsmässiga problem och avflyttning är knappast någon nyhet. Mer intressant är att företagandet tycks ligga på en hög nivå. Det finns dock inget som entydigt pekar på ett starkt samband i någondera riktning mellan demografi och företagsstruktur.

För de tätortsnära landsbygdskommunerna finns inte lika tydliga mönster som för glesbygdskommunerna. Landsbygdskommunerna finns representerade i samtliga kategorier angivna i Figur 1, men 45 procent av dem hamnar i samma kategori som glesbygdskommunerna (kategori 2). Företagsstrukturen ligger över medan de ligger under medianvärdet avseende de demografiska förutsättningarna. Flera landsbygdskommuner har dock en relativt sett gynnsam demografisk struktur (27 procent fördelade mellan kategorierna 1 och 3), vilket inte var fallet med glesbygdskommunerna. En stor andel av landsbygdskommunerna (28 procent) har dessutom både en dålig företags- och demografisk struktur (kategori 4).

De kommuner som både har en gynnsam företags- och demografisk struktur (dvs. över medianvärdet för Sveriges kommuner) ligger samtliga i södra Sverige, till stor del koncentrerade kring de tre största städerna. Vad gäller administrativa centra i kommuner med residensstad återfinns de i kategorin med förhållandevis få företag och soloföretag, begränsad privat sektor samt goda demografiska förutsättningar (kategori 3). Dessa kommuner sysselsätter många inom den offentliga sektorn, en sektor som domineras av stora företag. Det drar ner betyget angående frekvensen av (små) företag. Kategorin över medianvärdet gällande både (små)företagsstrukturen och den demografiska saknas helt bland de norrländska kommunerna.

⁴² Båda dessa grupperingar används ibland parallellt i rapporten. Indelningen i kommuntyper syftar till att komplettera den kommunkategorisering som bygger på företags- och sysselsättningsstrukturer respektive demografiska strukturer samt till att jämföra kategoriseringen med den vedertagna grupperingen av kommuner som används av Glesbygdsverket. Se bilaga 1 och 3 för indelning i kommunkategorier och kommuntyper.

Figur 2. Företagsstruktur (alla branscher) och demografisk struktur, 2003.

Källa: Bearbetade data från SCB (RAMS).

Anm: Kategori 1: Företagsstruktur och demografisk struktur över medianvärde. Kategori 2: Företagsstruktur över och demografisk struktur under medianvärde. Kategori 3: Företagsstruktur under och demografisk struktur över medianvärde. Kategori 4: Företagsstruktur och demografisk struktur under medianvärde.

Figur 2 visar även Glesbygdsverkets regionindelning, *Skogslänens inland*, *Skogslänen övrigt*, *Storstadsregionerna* samt *Övriga Sverige*.⁴³ Kategori 1 (företagsstruktur och demografisk struktur över medianen) saknas helt i regionerna *Skogslänens inland* och *Skogslänen övrigt*. Områdena med en relativt sett gynnsam småföretagsstruktur och demografisk struktur ligger till stor del i *Storstadsregionerna* och i närheten av dessa. Ett mindre antal finns utspridda i regionen *Övriga Sverige*. Inom *storstadsregionerna* finns det bara en kommun där både företagsstrukturen och den demografiska strukturen är mindre gynnsam. I *Skogslänens inland* har en förhållandevis stor andel kommuner en gynnsam företagsstruktur. Majoriteten glesbygdskommuner finns även i denna region. I *Skogslänen övrigt* finns mycket färre kommuner med en (små)företagsstruktur som överstiger medianvärdet, men istället är den demografiska strukturen mer gynnsam.

Det finns ett sammanhållet område med en företagsstruktur och demografisk struktur som är lägre än medianvärdet och som sträcker sig över tre regioner och länen Värmland, Örebro och Västmanland. Anledningen till detta skulle kunna ligga i att dessa områden präglas av bruksdrift som under lång tid varit rådande i dessa områden. Småföretagarkulturen är inte lika utmärkande som i andra områden, därmed blir rankingen också låg.

Det finns skillnader mellan könen som bör uppmärksammas. Bakom måttet *antal företag i förhållande till befolkningen* finns en snedfördelning mellan könen. En avsevärt större andel män än kvinnor är företagare. Ungefär en fjärdedel av företagarna är kvinnor. Bland företagarna är det dock en högre andel av kvinnor än av män som driver sitt företag själv. Det beror delvis på att kvinnor och män är verksamma inom olika branscher, men skillnaden kvarstår även om hänsyn tas till bransch. 72 procent av kvinnorna och 64 procent av männen driver soloföretag.⁴⁴

Män är i högre grad än kvinnor sysselsatta inom privat sektor, medan kvinnor har en högre sysselsättning i offentlig sektor. I de demografiska måtten går det också att se vissa underliggande strukturer. Gles- och landsbygder uppvisar ofta ett kvinnounderskott, medan städerna har en jämnare fördelning eller kvinnoöverskott. Kvinnor väljer alltså i lägre grad att vara bosatta i gles- och landsbygder. Generellt föds något fler pojkar än flickor, så det finns fler män än kvinnor i de yngre åldersgrupperna. I de äldre är dock kvinnorna i majoritet, då de lever längre än män.

Någon systematisk könsfördelning med relevans för vår studie erbjuder inte den rikstäckande företagsstatistiken. I RAMS finns det en könsuppdelning på sysselsatta men inte på företagare. Det betyder att det endast går att identifiera soloföretagare uppdelade på kön (företag med 1 sysselsatt). I regel följs andelen soloföretagare åt för kvinnor och män. I områden där det finns många soloföretagare av manligt kön finns det i många fall också många av kvinnligt.

⁴³ Se Bilaga 3.

⁴⁴ Nutek 2003, *Företagens villkor och verklighet 2002. Kvinnors företagande – format av samhället*.

Tabell 4 Företags- och sysselsättningsstrukturer samt lönesumma per kommuntyp, 2003.

	Antal	Procent	Procent av kommuntyp	Andel mikro-företag	Andel små företag	Andel syssel-satta, mikro företag			Andel sysselsatta, små företag			Löne-summa per syss.
						k	m	tot	k	m	tot	
Kategori 1. Företagsstruktur; över median och Demografiska förutsättningar; över median												
Tätorter	33	59	29	88	6	14	23	19	6	10	8	271792
Landsbygd	23	41	15	91	5	17	34	26	7	11	9	205073
Glesbygd	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Totalt	56	100	-	89	5	14	25	20	7	10	8	261313
Kategori 2. Företagsstruktur; över median och Demografiska förutsättningar; under median												
Tätorter	5	6	4	90	5	17	29	23	6	10	9	203842
Landsbygd	70	79	45	91	5	17	34	26	7	11	9	198093
Glesbygd	14	16	64	92	4	19	41	30	7	11	9	186809
Totalt	89	100	-	91	5	17	34	26	7	11	9	197327
Kategori 3. Företagsstruktur; under median och Demografiska förutsättningar; över median												
Tätorter	69	78	62	87	6	12	21	16	6	10	8	235090
Landsbygd	19	22	12	88	6	13	24	18	6	10	8	218495
Glesbygd	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Totalt	88	100	-	87	6	12	21	17	6	10	8	232904
Kategori 4. Företagsstruktur; under median och Demografiska förutsättningar; under median												
Tätorter	5	9	4	89	6	14	27	21	7	10	9	209322
Landsbygd	44	77	28	88	6	13	26	20	6	11	9	210264
Glesbygd	8	14	36	90	6	19	39	29	8	14	11	197036
Totalt	57	100	-	88	6	14	26	20	6	11	9	209708
Samtliga												
Tätorter	112	39	100	87	6	12	22	17	6	10	8	251138
Landsbygd	156	54	100	90	5	15	29	22	6	11	9	211474
Glesbygd	22	8	100	92	5	19	41	30	7	12	9	194064
Totalt	290	100	-	88	6	13	24	19	6	10	8	239393

Källa: Bearbetade data från SCB (RAMS).

I Tabell 4 finns det endast möjlighet att göra en uppdelning på kön rörande sysselsatta. En uppdelning på kvinnor och män visar på stora skillnader mellan könen. En avsevärt större andel män än kvinnor arbetar i mikro- och småföretag. Kvinnorna återfinns till större del i de riktigt stora företagen. Närmare 60 procent av kvinnorna arbetar i företag med över 200 anställda medan motsvarande siffra för männen är knappt 35 procent. Detta kan troligen grunda sig i att många kvinnor arbetar i offentlig sektor.

I fråga om företagen går det inte att dela upp företagsledarna på kön i statistiken som används till denna rapport. Vad som dock kan sägas i sammanhanget är att en avsevärt större andel män än kvinnor driver företag. I Nutek:s undersökning av företag med färre än 50 anställda visar det sig att 22 procent av företagen drivs av kvinnor.⁴⁵ Lönesumma finns inte uppdelat på kön, men män har en högre genomsnittlig månadslön i de flesta yrkesgrupper⁴⁶, så en uppdelning på kön skulle troligen visa på skillnader mellan könen.

⁴⁵ Nutek 2003, *Företagens villkor och verklighet 2002. Kvinnors företagande – format av samhället.*

⁴⁶ SCB, 2004.

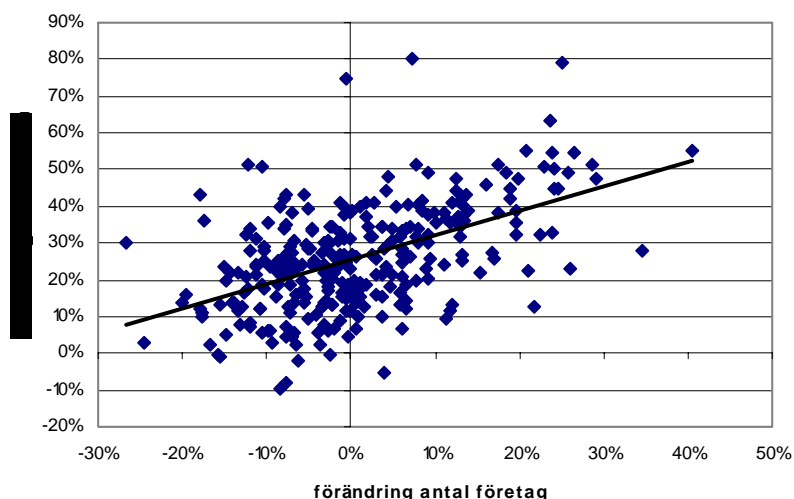
Tabellen visar också att i glesbygdskommunerna sysselsätts en stor andel i mikroföretag, samtidigt som de uppvisar den lägsta lönesumman. Lägst är lönesumman i glesbygdskommunerna i kategori 2. I glesbygdskommunerna är däremot sysselsättningen i de små företagen viktigare för den totala sysselsättningen än i tätortskommunerna. Skillnaden i sysselsättning mellan kvinnor och män är också som störst i dessa företag i glesbygden.

Frågan om på vilket sätt sysselsättningsfördelningen avspeglas i lönesummorna och ekonomisk tillväxt kräver en fördjupad analys för att besvaras. De lägre lönesummorna i glesbygdskommunerna ger dock en antydning om vilken typ av företag som existerar i glesbygder jämfört med de som finns i mer befolkningsrika kommuner. Antingen är dessa företag i sig lågproduktiva eller är de verksamma inom branscher som generellt uppvisar lägre produktivitet än övriga – de riktigt små företagen har också som regel mycket små lönsamhetsmarginaler. Ett annat alternativ är att lönesumman avspeglar en företags- och sysselsättningsstruktur som inte fångas upp av vår definition av företagsstrukturen. Samtidigt kan det gå att leva med lägre kostnader i glesbygd. Det kan handla om motivet till företagandet – ett aktivt val att få en attraktiv vardag och försörjningen att gå ihop.

Dessutom redovisas data endast för ett år, 2003, vilket betyder att enstaka händelser detta år (t.ex. ett ökat antal ordrar eller ökad investeringsgrad i företag i vissa kommuner) påverkar lönesumman.⁴⁷ Vårt syfte är dock inte att hitta diverse samband och förklara dem, utan att med företags- och sysselsättningsstrukturerna som utgångspunkt undersöka om villkoren skiljer sig åt mellan företag (i gles- och landsbygder) i olika delar av landet.

Ett potentiellt samband i Sveriges kommuner mellan förändringen i antalet företag och i lönesumma mellan 1995 och 2003 visas i Figur 3. Med en ”förklarande” variabel, antal företag, bekräftas det samband som hittats på länsnivå där modellen tog hänsyn till flera variabler och som sträckte sig över en längre tidsperiod.⁴⁸

Figur 3. Korrelationen mellan tillväxt i lönesumma och antal företag, 1995-2003.

Källa: Bearbetade data från SCB (RAMS).

⁴⁷ 2003 års data har kontrollerats mot 1995 års, med ovanstående kommuntypsfördelning efter kommunkategori som gällde 2003. Några stora förändringar mellan åren går inte att utläsa. Den största gäller de fyra glesbygdskommunerna i kommunkategori 4, vars sysselsättningsandel i mikroföretagen har minskat från 28 till 25 procent.

⁴⁸ Se Fölster 2000.

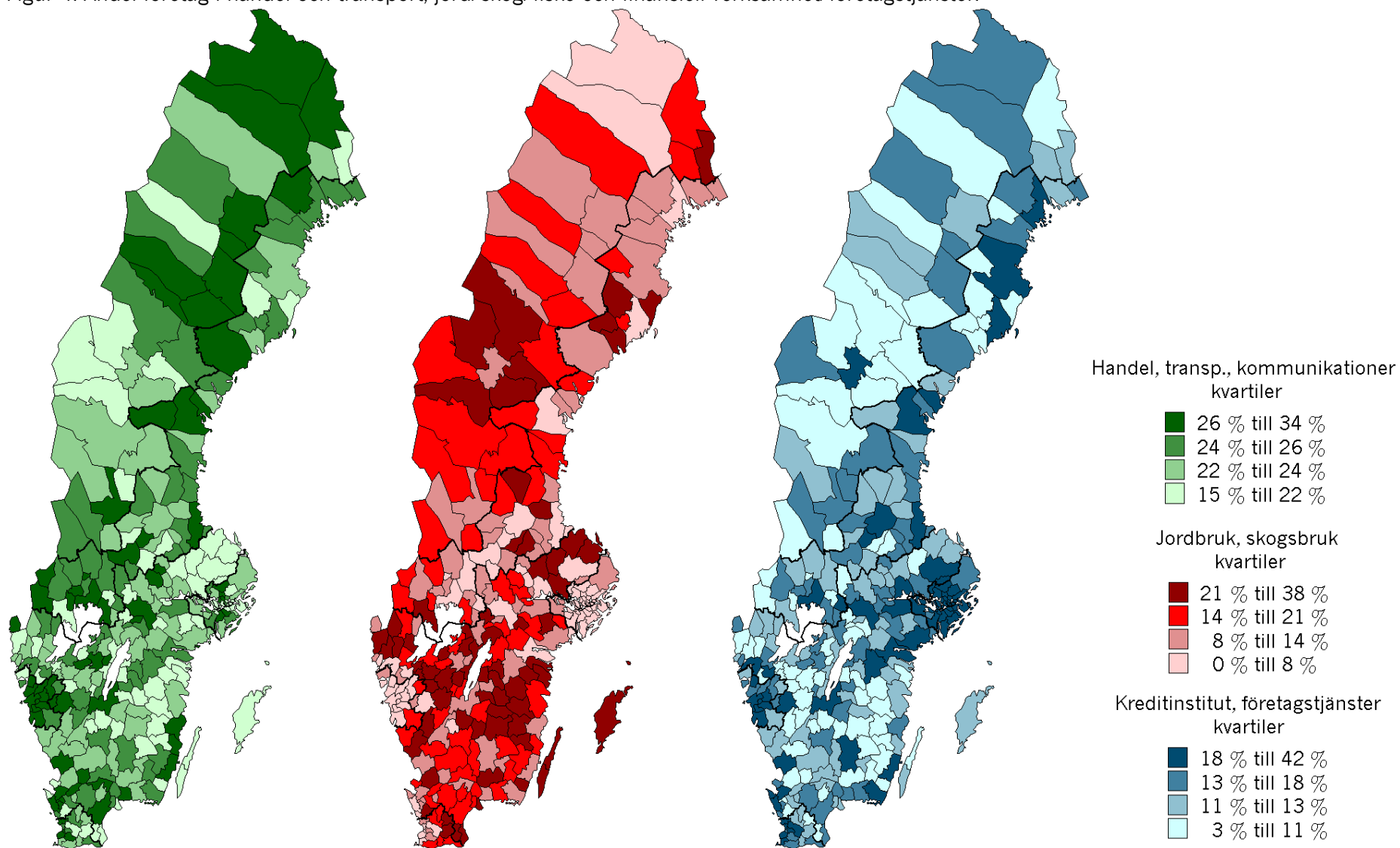
I ett regionalt perspektiv ligger lönesummorna inom kommuner med många företag (kategori 1-2) i Norrlands inland i den första kvartilen, undantaget kommuner med residensstäder och högskolor. Mycket stora lönesummor återfinns också i det företagsglesa Kiruna och Gällivare, vilka i stället kan förklaras av att efterfrågan på malm gjort den manligt dominerande gruvnäringen där till en verksamhet med stark löneutveckling. Höga lönesummor i kombination med låg företagsfrekvens finns också t.ex. i området kring Bergslagen.

3.2.1 Företags- och sysselsättningsstrukturer i olika branscher

Enligt SCB:s företagsdatabas, i vilka samtliga registreringar av företag finns oberoende av deras verksamhetsgrad, finns de flesta företagen inom branscherna finansiell verksamhet/företagstjänster (26 procent), jord/skog/fiske (21 procent) samt handel och transport (20 procent).⁴⁹ En fördelning kommunvis efter företagsförekomster, vilket exkluderar soloföretagare som inte bedriver verksamheten som huvudsyssla, visar dessa branschers regionala betydelse för det totala antalet företag och soloföretag. Till exempel uppvisar många kommuner i Jämtlands län en andel jordbruksföretag och företag knutna till livsmedelsförädling som ligger över riksgenomsnittet. Det samma gäller områden i södra Sverige med ett stort antal företag inom jordbrukssektorn. Andra delar av Norrland med hög företagsfrekvens har å andra sidan en över genomsnittet hög andel företag inom handel och transport, vilket kan vara en bidragande orsak till den höga företagsfrekvensen generellt i området. Företagstjänster och finansiell verksamhet är vidare koncentrerad till storstadsområdena och förklarar stora delar av småföretagsstrukturen där. Figur 4 visar för Sveriges kommuner andelen företag i de tre branscher som i genomsnitt (på riksnivå) har en hög företagsfrekvens.

⁴⁹ Andelarna är beräknade efter SCB:s grova näringsgrensindelning vilken urskiljer tio näringsgrenar. På riksnivå används data från företagsdatabasen (FDB) eftersom den definition av företag, företagsförekomst, som använts i denna rapport och som hämtas från RAMS inte fungerar på nationell nivå. På regional nivå använder vi istället RAMS-data, då problemen med att aggregera företagsförekomster bedöms som mindre (se även bilaga 4 för en diskussion kring de olika datamaterialen).

Figur 4. Andel företag i handel och transport, jord/skog/fiske och finansiell verksamhet/företagstjänster.

Källa: Bearbetade data från SCB (RAMS).

När det gäller de små företagen med upp till 20 anställda visar Tabell 5 och 6 fördelningen av antalet företagsförekomster efter bransch samt sysselsättningsfördelningen branschvis efter kommunkategorier. Småföretagen står generellt för nästan hela företagsstocken eller 94 procent. De står för 27 procent av den totala sysselsättningen, vilket framgick av Tabell 4.

Inom småföretagsgruppen visar Tabell 5 att majoriteten av småföretagen (60 procent) återfinns inom handel/transport, kreditinstitut/företagstjänster och hotell/restaurang. Med andra ord är tjänstesektorn dominerande inom småföretagssektorn. Småföretagen inom verksamheter som i regel bedrivs inom offentlig sektor är å andra sidan mycket fåtaliga. Näringarna inom industrisektorn är ungefär lika stora som de areella gällande andel småföretag; större andelar än offentlig sektor men mindre än den privata tjänstesektorn.

Jordbruksföretagen är relativt sett flest i kommunkategori 2 (kommuner med en företagsstruktur över medianvärdet och demografisk struktur under). Inom denna kategori finns också en stor andel av glesbygdskommunerna. Flera avsevärda skillnader finns mellan olika kategorier av kommuner. De gäller t.ex. inom finansiell verksamhet och företagstjänster. Andelen är högst i kategori 1 (29 procent) och lägst i kategori 2 (11 procent). Skillnaderna är även stora när det gäller jord-, skogsbruk och fiske där siffran är högst, 23 procent i kategori 2 och lägst, 5 procent i kategori 1.

Tabell 5. Småföretagens fördelning efter bransch (per kommunkategori, 2003).

	Kategori 1	Kategori 2	Kategori 3	Kategori 4	Samtliga
Jord- och skogsbruk	5	23	8	17	10
Tillverkning, mineralutvinning	7	9	8	10	8
Energi- och vattenförsörjn.	0	0	0	0	0
Byggverksamhet	10	12	10	11	11
Handel, transp., kommunikationer	23	22	26	25	24
Hotell, restaurang, personl. tjänster	14	11	15	13	14
Kreditinstitut, företagstjänster	29	11	22	13	22
Offentlig förvaltning, försvar	0	0	0	1	0
Utbildning, forskning	2	1	2	2	2
Vård och omsorg	4	2	3	3	3
Okänd näringsgren	7	7	6	6	6
Totalt	100	100	100	100	100

Källa: Bearbetade data från SCB (RAMS).

Anm. Med små företag avses företag med mindre än 20 anställda. De tre största branscherna är markerade med fet stil.

Utifrån Nutek:s enkätundersökning *Företagens villkor och verklighet 2002* har en rapport framställts som behandlar kvinnors företagande.⁵⁰ I rapporten framkommer såväl skillnader som likheter mellan kvinnors och mäns företagande. Det är vanligast för både kvinnor och män att driva tjänsteföretag. Inom handelssektorn finns 27 procent av de kvinnliga och 21 procent av de manliga. Slutligen, inom tillverkningssektorn finns 10 procent av de kvinnliga och 15 procent av de manliga företagarna.⁵¹

⁵⁰ Nutek 2003, *Företagens villkor och verklighet 2002. Kvinnors företagande – format av samhället.*

⁵¹ Nutek 2003, *Företagens villkor och verklighet 2002. Kvinnors företagande – format av samhället.*

Många kvinnor driver sina företag inom branscher som traditionellt varit kvinnligt dominerade, vilket även gäller män i manligt dominerade branscher. För kvinnor är en vanlig bransch hälso- och sjukvård, utbildning och andra personliga tjänster. Dock är majoriteten av företagen inom denna bransch män (51 procent), vilket avspeglar att det bland företagare generellt finns många fler män än kvinnor. Så är särskilt

Branschstrukturen gällande de minsta företagen (antalet företag) avspeglas i sysselsättningens fördelning efter branscher. De två största branscherna för båda könen är handel/transport och kreditinstitut/företagstjänster (Tabell 6). Byggverksamhet är den tredje största näringsgrenen för männen, och hotell- och restaurangbranschen för kvinnorna. Den primära och sekundära näringen är också viktig sysselsättningsmässigt för män i kommunkategori 2, vilken domineras av gles- och landsbygdskommuner. Det samma gäller för kategori 4 som också den domineras av gles- och landsbygdskommuner.

Tabell 6. Sysselsättningsfördelning bland småföretag efter bransch per kommunkategori, 2003

	Kategori 1		Kategori 2		Kategori 3		Kategori 4		Samtliga	
	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
Jord- och skogsbruk	2	3	9	17	3	5	6	12	3	7
Tillverkning, mineralutvinning	6	11	10	17	7	13	10	17	7	13
Energi- och vattenförsörj.	0	0	0	1	0	1	0	1	0	1
Byggverksamhet	2	14	2	17	2	15	3	16	2	15
Handel, transp., kommunikation	28	29	31	27	33	31	33	29	31	30
Hotell, restaurang, personl. tj.	18	10	19	7	22	9	19	7	20	9
Kreditinstitut, företagstjänster	27	26	14	9	20	20	15	11	21	20
Offentlig förvaltning, försvar	1	0	2	1	1	0	2	2	1	1
Utbildning, forskning	6	1	4	1	5	2	4	1	5	1
Vård och omsorg	7	1	5	1	6	1	6	1	6	1
Okänd näringsgren	3	3	3	3	2	2	2	2	3	2
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Källa: SCB (RAMS).

Anm. Med små företag avses företag med mindre än 20 anställda. De tre största branscherna är markerade med fet stil.

3.2.2.1 Branscher i gles- och landsbygdsområden

Norra Sveriges inland, delar av Bergslagen, Dalsland och Värmland.

Inlandsdelegationen⁵² har när det gäller Norra Sveriges inland låtit framställa en omvärldsanalys som ett underlag till diskussioner om tillväxt och utvecklingsmöjligheter i regionen.⁵³ Området omfattar 43 kommuner i 6 län och utgör 60 procent av Sveriges yta. Beträffande företagandet pekar delegationen på den ökande miljömedvetenheten och även de ändrade villkoren för uttag av naturresurser, som möjligheter för norra Sveriges inland. De styrkor som regionen anses ha i sammanhanget, till exempel stark miljöimage och stark tillgång till förnyelsebar råvara, utmynnar i två affärsidéer; export av miljötekniskt kunnande samt turism inriktad på att erbjuda upplevelser i örörd natur. Man nämner även den tekniska utvecklingen och dess betydelse för företagen i området. Befolkningsminskningen och den åldrande befolkningen ses som problem

⁵² SOU 2004:135.

⁵³ Sammanfattning, omvärldsanalys, Norra Sveriges Inland.

i sammanhanget då en kritisk massa i fråga om människor, nätverk, organisationer och kapital krävs för att kunna utveckla konkurrenskraftiga förutsättningar. Delegationen menar att regionernas förmåga att konkurrera om arbetskraften och öka inflödet av personer med kompetens och kapital blir en avgörande framgångsfaktor i framtiden. Man gör emellertid ingen uppdelning i hur kvinnors och mäns villkor och möjligheter ser ut i inlandskommunerna.

I en definition av styrkor och svagheter för norra Sveriges inland definieras spetskompetens inom till exempel verkstadsindustrin kopplad till basindustrin och den skogs- och trärelaterade forskningen som betydelsefulla. Spridningen på forskningen och kunskapen inom trä- och verkstadsnäringen är bred. Forskningen inom rese- och besöksnäringen beskrivs vara på frammarsch och genereringen av kunskaper inom området är väl representerad i regionen. Delegationen anser att norra Sveriges inland har potential inom främst tre områden, tränäringen, besöksnäringen och verkstadsindustrin. Potentialen definieras som betydande men splittrad.

På Inlandsdelegationens uppdrag har Inregia gjort näringslivs- och tillväxtanalyser för 20 kommuner i inlandet. Analyserna är sedan sammanfattade i två studier; Näringslivs- och tillväxtstudier för elva kommuner i inlandet, sammanfattande regionstudie⁵⁴ och Näringslivsanalyser för nio kommuner i inlandet, sammanfattande bilaga⁵⁵. I den förstnämnda behandlas kommunerna i Norrbottens, Västernorrlands, Västerbottens län samt Strömsund i Jämtlands län. Ett flertal av de studerade kommunerna har ett näringsliv specialiserat mot areella näringar och då i synnerhet skogsbruk, men även jordbruk samt gruvor & mineraler. När det gäller sysselsättningsutvecklingen i riket under 1990-talet så har den varit negativ i dessa branscher. Angående specialiseringar inom industrin är åtta av elva kommuner inriktade mot industri relaterad till skogen. För tjänstenäringen specialiserar sig regionen främst mot branschen *övriga landtransportföretag*. Samtliga kommuner utom Arjeplog, där tyngdpunkten är biltestverksamhet, är specialiserade mot denna bransch. Anledningen till att denna bransch har så stor betydelse antas vara transporten av virke och andra träbaserade produkter. En annan näring som är stark i många kommuner är *bilserviceverkstäder*. Under 1990-talet har en strukturuomvandling skett, vilket resulterat i att vissa branscher växt och vissa krympt. Många av de jobb som tillkommit i regionen under 1990-talets strukturuomvandling är låglönejobb. Rapportförfattarna menar att en förutsättning för en ökad ekonomisk tillväxt inom de branscher kommunerna specialiserar sig mot, är att andelen högutbildade blir högre.

I den andra sammanfattande näringslivsanalysen behandlas kommunerna i Jämtlands län samt Ljusdals kommun i Gävleborgs län. Den formella utbildningsnivån är mycket låg i arbetskraften i de nio kommunerna. De arbetsintensiva branscherna som utgår från naturresurser har generellt sett haft fördelar i området. Ett flertal av kommunerna har också under 1990-talet förstärkt sin specialisering mot de arbetsintensiva branscherna, vilka inte kräver hög utbildningsnivå. Näringslivet är i stor utsträckning specialiserat mot de areella näringarna jordbruk, skogsbruk, fiske samt gruvor & mineraler. I fyra kommuner (Östersund, Härjedalen, Berg och Ljusdal) har emellertid företagstjänstesektorn haft en hög tillväxt, till och med högre än i riket, när det gäller effekten på den totala sysselsättningstillväxten. Åre kommun utmärker sig genom sin starka specialisering på turistsektorn. När det gäller de kunskapsintensiva sektorerna, som växer snabbt i riket som helhet, finns dessa främst i Östersund och Härjedalen. I samtliga kommuner i området är träsektorn omfattandet liksom branschen *övriga landstransporter*.

⁵⁴ Wigren, Johansson & Sjölin, 2004.

⁵⁵ Wigren & Sjölin, 2004.

Tillväxtdelegationen⁵⁶, som hade i uppdrag att tillsammans med lokala, regionala och centrala aktörer ge förslag till att stärka en hållbar utveckling i de mest utsatta delarna i Bergslagen, Dalsland och Värmland, lät också genomföra omvärldsanalyser som bland annat omfattade kommunernas näringsliv och företagandets villkor. Skogs- och trävaruindustri, verkstads- och fordonsindustri, elektronik-, mineral-, järn- och stålindustri samt livsmedelsindustri finns välrepresenterade i regionen.⁵⁷ Även Tillväxtdelegationen menar att de goda kompetenser som finns i traditionella branscher, bland annat mineral-, livsmedels- och skogsindustri samt miljö- och energiteknik ska kunna kombineras till nya nischkompetenser.

Jord- och skogsbruk, fiske och rennäring samt turism

Ett antal branscher finns på landsbygden av den anledningen att det är den enda möjliga lokaliseringen då de bygger sin existens på landsbygdens resurser. Inlandsdelegationen beskriver utvecklingsmöjligheterna för Norrlands inland med utgångspunkt i några av dem. Här följer en generell beskrivning av dessa näringar och deras betydelse för näringsliv och sysselsättning i gles- och landsbygder.

Jordbruket har tidigare haft en avsevärt större betydelse i Sverige än vad det har idag. I början av 1870-talet kom närmare 40 procent av BNP från jordbruket med binäringarna trädgårdsskötsel, skogsbruk och fiske. Denna siffra hade minskat till en fjärdedel vid andra världskrigets utbrott och vid 1940-talet början till cirka 12 procent. När de gäller antalet sysselsatta inom jordbruket växte den delen av befolkningen fram till ungefär 1880 då den var som störst, drygt tre miljoner människor. Dock hade jordbruksbefolkningen relativt sett börjat minska redan på 1840-talet från de 80 procent den länge legat på. Industriebefolkningen blev större än jordbruksbefolkningen från och med mitten av 1930-talet.⁵⁸ Betydligt fler unga kvinnor än män lämnade lantbruket. Under 1930-talet minskade antalet flickor och kvinnor i åldern 10-30 år som bodde på landsbygden med 24 procent. En utredning från 1950-talet skriver att kvinnorna hade ”dåliga framtidsutsikter i en manligt dominerad näring, där praktiskt taget de enda kvinnor som fick ledande driftsansvar var änkor”.⁵⁹ År 2003 uppgick antalet sysselsatta inom jord-, skogsbruk, jakt och fiske till 71 441 personer, eller 1,7 procent av de sysselsatta.⁶⁰

Förhållandet mellan mäns och kvinnors företagande inom jordbruket skiljer sig markant. Av de 66 780 företagen 2003 var endast 7 380 kvinnor, eller 11 procent.⁶¹ Detta kan delvis förklaras med att jordbruket är familjeföretag och att mannen som förstebrukare är den enda som registreras. Många kvinnor osynliggörs alltså i denna statistik. Det finns idag ingen helt vedertagen definition av vad familjeföretag är. I en studie av Emling från 2000 konstaterar han att snävt definierat är mer än hälften av företagen familjeföretag.⁶²

⁵⁶ SOU 2004:126.

⁵⁷ Inno Scandinavia AB, *Omvärldsanalys 2002*.

⁵⁸ Morell, 2001.

⁵⁹ Morell, 2001.

⁶⁰ <http://www.scb.se> 2005-07-01.

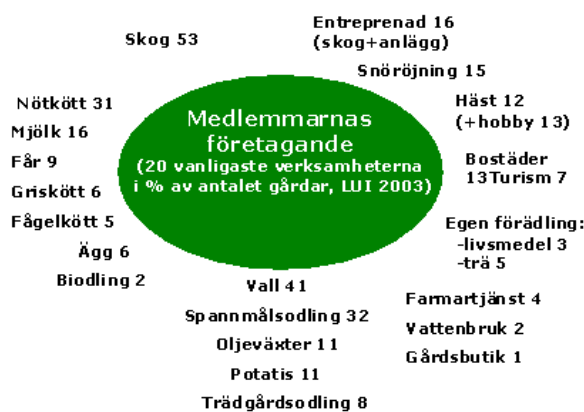
⁶¹ *Statistiska meddelanden JO 34 SM 0401*.

Den population, som denna statistik ska belysa, utgörs av samtliga jordbruksföretag i landet som i juni 2003 brukade mer än 2,0 ha åkermark samt företagen på dessa företag. Med jordbruksföretag avses en inom jordbruk, husdjurskötsel eller trädgårdsodling bedriven verksamhet under en och samma driftsledning. Med företagare avses den eller de personer som juridiskt och ekonomiskt svarar för verksamheten på företaget.

⁶² Emling, 2002. I Nutek, 2005, *Women towards ownership, in business and agriculture - National Report Sweden*.

När det gäller företagskategori är den absoluta majoriteten enskild firma. Av de 66 780 jordbruksföretagen år 2003 var 93 procent enskild firma. 5 procent var aktiebolag och 2 procent övriga företagskategorier. Rörande driftsinriktningen så var 2003 cirka 38 procent av företagen klassificerade som husdjursföretag, 30 procent som växtodlingsföretag, 22 som småbruk och 9 procent som företag med blandad produktion. Enligt den statistiska typklassificeringen är Sveriges jordbrukare specialiserade i sin verksamhet och är antingen husdjursproducenter eller växtodlare. Enligt klassificeringen är blandat jordbruk mindre vanligt, men det finns dock ett stort antal som definieras som småföretag eller småbruk.⁶³ Det finns emellertid övriga verksamheter som inte fångas upp i denna statistik.⁶⁴ LRF har undersökt hur verksamheterna ser ut bland sina medlemmar och där framkommer en betydligt större diversifiering. Att vara lantbrukare innebär ofta att man inte ägnar sig åt endast en verksamhet, utan nästan alla lantbruksföretag har intäkter från flera. Man har dock en huvudverksamhet, det vill säga den verksamhet som ger störst intäkt till gården. Bilden nedan illustrerar LRF:s medlemmars företagande.⁶⁵

Figur 5. Lantbruksföretagens diversifiering, 2003. LRF-medlemmar.

Källa: <http://www.lrf.se> (2005-06-20).

⁶³ Statistiska meddelanden JO 35 SM 0401.

⁶⁴ Statistiska meddelanden JO 34 SM 0401.

⁶⁵ <http://www.lrf.se> 2005-02-16.

Jord- och skogsbruket har länge varit starkt förknippade med varandra. Skogen har fungerat som en källa till resurser genom att den används som betesmark, vid svedjebruk och odling samt bidragit med virke och bränsle. Hur nyttjandet av skogen har sett ut har varit mycket starkt kopplat till befolkningsutvecklingen och var befolkningen har varit bosatt. Detta har gjort att skogens omfattning i Sverige har förändras genom tiderna. Sverige har en lång historia av industriellt utnyttjande av skogsråvaran. Verksamheten har ofta kännetecknats av småskalighet, vilket gav inkomster till jordbruksbefolkningen.⁶⁶

År 2000 fanns det 354 323 skogsägare och 238 862 skogsföretag i Sverige och av skogsägarna var 38 procent kvinnor. Det finns sammanlagt drygt 22 miljoner hektar skogsmark i Sverige och 51 procent av skogsmarken ägs av enskilda, privata skogsägare och 24 procent av privata aktieföretag. 6 procent ägs av övriga privata ägare, 18 procent av staten och 1 procent av övriga allmänna ägare.⁶⁷ När det gäller de enskilda, privata ägarna så försörjer sig en majoritet främst på andra inkomster än de som kommer från skogsbruket. Inkomsterna från skogen är huvudsakligen ett komplement eller används för att bekosta större utgifter. Vanligen är virkesproduktionen den viktigaste inkomstkällan, men mångbruket blir mer och mer betydelsefullt. Exempelvis kan bioenergiutvinning, naturturism, jakt och fiske vara viktigt för landsbygdens utveckling nu och i framtiden.⁶⁸

I Sverige avverkas cirka 83 miljoner m³ skog per år. Virkesförrådet ökar dock och har gjort det under en lång period. Sedan 1920-talet har det ökat med drygt 60 procent.⁶⁹ Bruttovärdet 2002 för avverkningen var 21,4 miljarder kronor och skogsnäringens totala produktionsvärde under 2001 var 181 miljarder kronor. Rörande sysselsättningen arbetade år 2003 cirka 89 800 personer inom skogsbruket och skogsindustrin. Av dessa var 15 700 kvinnor och 74 100 män. Uppdelat på näringsgrenarna skogsbruk, trävaruindustri samt massa- pappers- och pappersvaruindustri så skiljer sig fördelningen mellan män och kvinnor. Flest kvinnor finns inom massa- pappers- och pappersvaruindustrin, 22 procent, medan det finns flest män inom skogsbruket, där andelen kvinnor är 9 procent. Inom trävaruindustrin är 17 procent kvinnor och 83 procent män.⁷⁰

Det pågår en utredning för att se över och utvärdera den svenska skogspolitiken som den tillämpats de senaste tio åren och även lämna förslag till förbättrad måluppfyllelse och anpassningar. Skogsutredningen ska rapporteras till regeringen den 31 december 2005 och Maggi Mikaelsson, landshövding i Jämtlands län, är särskild utredare. En delrapport lades i maj 2005.⁷¹

År 2003 fanns totalt enligt Fiskeriverket 1 712 svenska fartyg som hade tillstånd att bedriva yrkesmässigt fiske till havs och 1 857 personer som hade fiskelicens för havsfiske. Detta avspeglar dock inte hela antalet fiskare eftersom alla som arbetar ombord på fiskefartyg inte har licens.

Det kustnära småskaliga fisket anses ha särskild betydelse för sysselsättningen längs hela den svenska kusten. Detta fiske med mindre båtar bedöms bidra till 650 fiskares sysselsättning på hel- eller deltid. När det gäller insjöfisket uppgick antalet licensierade fiskare till 209 varav ett 70-tal i Vänern, ett 20-tal i Vättern och ca. 40 i vardera Mälaren och Hjälmaren. Det finns inget samlat register för fartyg som används i insjöfiske.

⁶⁶ Ekelund, Hamilton 2001.

⁶⁷ <http://www.svo.se/2005-07-01>.

⁶⁸ SOU 2005:39.

⁶⁹ <http://www.svo.se/2005-07-01>.

⁷⁰ Skogsstyrelsen, 2004.

⁷¹ <http://www.sou.gov.se/skogsutredning/index.htm2005-08-17>.

Andelen kvinnor som har fiskelicens är mycket liten. Av totala 1 913 licensierade fiskare 2004 var 17 kvinnor. Det totala antalet yrkesfiskare har minskat kraftigt sedan 1970 då omkring 8 000 personer totalt hade fisket som huvud- eller binäring. På motsvarande sätt har antalet fiskefartyg minskat från 6 700 i havsfisket år 1970 till drygt 1 700 fartyg år 2003.

De samiska näringarna har betydelse för företagandet i de norra delarna av Sverige. Renskötseln i Sverige bedrivs i drygt 900 renskötsel företag i 51 samebyar från Karesuando i norr till Idre i söder. Antalet renägare är ca. 4 600 medan antalet aktivt sysselsatta i renskötseln beräknas till mellan 2 000 och 3 000 personer.

År 2003 bedrevs renskötsel vid 937 företag varav 80 procent fanns i Norrbottens län. Många renskötsel företag har relativt få renar (37 procent har färre än hundra djur). Ett stort antal är familjeföretag där alla i familjen äger renar. Av de huvudansvariga för företagen var 12 procent kvinnor och 88 procent män. Två tredjedelar av renägarna var män och en tredjedel kvinnor.

Länsstyrelserna i Dalarnas, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län har utarbetat ett miljö- och hushållningsprogram för fjällen (juni 2005). I programmet bedöms rennäringen ha goda utvecklingsmöjligheter bland annat inom den egna vidareförädlingen av renkött som innebär större kontroll över produktionskedjan. Verksamheten är i behov av stöd och insatser för att vidareutvecklas.

Samiskt turistföretagande bedöms ha särskilt goda utvecklingsförutsättningar och tillför fjällen internationell attraktionskraft.

Fortsatt arbete beträffande branscher

Inlandsdelegationen menar att norra Sveriges inland har uppenbara möjligheter i att förädla sina naturresurser och att den potentialen i stort sett är ganska oexploaterad. Ungefär samma analys gör Tillväxtdelegationen beträffande delar av Bergslagen, Dalsland och Värmland. De områden som lyfts fram är framför allt turismen och de som bygger på skog och mineraler. De exempel som Inlandsdelegationen tar fram beträffande turism bygger på unika entreprenörer och innovationer, men beskriver inte den småskaliga turismen och hur kvinnors respektive mäns företag inom branschen ser ut.

Det finns emellertid också en omfattande småskalig turism på lands- och i glesbygder i form av bo på lantgård, café och mat, turverksamhet med ridning eller hundspann och så vidare. Utifrån jordbruket eller det skogen, fjället och sjöarna ger, utvecklas även en småskalig livsmedelsförädling på landsbygden som kan ge ett betydande tillskott till försörjningen. I många fall är det gårdsturism eller vidareförädling som gör att jordbruken kan överleva. Sett ur såväl glesbygds- som könsperspektiv är de näringarna betydelsefulla. Inom jord- och skogsbruksföretagen i norra Sverige är det en vanlig situation att mannen jobbar i skogen eller sköter jordbruket medan kvinnan ansvarar för vidareförädlingsdelen av verksamheten.

I slutrapporten kommer Glesbygdsverket att fördjupa analysen av vad företagande som lever av naturresurserna betyder för tillväxten i gles- och landsbygder. De företag som lever för landsbygden, det vill säga de företag som finns inom service och infrastruktur, liksom de företag som lever på landsbygden och är oberoende av platsen, ska också ingående beskrivas och analyseras.

När vi i nästa steg har skiljt ut gles- och landsbygder från tätorterna blir det också intressant att jämföra med studien ”Strukturen på landsbygdsföretagandet i Dalarnas län”⁷², gjord av Dalarnas forskningsråd och på uppdrag av länsstyrelsen i Dalarna. Utifrån material på postnummernivå

⁷² Norling 2005.

från UC-Selects företagsregister har jämförelser gjorts mellan landsbygd och centralorter i dalakommunerna.

Fördelade på bransch så är inte oväntat de areella näringarna dominerande i de områden som definieras som lands- och glesbygd. Samtidigt är företagstjänster den näst vanligaste branschen på landsbygden och därefter följer handelsföretagen. Även om tjänstenäringen inte är så omfattande på landsbygden (14,3 procent) som i centralorterna (27,7 procent) så utgör den en betydelsefull potential. Typen av tjänsteföretag är något annorlunda på landsbygden i Dalarna; arkitektföretag och teknisk konsultverksamhet har en högre andel där medan IT och reklamverksamhet är vanligare i centralorten. Företagen på landsbygden i Dalarna är oftast mindre än i centralorterna. Den största andelen bedrivs i form av enskild firma. Det är vanligare att kvinnor är företagare på landsbygden än i centralorterna. Högst andel landsbygdsföretag ledda av kvinnor finns i Leksand, Rättvik och Mora. Nyföretagandet är också högre på landsbygden än i tätorterna och branschstrukturen är annorlunda bland de nya företagen. Fortfarande startas det i absoluta tal flest företag inom jord- och skogsbruket men bland de nya finns nästan lika många inom området företagstjänster. Procentuellt sett är det inom utbildning, hotell, restaurang och tjänstenäringarna som den största tillväxten skett. Ökningen är något större totalt sett på landsbygden än i centralorterna. Av det totala antalet företag i Norlings studie (offentligt finansierade verksamheter är borträknade) finns 41,8 procent på landsbygden och 58,2 procent i centralorterna.

3.2.2 Nya företag och nya företagare

Den officiella statistiken över nyföretagandet tillhandahålls i Sverige av Institutet för tillväxtpolitiska studier (ITPS). Den uppskattar antalet genuint nya företag. Statistiken visar alltså inte det faktiska antalet *nyföretagare* utan endast de nystartade *företagen*. Ett företag räknas som nystartat när verksamheten antingen är helt nystartad eller har återupptagits efter att ha varit vilande i minst två år. Ägarbyten, ändringar av juridisk form eller andra ombildningar påverkar inte statistiken. Jord- och skogsbruk, jakt och fiske är inte alls inräknad. Inte heller fastighetsverksamheter ingår.

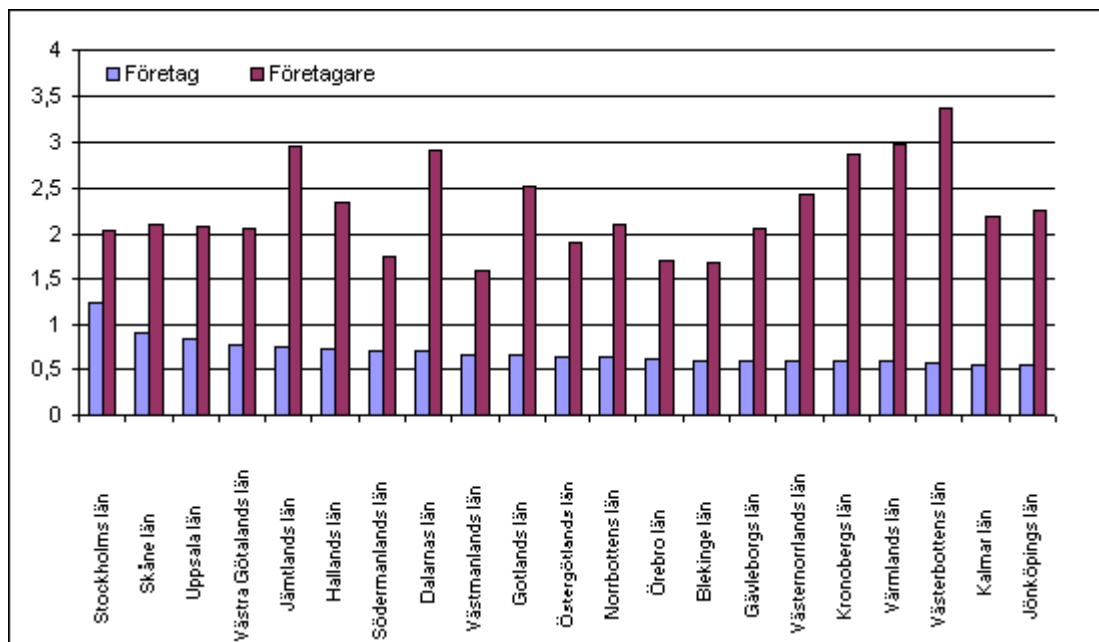
Dynamiken bakom företagandet går delvis förlorad i den officiella statistiken då det inte går att identifiera förändringar i ett företag som sker efter t.ex. ägarbyten. Dessutom är den en urvalsundersökning vilken inte medger en analys av företag på lägre än länsnivå. Fördelen med den officiella statistiken är dock att den fångar in den faktiska tillväxten i antalet företag och därmed tillskottet till företagsstocken samt att det till urvalsundersökningen går att koppla frågor som inte finns i SCB:s register. Figur 6 visar på länsnivå både antalet nystartade företag och antalet nya företagare⁷³ i förhållande till arbetskraftens storlek år 1998. För en längre tidsperiod, 1994-2003, är siffrorna likartade som för det enstaka året 1998 när det gäller skillnaderna mellan olika län. Det kan dock noteras att enligt företagsstatistiken var 1998 ett år med ett förhållandevis litet antal nystartade företag.

Skillnaderna mellan den officiella statistiken och den nya statistiken över antalet nya företag är i vissa fall markanta. Västerbottens och Värmlands län, som uppvisar en liten andel genuint nya företag har samtidigt de största andelarna nyföretagare. Även Jämtlands och Dalarnas län har en mycket hög nyföretagarandel, men andelen nya företag är också tämligen hög. En förklaring till de höga andelarna nyföretagare i dessa län är förmodligen att dessa i större utsträckning kombinerar företagverksamhet (som kan vara flera till antalet) med anställningar.

⁷³ Definitionen av nyföretagare utgår från individens egen uppfattning om de är företagare eller ej i sin deklaration. En individ som har deklarerat en vinst eller förlust av företagande mellan 1997 och 1998 och som inte deklarerade någon företagsinkomst 1996 och 1997 räknas som ny företagare 1998.

Stockholms län hade år 1998, å andra sidan, den största andelen nya företag men få nya företagare. I Stockholms län handlar det alltså i större utsträckning om genuint nya företag som bildats medan det i Västerbottens och Värmlands län främst handlat om många nya företagare som endast delvis påverkar tillväxten av företagsbeståndet.

Figur 6. Genuint nya företag respektive företagare per län, 1998. Procent av arbetskraften.

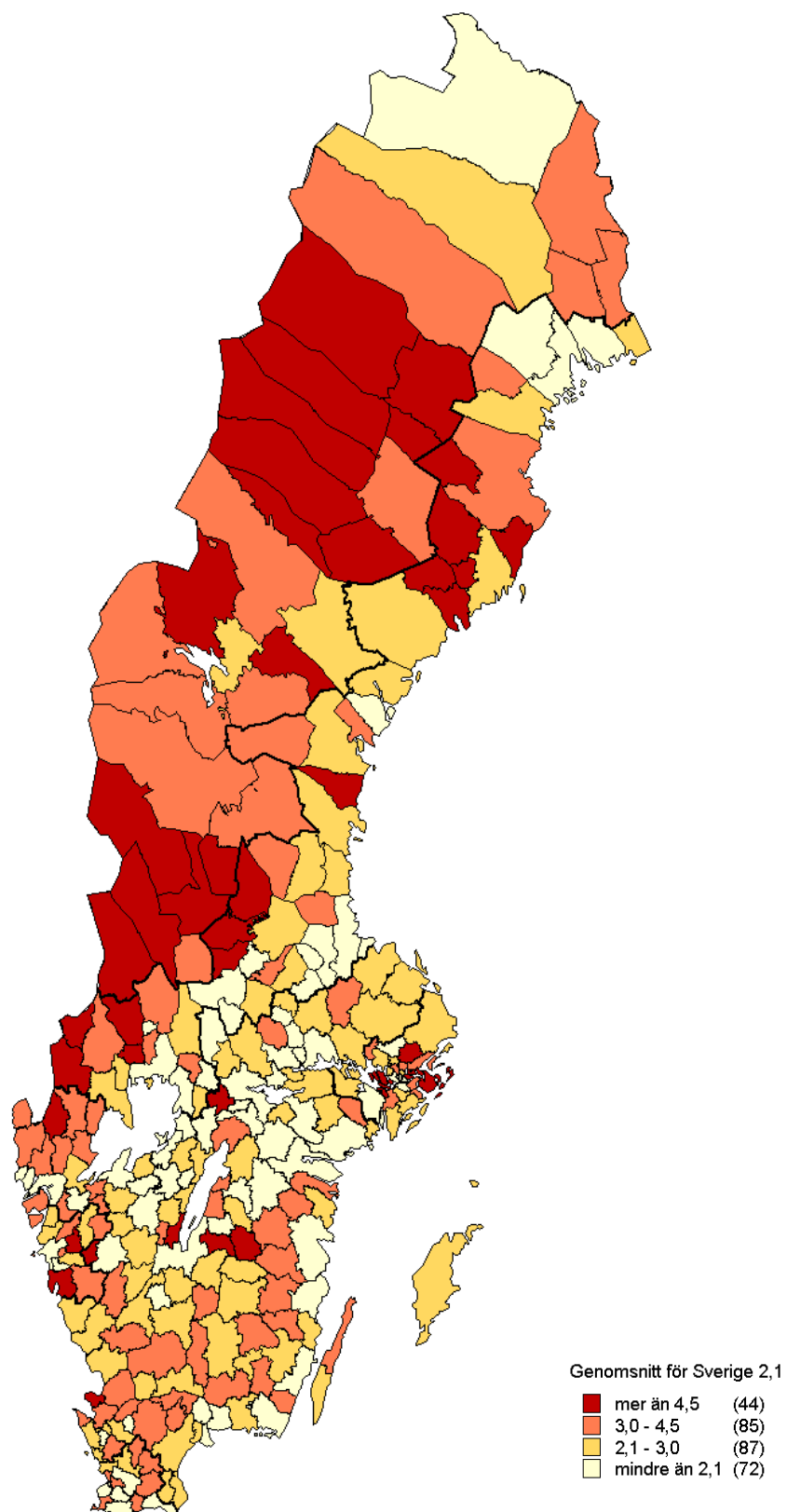
Källa: ITPS, SCB (AKU), bearbetat individmaterial framtaget i ett samarbete mellan Elisabet Berglund (ALI), Jan Andersson (SCB) och Håkan Schults (SCB).

Fortsättningsvis väljer vi i detta avsnitt att fokusera på företagarna istället för på företagen. Ny statistik har tagits fram i ett samarbete mellan Umeå universitet, SCB och Arbetslivsinstitutet. Vi kommer att ta fram aktuella siffror för slutrapporten, men kan här endast presentera siffror för år 1998. Data kommer från RAMS (registret över arbetsmarknadsstatistik) och IoF (registret över inkomst och förmögenhet).⁷⁴

Det finns flera anledningar till att statistik över företagare passar vårt syfte bättre. Den kan på ett bättre sätt än den officiella statistiken visa på kopplingen mellan arbetsmarknadens funktionssätt och dynamik och (ny-)företagandet i olika delar av landet. Arbetsmarknaderna skiljer sig åt mellan gles- och landsbygder å ena sidan och städer å den andra, vilket har stor betydelse för drivkrafterna bakom och riskerna med att starta företag för såväl kvinnor som män. Till exempel är den risk man tar vid företagsstarten i termer av alternativkostnader förmodligen högre i stad än i glesbygd, eftersom det i stad finns fler jobb och det är större sannolikhet att få ett jobb. Man förlorar således mer på att starta ett företag, vars framtidsutsikter är okända, när det finns alternativa försörjningsmöjligheter. Löneläget är också i regel högre i städer vilket ytterligare ökar alternativkostnaden för att starta nya företag.

⁷⁴ Det bearbetade individdatamaterialet är framtaget av Elisabet Berglund, ALI samt Jan Andersson och Håkan Schults, SCB.

Figur 7. Nyföretagare, 1998. Procent av sysselsatta.

Källa: Bearbetat individmaterial framtaget i ett samarbete mellan Elisabet Berglund (ALI), Jan Andersson (SCB) och Håkan Schults (SCB).

Ytterligare aspekter som statistiken över nya företagare kan belysa är i vilken grad förändringen i antalet nya företagare beror på arbetslöshet eller familjesituation. Det senare är inte minst intressant mot bakgrund av kvinnors förutsättningar för företagande. Det blir över huvud taget lättare att än via den officiella statistiken analysera faktorer som kan delas upp i push- respektive pullfaktorer bakom företagandet. Till sådana faktorer kan t.ex. räknas de nyss nämnda arbetslöshet och familjesituation (push) respektive den förväntade vinsten av företagande, oberoende etc. (pull). En nackdel med den nyframtagna statistiken är dock att företagare med eget aktiebolag inte ingår i datamaterialet.

De ovan beskrivna selektionsprocesserna som ligger bakom företagsbildningen kan inte analyseras med den officiella nyföretagarstatistiken. Att den bygger på urvalsundersökningar gör dessutom att representativiteten inte blir tillräckligt hög på kommunnivå eller lägre, nivåer som intresserar oss särskilt i denna undersökning.

Figur 7 visar för Sveriges kommuner andelen nyföretagare i förhållande till sysselsatta.⁷⁵ Riksgenomsnittet för nyföretagarandelen låg 1998 på 2,1 procent. Kommuner med hög nyföretagarandel återfinns i stor utsträckning i länen i mellersta och norra Sverige; Västerbotten, Dalarna och Värmland uppvisar de största andelarna. För enskilda kommuner noteras de högsta andelarna, mellan 7-8 procent, i Robertsfors och Norsjö (glesbygdskommuner enligt Glesbygdsverkets definition), Torsby och Vaxholm (tätortsnära landsbygdskommuner) och Orsa (tätortskommun). Flertalet kommuner med en stor andel nyföretagare finns i glesbygds- och tätortsnära landsbygdskommuner. Områden som ligger under riksgenomsnittet avseende nya företagare ligger främst i södra Sverige. Flera kommuner i denna del av landet har dock en nyföretagarandel väl så hög som i mellersta och norra Sverige.

Görs jämförelsen med befolkningsstorleken (över 16 år) är skillnaderna mindre mellan olika kommuntyper än om nämnaren är sysselsättningens storlek. Det kan delvis bero på den generellt högre andelen äldre som står utanför arbetskraften i glesbygdskommunerna, vilket sänker deras andelar. Torsby, Mora, Malung och Norsjö, alla gles- eller tätortsnära landsbygdskommuner, ligger dock samtliga i topp även vad gäller andelen nyföretagare som andel av befolkningen, över 3 procent.

Tabell 7 sammanfattar nyföretagarandelar beräknade på olika sätt för de kommunkategorier som tagits fram i denna delrapport respektive för de kommuntyper som Glesbygdsverket sedan tidigare tagit fram. 1998 var det relativt sett fler nyföretagare i förhållande till antalet sysselsatta i glesbygdskommuner än i riket i genomsnitt, 4,8 procent. Skillnaderna i andelar mellan kommuntyperna krymper dock, då endast *aktiva* företagare tas med i beräkningarna. En aktiv företagare är en företagare med sin huvudsakliga inkomst från det aktuella företaget. Fortfarande hade glesbygdskommunerna 1998 en högre andel aktiva nyföretagare; 2,2 procent jämfört med 1,7 procent för hela Sverige.

Några större skillnader mellan kommuntyperna avseende den könsmässiga fördelningen hos nyföretagarna fanns inte, 61-62 procent av företagarna var män. Vi vet dock att kvinnor i större utsträckning än män – i genomsnitt och åtminstone för år 1998 – är passiva företagare, d v s företagandet bedrivs i kombination med övriga verksamheter och anställningar. 1,4 procent av männen i förvärsarbetande ålder var aktiva företagare 1998, medan 0,9 procent kvinnor var aktiva. En närmare analys mellan könen avseende aktiva respektive passiva företagare kan dock göras först i samband med slutrapporten, då även siffror för år 2003 kan redovisas.

⁷⁵ På kommunnivå finns inga data över arbetskraftens storlek, vilket antalet företagare kanske främst bör relateras till. Sysselsättningsmättet inkluderar ej arbetslösa varför andelen nyföretagare överskattas något.

När det gäller skillnader mellan de olika kommunkategorierna kan konstateras att andelen nya företagare var hög i de kommuner som vi för år 2003 placerat i kommunkategori 4 – kommuner med annars mindre gynnsamma strukturer gällande företagandet och demografin. Det kan synas vara en paradox att nyföretagarna är så många relativt sett inom kommuner där det i allmänhet finns få företag och få små företag, tillsammans med en relativt sett hög andel anställda i offentlig sektor. Någon närmare analys kan inte göras förrän siffror på nyföretagandet har insamlats för 2003. Jämförelser mellan nyföretagarstatistiken 1998 och den övriga företagsstatistiken för år 2003 kan inte bli mer än högst preliminära.

Tabell 7. Andel nyföretagare av sysselsatta respektive befolkning (16- år) per kommunkategori och kommuntyp, 1998.

	Andel av sysselsatta	Andel aktiva av sysselsatta	Andel av befolkning (16- år)
Kategori 1. Företagsstruktur; över median och Demografiska förutsättningar; över median			
Tätortskommuner	2,0	1,7	1,3
Landsbygdskommuner	3,0	2,4	1,4
Glesbygdskommuner	-	-	-
Totalt	2,2	1,8	1,3
Kategori 2. Företagsstruktur; över median och Demografiska förutsättningar; under median			
Tätortskommuner	2,3	1,6	1,2
Landsbygdskommuner	3,3	2,1	1,6
Glesbygdskommuner	4,6	2,1	2,1
Totalt	3,4	2,1	1,6
Kategori 3. Företagsstruktur; under median och Demografiska förutsättningar; över median			
Tätortskommuner	2,0	1,5	1,2
Landsbygdskommuner	2,5	1,5	1,3
Glesbygdskommuner	-	-	-
Totalt	2,1	1,5	1,2
Kategori 4. Företagsstruktur; under median och Demografiska förutsättningar; under median			
Tätortskommuner	3,0	1,6	1,3
Landsbygdskommuner	2,9	1,7	1,5
Glesbygdskommuner	5,3	2,5	2,3
Totalt	3,0	1,7	1,5
Samtliga			
Tätortskommuner	2,0	1,6	1,2
Landsbygdskommuner	3,0	1,9	1,4
Glesbygdskommuner	4,8	2,2	2,2
Totalt	2,4	1,7	1,3

Källa: Bearbetat individmaterial framtaget i ett samarbete mellan Elisabet Berglund (ALI), Jan Andersson (SCB) och Håkan Schults (SCB).

Liksom för antalet småföretag generellt återfinns de flesta nya, aktiva företagarna inom jord- och skogsbruksnäringen, knappt en fjärdedel av både kvinnor och män som nyligen startat eller övertagit ett företag, år 1998 (Tabell 8). För båda könen är även fastighetsverksamhet (en näringgren som för övrigt är exkluderad i ITPS officiella nyföretagsstatistik) och företagstjänster en viktig bransch för nyföretagarna. Tredje viktigaste branschen är för män tillverkning och för kvinnor hälso- och sjukvård. Siffrorna säger alltså inte inom vilka branscher företag nystartas utan endast inom den bransch den nya företagaren har sin högsta inkomst

(vilken kan komma ifrån en anställning om företagande och anställning kombineras). Det går i statistiken inte heller att skilja de företagare som övertar existerande företag från de som startar genuint nya.

Tabell 8. Aktiva nya företagare fördelade efter bransch, 1998. Procent.

	Kvinnor	Män
Jord- och skogsbruk, fiske	23	24
Tillverkning, mineralutvinning	6	13
El, gas, renhållning m.m.	0	0
Byggverksamhet	1	8
Parti- och detaljhandel m.m.	11	12
Hotell och restaurang	3	3
Transport, kommunikationer m.m.	3	6
Finansiell verksamhet	1	1
Fastighetsverksamhet, företagstjänster m.m.	12	16
Offentlig förvaltning m.m.	3	3
Utbildning	8	4
Hälsa- och sjukvård m.m.	20	3
Andra samhällliga och personliga tjänster	8	4
Totalt	100	100

Källa: Bearbetat individmaterial framtaget i ett samarbete mellan Elisabet Berglund (ALI), Jan Andersson (SCB) och Håkan Schults (SCB). De tre största branscherna är markerade med fet stil.

4 INFÖR SLUTRAPPORTEN

4.1 SAMMANFATTNING AV DELRAPPORTEN

Delrapporten är ett underlag till den slutrapport som presenteras sommaren 2006. Här beskrivs översiktligt hur kvinnors och mäns småföretagande har kommit att hamna i fokus för en politik för ökad tillväxt och sysselsättning. Därefter förs successivt gles- och landsbygdsaspekter in, för att vi i ett senare skede ska kunna analysera villkoren för ökat småföretagande och ökad sysselsättning i delar av landet som inte är belägna kring stora befolkningscentra.

Breda, generella analyser av småföretagandet på gles- och landsbygder har inte gjorts i någon större omfattning tidigare och speciellt inte när det gäller att synliggöra olika förhållanden för kvinnor och män. Vi kan därför inte säga i vilken utsträckning småföretagandet skiljer sig åt mellan gles- och landsbygder och andra delar av landet eller på vilket sätt det gör det och inte heller om det finns olikheter mellan kvinnors och mäns företagande. Därför inleds delrapporten med en sammanställning av de kunskaper som finns generellt om små företag. Mot bakgrund av denna konstruerar vi sedan ett ramverk inom vilket just gles- och landsbygdsaspekten bättre kan analyseras och förstås. Idén bakom vår beskrivande modell av lands- och glesbygdsföretagande tar sin utgångspunkt i de samband som observerats i studier från de senaste decennierna, gällande tillväxt i och samhällsekonomiska effekter av småföretagande. Enkelt uttryckt handlar det om att förutsättningarna för företagande och sysselsättning till stor del påverkas av de strukturer som omger företaget och företagaren. Vi lägger fokus på företagsstrukturen och de demografiska förutsättningarna och hur de skiljer sig åt mellan olika kommuner. Syftet är att undersöka gles- och landsbygdsområden i olika delar av landet, som har en historia och en bakgrund av företagande och befolkningsutveckling som skiljer sig åt från varandra. Det är denna historia och bakgrund som delrapporten fokuserar på. Slutrapportens innehåll syftar istället till att belysa de eventuellt skilda villkoren för kvinnors och mäns företagande inom gles- och landsbygdsområden respektive tätortsområden i olika delar av landet.

Vi delar i delrapporten in Sveriges 290 kommuner i fyra olika kategorier fördelade på två block; företagsstruktur och demografisk struktur. Kategori 1 kännetecknas av kommuner vars summerade ranking i andel företag, andel soloföretagare respektive andel sysselsatta i privat sektor överstiger medianrankingen för alla kommuner. Till kategorin förs också de kommuner med en summerad ranking efter befolkningstäthet och andel av befolkningen mellan 20 och 64 år som överstiger medianrankingen för alla kommuner. De övriga kategorierna består av kombinationer av kommuner med värden över och under medianvärdet. Kategori 2 består av kommuner som för företagsstrukturen ligger över medianvärdet och för den demografiska strukturen ligger under, kategori 3 av kommuner som ligger under medianen avseende företagsstruktur men över medianen avseende de demografiska förutsättningarna samt kategori 4 av kommuner med ett rankingvärde under medianen för både företagandet och demografin.

Modellen tar i denna delrapport endast hänsyn till variationer mellan kommuner. På kommunnivå kommer företags- och sysselsättningsstruktur i eller i närheten av tätorter att dominera hela kommunens strukturer. Vi menar dock att det företagande som bedrivs inom landsbygds- och glesbygdsområden inom en kommun inte kan förstås utan att hänsyn tas till den omkringliggande strukturen, för vilken kommunens administrativa gränser spelar en inte obetydlig roll. Vi har också gjort bedömningen att fokus på skillnader i strukturer och villkor för kvinnor respektive män främst förläggs till slutrapporten. En anledning är behovet i detta skede (i delrapporten) av förenkling och transparens i olika förhållanden avseende företagsstrukturer.

Delrapportens översiktliga karaktär står emellertid inte i någon motsättning till de hänsynstaganden avseende geografi och genus som kommer att tas i slutrapporten.

4.2 ANALYSMETODER I SLUTRAPPORTEN

4.2.1 Kvantitativa och kvalitativa analysmetoder

I slutrapporten kombineras analyser av både kvantitativt och kvalitativt datamaterial. Det kvantitativa materialet ska vara representativt för det område det beskriver, dvs. att data för ett givet område (t.ex. landsbygd) inom en kommuns gränser ska ge en korrekt beskrivning av dess genomsnittliga (företags)ekonomiska och demografiska strukturer. Det kvalitativa materialet ska komplettera det kvantitativa genom att förklara samband, illustrera och fördjupa frågeställningarna. Det består främst av fallstudier och intervjuer som kommer att genomföras med företag och företagare, såväl kvinnor som män, samt med personer på nyckelpositioner i företagets omgivning. Det tar även upp de icke-ekonomiska aspekterna (t.ex. företagande som livsform) av verksamheter på gles- och landsbygder. Tillsammans med ekonomiska faktorer diskuteras dessa aspekter även i en lokal kontext (som inte i sig är knuten till en specifik områdestyp).

Könsuppdelade kvantitativa data i slutrapporten hämtas från SCB:s företags- och sysselsättningsregister, FDB eller RAMS. Det är en uppföljning, steg 2, till det material som presenterades i kapitel 3. Hur det ska hanteras och vad det syftar till diskuteras nedan (kap. 4.2.1.1). Frågeställningar och områden för analys gällande de mer kvalitativa frågorna följer därefter (kap. 4.2.1.2). Här presenteras material som inte är representativt för större områden, men som ger värdefull information om lokala aspekter och förutsättningar för företagande som inte framkommer ur mer generaliserbara data. Varje delavsnitt avslutas med en konkretisering av tänkbara alternativ gällande den metod som väljs och de geografiska områden som kan vara aktuella.

4.2.1.1 Kvantitativ metod – fokus på företaget

För att göra det möjligt att urskilja de företag som verkar på gles- och landsbygder från de som är belägna i tätortsområden kan man gå flera olika vägar. I brist på koordinatsatta data, för vilka fastighetsbeteckningar i centrala register krävs, men inte finns, kan företagets postnummer användas. Visserligen är många postnummer knutna till en gatuadress, vilket ger en mer precis geografisk bestämning av företaget/arbetsstället, men i vissa fall finns endast postnummer kopplad till en box-adress. Någon exakt geografisk placering av dessa företag går därför inte att göra.

Genom att postnummerområdena är koordinatsatta är det möjligt att inom kommuner skapa de områden som vi anser utgör glesbygd, landsbygd och tätorter. Naturligtvis kan ett postnummerområde överlappa flera av dessa tre områdestyper, men majoriteten av företag inom ett postnummerområde bör ligga inom en och samma områdestyp. Likaså kan en postnummergräns skära genom en kommun.

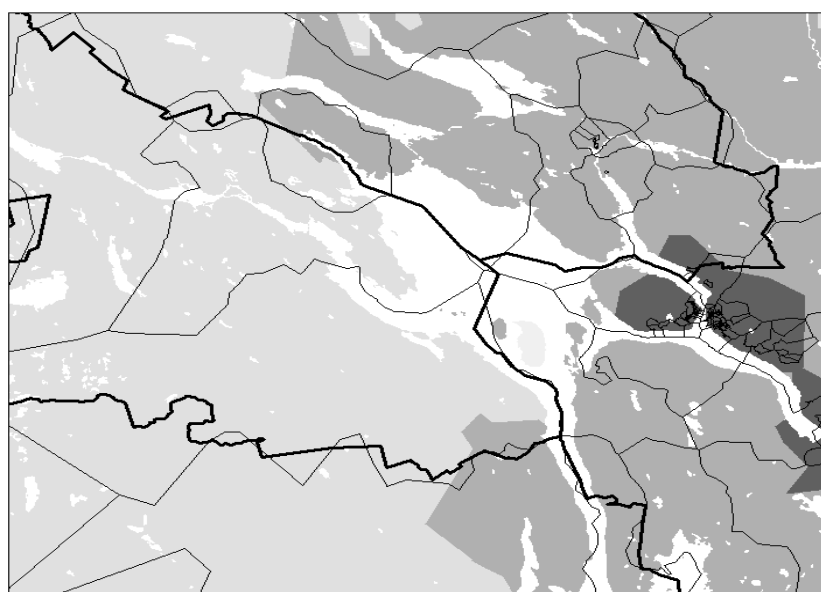
Faller valet på att en avgränsning mellan glesbygd och landsbygd är mindre relevant i vissa delar av landet, går det att ta fram statistik som inte behöver bearbetas i lika stor utsträckning. SCB tillhandahåller företagsstatistik även uppdelad på tätorter och icke tätorter.⁷⁶ Då placeras alla företag som befinner sig utanför ett tätortsområde i ett (brett definierat) landsbygdsområde. Även här kan viss bearbetning av aggregaten bli nödvändig, i de fall någon av områdestyperna

⁷⁶ SCB definierar en tätort som ett område med minst 200 invånare inom vilket avståndet mellan bebyggelser inte överskrider 200 meter.

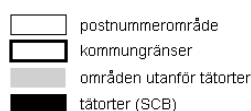
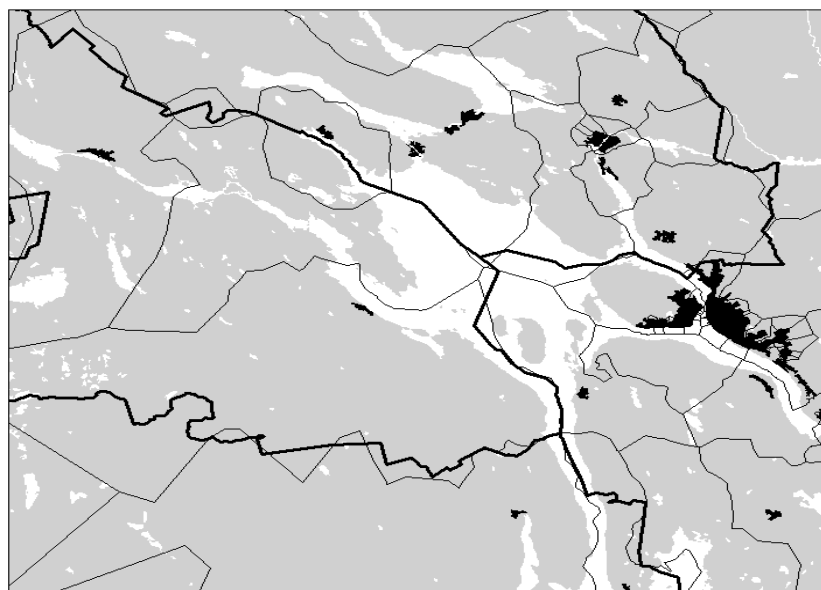
(tätort och områden utanför tätort) ligger på båda sidor om en kommungräns. Förutsättningarna för företagandet bestäms dock inte enbart av kommuntillhörighet, varför det i praktiken inte behöver innebära några större problem. Som vi sett i denna delrapport delar ofta flera kommuner inom ett sammanhängande geografiskt område samma eller liknande förutsättningar gällande företagsstruktur och demografisk struktur.

Figur 8 och 9 illustrerar de två sätten att utnyttja företagsstatistik på lägre än kommunnivå genom gruppering av data på olika aggregeringsnivåer. För sju kommuner har mer än 10 procent av de sysselsattas arbetsställen inte kunnat placeras geografiskt. Det är Pajala, Sorsele, Åre, Bräcke, Orsa, Storfors och Lekeberg, som således inte kunnat analyseras närmare.

Figur 8. Kommungränser, postnummerområden och Glesbygdsverkets områdestyper. Delar av Jämtlands län.

Figur 9. Kommungränser, postnummerområden och SCB:s tätortsområden. Delar av Jämtlands län.

Att aggregera postnummerområden till tätortsområden och områden utanför tätorter har bland annat gjorts för Dalarnas län på uppdrag av Dalarnas forskningsråd och Länsstyrelsen i Dalarna⁷⁷. Företagsstrukturen beskrivs genom en genomgång av landsbygdsföretagen, branschfördelning, företagsstorlek m.m.. Det utnyttjade datamaterialet liknar mycket det som Glesbygdsverket avser ta fram för ett urval kommuner i slutrapporten.

Endast ett urval kommuners olika områden analyseras i slutrapporten. Kriterierna för urvalet baseras på den översiktliga struktur som presenteras i delrapporten. De fyra kommunkategorierna blir vägledande, tillsammans med andra geografiska, ekonomiska och genusrelaterade hänsynstaganden. Dessa består delvis av alternativa kommungrupperingar som gjorts i andra sammanhang utifrån syftet att synliggöra såväl kvinnors som mäns företagande. Syftet att jämföra med dessa är att ytterligare säkerställa att urvalet blir det mest adekvata. Vår kommunkategorisering, liksom alla andras, fångar ju endast upp vissa aspekter och det finns en möjlighet att det kan leda till felaktiga slutsatser. Vi behöver således bekräftelser på annat håll där andra data och metoder har använts, innan det slutgiltiga valet görs av vilka kommuner som närmare ska analyseras. Som vi ovan konstaterat, begränsar även datamaterialets kvalitet urvalet av kommuner.

Exempel på kvantitativ analysmetod och geografiska avgränsningar

En specifik analys av kommunerna i de olika kommunkategorierna kommer att inleda slutrapporten. Den är en del av en ”introduktion” till de intervjuer som sedan följer. Här diskuteras endast en av flera tänkbara analysmetoder av det material som hittills insamlats och bearbetats. Kartan i Figur 1 i kapitel 3 visar de kategorier som kommunerna delats in i. Avsikten

⁷⁷ Norling 2005.

är att alla kategorier ska vara representerade i det fortsatta arbetet. Utöver detta finns det ytterligare kriterier som blir synliga genom analys av delrapportens material.

För det första finns det en regional aspekt. Kommuner som ligger över medianvärdet gällande företagsstruktur och demografi (kategori 1) ligger enbart i Svealand och Götaland, resten av kategorierna är fördelade över hela landet. Vidare finns det sammanhängande områden (flera kommuner som gränsar till varandra) som tillhör samma kategori å ena sidan, och kommuner tillhörande en kategori som ligger som ”öar” inom ett område tillhörande en annan kategori å den andra. Ett exempel på den förra situationen är den gynnsamma företagsstrukturen och den mindre gynnsamma demografiska strukturen i stora delar av Jämtlands och Dalarnas län. Den senare situationen kan t.ex. beskrivas av Sölvesborgs kommun i Blekinge län, med goda förutsättningar gällande företagande och demografi i ett område som omfattar resten av Blekinge län och nordöstra Skåne län, vilka karakteriseras av en ”sämre” företagsstruktur. Jämförelser av dessa slag kan tjäna till att få variation i den typ av kommuner som närmare ska kvantitativt och kvalitativt analyseras i slutrapporten. Syftet är, liksom nämnts löpande i delrapporten, att jämföra strukturer och villkor för företagande mellan kommuner som i vissa avseenden liknar varandra och i andra avseenden skiljer sig från varandra.

För det andra finns det en ekonomisk-demografisk aspekt, som tangerar den regionala/geografiska aspekten. Glesbygdsområden i norra Sverige skiljer sig från glesbygds- eller landsbygdsområden i de södra delarna. Det kan röra sig om skillnader i avstånd eller skillnader i den fysiska miljön (”naturlandskapet”), etc. Sådana olikheter innebär med stor sannolikhet skilda förutsättningar för småföretagare i Sveriges inlandskommuner i norr jämfört med dem i södra Sveriges inland, även om landsbygden är ett dominerande område i båda delarna av landet. I delrapporten diskuteras detta i termer av en nord-syd-relation. Även skillnader i branschstruktur och företagsformer ställer områden inför olika förutsättningar. Avsikten är att fördjupa analyserna i detta avseende i olika områden i olika delar av landet.

4.2.1.2 Kvalitativ metod – fokus på företagaren och den lokala miljön

Parallellt med arbetet att fördjupa statistiken och kartlägga småföretagandet i lands-, glesbygds- och tätortsområden, undersöker vi i den kommande slutrapporten drivkrafterna bakom detta företagande, samt följer upp olika verksamheter som genomförts och initiativ som tagits, för att stödja och utveckla företagandet i den lokala miljön.

Den lokala ekonomin

En viktig faktor att beakta är det lokala utvecklingsarbete som bedrivits på landsbygden under de senaste 20-25 åren i Sverige. I det sammanhanget kommer begreppet lokal ekonomi in. Sociala processer som främjar en lokal utveckling generellt, bidrar även till att stärka företagsklimatet. Det är processer som tar tid och det är viktigt att synliggöra dem. En sådan utveckling uppstår emellertid inte på kommando och att stödja entreprenörskap och småföretagsutveckling på landsbygden kräver delvis också andra metoder än de traditionella. Alla lokala processer är heller inte utvecklingsorienterade eller företagsfrämjande utan kan också vara konserverande, med inslag av maktkamper och utvecklingsfientlighet.⁷⁸

En insats för att utveckla landsbygden har under flera år varit LEADER+ programmet. Tanken med detta gemenskapsinitiativ har varit att testa tidigare oprövade metoder för landsbygdsutveckling. Leader+ kan sägas vara en experimentverkstad för nya idéer, idéer som även kan leda till att nya företag startas eller att befintliga företag kan utveckla nya produkter eller verksamheter. En av förutsättningarna för denna metod är att insatserna beslutas och

⁷⁸ Bull, 2000.

genomförs på lokal nivå. Det leder till den starka förankring i bygden som krävs för att nå mobilisera kring idéerna.

Programmet bygger på en partnerskapstanke, där offentlig-, ideell- och privat sektor samarbetar för utveckling av bygden. Leader-metoden har vunnit stor framgång i Europa och blir en av de metoder som förordas till det kommande europeiska landsbygdsprogrammet.

Forskningen om den lokala ekonomin och platsen som arena länkar samman utveckling och hållbarhet med det lokala: ”Endast den utveckling som är lokalt förankrad har förutsättningar att bli beständig. Initiativen måste tas lokalt och varje plats måste mejsla ut sin profil. Det kräver entreprenöriella och mönsterbrytande initiativ av människor, enskilt och kollektivt. Genom sambruk av ett globalt och ett lokalt perspektiv på utveckling så uppgraderas också den lokala ekonomins företräden.”⁷⁹ Utvecklingsmöjligheterna utifrån ett mer osynligt företagsklimat har kallats ”faktor x”.⁸⁰ Då hävdas att det är kombinationen av rivalitet och samarbete, konkurrens och Kooperation som gör områden som Gnosjö och Emilia-Romagna i Italien framgångsrika. Samma utgångspunkter hittas i litteraturen om kluster⁸¹.

Samverkan och nätverk

Geografiska, rumsliga aspekter har på senare tid fått ett allt större utrymme beträffande företagets tillväxt. I modern tillväxtteori är också innovationsförmåga viktigare än kostnadseffektivitet. Samspelet mellan aktörer, lokala kunskaper och en förmåga till ständigt lärande betonas.⁸² Gemensamt för uttolkarna av denna s.k. systemansats är en strävan efter att överskrida ett antal ”onaturliga” uppdelningar av näringsliv och samhälle; enskilda aktörers/företags utveckling bestäms i betydande grad av utvecklingskraften i den större struktur i vilka de ingår.⁸³

Några av de ”systembegrepp” som under senare år fått genomslag i forskningen och som kan vara intressanta i arbetet med att kartlägga gles- och landsbygdsföretagandet är innovationssystem⁸⁴, kompetensblock⁸⁵, kluster⁸⁶ och nätverk⁸⁷.

Det är framför allt kunskapsbildning och relationer som betonas och tanken är att den ekonomiska utvecklingen gynnas när organisationer inom huvudsakligen samma kunskapsområde är länkade till varandra. Över hela Europa finns det i dag företagsnätverk som kan betecknas vara kluster, så även i Sverige och i lands- och glesbygdsområden. Närbesläktat med nätverk är också idéerna om socialt kapital, dvs. att tillit, ömsesidigt förtroende och engagemang, liksom lokala kulturella faktorer skapar en gynnsam utveckling.

Samtliga nämnda begrepp behöver problematiseras och relateras till såväl landsbygds- som genusperspektiven. Utvecklandet av kunskaper sker i samverkan med handling. Innovationer är sällan följden av avsiktliga beslut och socialt kapital kanske inte genereras ur en homogen

⁷⁹ Johannisson: *Lokal ekonomi för hållbar tillväxt. Nutek rapport B 2004:3.*

⁸⁰ Berggren/Brulin 2002.

⁸¹ T.ex. Porter 1998.

⁸² Maskell m.fl. 1998.

⁸³ Malmberg 2001, Ekstedt 2003.

⁸⁴ Lundvall 1992.

⁸⁵ Eliasson 1998.

⁸⁶ Porter, 1998.

⁸⁷ Castells 1996.

kultur utan i en ”pluralistisk integration”, en förmåga att ta till sig impulser från omvärlden, som utvecklar entreprenörskap och kreativt företagande.⁸⁸

Innovationssystem som system för utveckling och spridning av ny kunskap har under senare år analyserats även beträffande perifera områden. För detta ändamål har en breddning skett av själva innovationsbegreppet, vilket innebär att innovation inte längre enbart associeras till FoU-investeringar och utveckling av spjutspetsteknologi.⁸⁹ I ”Innovations in the Nordic Periphery” analyseras den för litteraturen om innovationssystem extrema periferin, där kommunernas roll i innovationsprocessen lyfts fram.⁹⁰ De undersökta ”affärsinnovationerna” täcker främst tre branscher; turism, high-tech och konventionell industri. Gemensamt för dem är att nästan alla innovationer har en stark länk till mer traditionella aspekter av den lokala miljön. Kommunerna har här i vissa fall, men inte alla, spelat en huvudroll genom tillhandahållande av nödvändig infrastruktur och i att vara mellanhand i olika stödprogram. Andra branscher som har studerats för innovation i periferi är bland annat jordbruk och livsmedelsindustri.⁹¹

Småföretagarkultur, livsformer och genus

Utifrån landsbygden som miljö blir det även nödvändigt att analysera begreppet ”småföretagarkultur”. En grups kultur definieras ofta från sättet att organisera sin överlevnad, alltså att organisera sitt arbete. I ett historiskt och naturgeografiskt perspektiv är det stor skillnad mellan den samiska befolkningens arbetsorganisation och de skånska storböndernas. Sådana skilda förutsättningar skapar också kulturella skillnader, som är betydelsefulla när man ska synliggöra förutsättningarna i dagens samhälle för kvinnors och mäns småföretagande i olika delar av landet.

Landsbygden förknippas i en del sammanhang med småföretagande. Självständighetens livsform⁹² på landsbygden står för kontroll över det egna livet och självständiga ideal, delvis i motsats till de övriga livsformerna i hans teori; lönearbetar- och karriärlivsformen samt den borgerliga livsformen. I Höjrups teori är det produktionssättet som bildar utgångspunkten för människors val av livsform. Olika sätta att trygga sin försörjning och säkra reproduktionen påverkar hela vardagen, inte bara arbetet utan också fritiden och de sociala relationerna, liksom värderingar och normer.

I ”Självständighetens former ”Kvinnoföretagande på värmländsk landsbygd”⁹³ utvecklas livsformsteori ur såväl ett landsbygds- som genusperspektiv. Lönnbring hävdar att det finns en social och materiell verklighet på landsbygden som är grunden för självständighet. Kvinnors företagande på landsbygden kännetecknas ofta av små företag med få eller inga anställda, hög grad av egenfinansiering, låg profil när det gäller marknadsföring och en upplevelse av att det egna företaget är viktigt och ger en känsla av frihet och stolthet. Fyra sorters företagare beskrivs som har olika syfte och mål med sitt företagande. De beskrivs schematiskt i Figur 10.

⁸⁸ Ekstedt m.fl. 2004.

⁸⁹ Malmberg 2002.

⁹⁰ Aarsaether ed. 2004.

⁹¹ Se t.ex. Aradottir ed 2005.

⁹² Höjrup, 1989.

⁹³ Lönnbring, 2003.

Figur 10. Livsformer för företagande⁹⁴

DOMÄN I CENTRUM	BETONAD ASPEKT AV FÖRETAGANDET	MÅL MED FÖRETAGANDET
Familjen, boendet	Möjlighet att arbeta hemifrån	Att få vardagen att gå ihop
Utmaningen, risktagandet	Projektet, uppbyggnaden	Realisera nya idéer, nyskapande
Företagandet i sig	Långsiktighet, säkerhet, etablering	Oberoende, självbestämmande, kontroll
Företagets verksamhet	Underlättar endast för det egna intresset	Kunna utveckla sig själv, få ägna sig åt ett intresse, leva enligt ideologisk övertygelse

I varje domän kan det finnas olika kategorier av kvinnoföretagande. Deras gemensamma nämnare är viljan till att försörja sig, helt eller delvis. De kvinnor som har *familjen och boendet* i centrum har två livsprojekt, dels att ha huvudansvaret för familj och hem, dels att driva företag som försörjningslösning. De som fokuserar på *utmaningen* anses vara de genuina entreprenörerna. De är främst intresserade av etableringsfasen i företagandet och ser snarast utmaningen i att starta företaget som det väsentliga. De företagarna bryter mot traditionella könsmonster genom att de inte sätter familjen främst, de söker inte trygghet och stabilitet utan hellre utmaning och risk. Vidare, de kvinnor som anser att *företagandet i sig* är viktigast har inte lika stort intresse av innehållet i företaget; företagandet som verksamhetsform är det avgörande. De identifierar sig tydligt med sin roll som företagare och familjen står i bakgrunden. Oberoendet är viktigt för dem och det finner de i sitt företagande. Kontrollen och självbestämmandet likaså. Den fjärde företagarkategorin är den som sätter innehållet i *företagets verksamhet* främst. Viljan att främja bygdens överlevnad, ekologiska intressen eller intresseområde kan vara grunden. Platsberoendet är ofta centralt för dem och ses inte som något hinder i verksamheten. Företagandet i sig är snarare ett medel än ett mål i deras verksamhet. Det finns i denna grupp även sådana som skulle kunna definieras som ofrivilliga företagare: För att kunna utöva den verksamhet de har så starkt intresse av, är företagandet enda vägen.

De fyra grupperna uppstår mycket sällan i sin rena form. De olika kategorierna griper i olika grad in i varandra och dominansen av de olika domänerna skiftar över tid. Exempelvis kan en företagare vara starkt familjeorienterad medan när hon har små barn i en senare fas av livet kan hon istället vara starkt intresserad av företagandet i sig och uppfatta företagandets villkor som en stark drivkraft.

Som en kritik av modellen kan sägas att den kan uppfattas som idealiserande och den inte tar upp motivet att tjäna pengar, en drivkraft som måste vara betydelsefull för kvinnor såväl som män. Men den uppmärksammar faktorer som annars inte belyses särskilt ofta och den ger upphov till många frågor: I vilken utsträckning kan den appliceras på manligt företagande? Vad finns det utifrån de här faktorerna för likheter och skillnader mellan kvinnors och mäns företagande? Hur påverkar livsformerna och genusperspektivet tillväxten och frågorna om företagande? Frågor av denna typ bör belysas inom ramen för slutrapporten.

⁹⁴ Enligt Lönnbring 2003.

Exempel på kvalitativ analysmetod och geografiska avgränsningar

Glesbygdsverkets statistiska modell för att analysera gles- och landsbygdens företagande knyter an till idéerna om platsens betydelse för hållbar tillväxt. Inom ramen för arbetet med slutrapporten kommer vi därtill att följa upp olika verksamheter och tillväxtmiljöer som bygger på kunskaper om nätverk, samverkan, livsformer och genusaspekter på den lokala arenan.

Många exempel på olika verksamheter på landsbygden och/eller i andra geografiskt avgränsade områden har redan lyfts fram och är väl kända; t.ex. företagarmiljön i Gnosjö eller tillväxtbygden i Trångsviken, Krokoms kommun, där företagare och organisationer har bildat ett utvecklingsbolag för att stärka en långsiktigt hållbar tillväxt.

De analyser som ligger till grund för Inlandsdelegationens förslag⁹⁵ beträffande de glest befolkade inlandskommunerna lyfter fram utvecklingsmöjligheterna i de naturbundna resurser som finns i området samt den kunskap och det lärande som finns i den regionala miljön. Ur det samspelet tas exempel i biltestklustret, Swedish winter test region, i Arjeplog och ytterligare sex kommuner i Norr- och Västerbotten (500 årsanställda och 1 500 säsonganställda samt cirka 2 000 bilarbetare från olika delar av världen för kortare och längre tider). Det har utvecklats i skärningspunkten mellan den regionala infrastrukturen, det regionala innovationssystemet och en förädling av regionalt bundna resurser. Ishotellet i Jukkasjärvi tas som ett exempel på hur unika lokala förutsättningar kan förädlas och nå en internationell marknad.

Glesbygdsverket vill i slutrapporten lyfta fram några andra exempel som är intressanta ur såväl ett hållbart tillväxt- som genusperspektiv. Vi identifierar åtminstone tre intressanta geografiska områden; kommunerna i Jämtlands län, Östra Norrbotten och Västra Götalandsregionen.

Som tidigare nämnts i rapporten uppvisar stora delar av *Jämtlands län* en andel jordbruksföretag och företag knutna till livsmedelsförädling som ligger över riksgenomsnittet. En hel del insatser har gjorts i länet och en intressant fråga är vilken roll Eldrimner resurscentrum för småskalig livsmedelsförädling spelat för utvecklingen av de cirka 180-200 företag som idag finns i Jämtland inom den branschen. Resurscentret, som bedrivits i form av ett regionalt projekt, har idag fått nationell status. Genom att utveckla ett dualt lärande där teori och praktik varvas inom ramen för seminarier och studieresor, främst till andra länder i Europa samt genom rådgivning, mässor, uthyrning av flyttbara mejerier och rullande produktionskök m.m. har resurscentret gett stöd till såväl nyföretagare som redan etablerade. Att stödja såväl kvinnors som mäns företagande har varit en viktig del av målsättningen. Företagarna själva har haft ett stort inflytande över hur verksamheten ska läggas upp. Den utvärdering som gjorts av centrets verksamhet visar på framför allt två faktorer som varit betydelsefulla för såväl nystartare som aktiva företagare med utvecklingsplaner. För det första har man från centrets sida trott på deras idéer och backat upp dem med utbildning, erfarenhetsutbyte och studieresor. För det andra har företagarna fått en plattform för sin verksamhet genom det nätverk som skapats utifrån centrets aktiviteter.

I en studie av Eldrimner och företag knutna till centret konstateras att styrkan i verksamheten inte enbart ligger på det lokala och regionala planet. Den förklaras också av förmågan att bygga ett internationellt gräsrotsnätverk inom vilket de småskaliga livsmedelsföretagen i olika länder kan utbyta kunskaper och erfarenheter.⁹⁶ Småskalig livsmedelsförädling utvecklas till stor del hand i hand med småskalig turism på gles- och landsbygder. Företagen är stabila och rotade i sina bygder och kan på sikt spela en viktig roll i tillväxten av det lokalt bundna företagandet. En studie av vad Eldrimner betytt som nav i utvecklingen av det småskaliga livsmedelsföretagandet i

⁹⁵ SOU 2004:135.

⁹⁶ Bruckmeier, 2002

de jämtländska glesbygdskommunerna kan tillföra värdefulla kunskaper i Glesbygdsverkets arbete. Andra intressanta exempel är samarbetet mellan småskaliga turistföretag för att skapa ett bredare utbud, samt gruppen outdoor-företag, som utvecklar produkter utifrån fjällturism och skidåkning för en internationell marknad.

Kommunerna i *Östra Norrbotten* har en lång historia av befolkningsutflyttning. Inte minst är det kvinnorna som gett sig av. Samtidigt har området också under en lång period varit föremål för olika insatser från samhällets sida när det gäller att stödja utveckling och företagande. Projekt har bedrivits och samverkansgrupper tillsatts.

Utifrån samverkan mellan kommunerna Övertorneå, Haparanda, Kalix och Överkalix har Forskningsstation Östra Norrbotten vuxit fram. Tanken är att perifera regioner utan egna forskningsinstitutioner ska kunna engagera sig i och dra nytta av den kunskapsutveckling som sker inom den akademiska forskningen. Med denna virtuella forskningsorganisation vill man ifrågasätta uppfattningen att det bara är orter och regioner med en kritisk massa av arbetskraft och arbetstillfällen, ett redan blomstrande näringsliv och ett eget universitet som har chansen att utvecklas i det moderna kunskapssamhället. Tillsammans med företrädare för näringsliv och samhälle i regionen vill forskarna stödja utvecklingen av företagssamverkan i regionen. Satsningar görs på livsmedelsförädling, träindustri, turism och IT-baserade företag. Om forskningsstationen och andra satsningar kan bidra till utvecklingen av en långsiktigt hållbar tillväxt hos företagen i området är en intressant fråga att gå vidare med, liksom hur kvinnors respektive mäns företagande utvecklas i en av de regioner Sverige, som haft den största utflyttningen av kvinnor.

Västra Götalandsregionen, en stor region med 1,5 miljoner invånare och 49 kommuner, framställs i många sammanhang som en entreprenörsregion. Av Figur 1 i kapitel 3 framgår att hela spännvidden av kommunkategorier som de definieras i denna rapport finns i regionen. Landsbygdsföretagandet inom regionen har bland annat studerats av Sveriges Lantbruksuniversitet, SLU.⁹⁷ Rapporten lyfter i första hand fram egenskaper hos entreprenören själv; att vara driven, envis, tro på sin idé, eller att aktivt och utåt verka för att överbygga problem som t.ex. geografiska avstånd till marknaden. De intervjuade företagarna säger att de föredrar landsbygden framför staden p g a att platsen i sig betyder något speciellt eller att han eller hon förvaltar ett familjeföretag som gått i arv. I valet tas hänsyn till livets alla aspekter, inte bara ekonomiska. Helhetssyn är ett nyckelbegrepp. De framgångsfaktorer som landsbygden kan erbjuda är sådant som kreativ miljö, nätverk/samverkan, boende nära jobbet m.m.. Andra är tillgång till mark, billiga lokalhyror, bra arbetskraft. De intervjuade företagarna inom området menar också att läget i västra Sverige är centralt – mitt i marknaden. Västra Götaland är den region i Sverige som är störst när det gäller jordbruksproduktion; undantaget är svinuppfödning där Skåne är störst. Den faktorn liksom närheten till stora tätortsområden är avgörande. Västra Götaland har arbetat aktivt med jämställdhetsfrågor och var till exempel pilotlän för jämställda tillväxtavtal och har medvetet försökt integrera genusfrågor i regional utveckling.

4.2.2 Summering och fortsatt arbete

Som vi konstaterat i denna rapport kan företag leva av (jordbruk, turism etc.), för (servicenäringar) och på (utan direkt koppling till platsen) landsbygden. Ur de enskilda företagarnas perspektiv blir även livskvalitet och välfärd viktiga begrepp att koppla till tillväxten och till de förutsättningar som indikeras av den officiella företagsstatistiken. Det kan vara positiva faktorer som sociala sammanhang, t ex naturliga nätverk i form av hembygdsföreningen eller sångkören. Det kan också vara psykologiska och sociala hinder, som fördomar mot företagande eller dålig tillgång till utbildning för barnen. För att få en tydlig bild av de problem

⁹⁷ Lindgren, 2002.

och möjligheter som småföretag i gles- och landsbygder har när det gäller tillväxt ska sådana aspekter också vägas in när vi tar upp de frågor som uppdraget formulerar, nämligen hur tillgång på kapital, lagstiftning och regelverk påverkar de små företagens utveckling. Om och hur kvinnors och mäns villkor skiljer sig ska också detta tydliggöras.

Arbetet med slutrapporten genomförs i tre steg. (1) Med hjälp av Glesbygdsverkets deskriptiva modell, presenterad i denna delrapport, väljs ett antal kommuner ut i olika delar av Sverige för en fördjupad analys utifrån den officiella företagsstatistiken. Områden i dessa kommuner representeras av såväl tätort som lands- och glesbygd. Detta nya datamaterial ger i slutrapporten en tydlig bild av inomkommunala variationer, däribland skillnader i köns- och branschstrukturer. (2) Parallellt med det kvantitativa urvalet görs ett kvalitativt. Ambitionen är att kommunerna i de två urvalen så långt det är möjligt ska vara desamma, så att kvantitativa data kan matchas med kvalitativa inom samma geografiska område. När det gäller de här kommunerna studeras befintliga dokument och genomförs intervjuer med representanter för kommunernas näringslivsorganisation, företagareföreningar och andra stödjande organisationer eller nätverk i företagets omgivning. (3) Utifrån denna kartläggning kan slutligen ett strategiskt urval av *företagare* göras och kvalitativa intervjuer genomföras. Med intervjuerna illustreras de problem och de möjligheter som företagare i gles- och landsbygder har när det gäller tillväxten och utvecklingen av sina företag. De intervjuade väljs ut så att vi tydligt speglar kvinnors och mäns företagande, olika branscher som är betydelsefulla i gles- och landsbygdsområden, samt vilka faktorer som är mest betydelsefulla för tillväxten. Särskild tyngd läggs vid eventuella hinder för tillväxt såsom behov av regelförenklingar, behov av och tillgång till kapital samt betydelsen av den omgivande infrastrukturen (kommunikationer, transporter, service m.m.). Faktorer som t.ex. sociala och psykologiska hinder eller möjligheter belyses också.

Intervjuerna kommer att delvis vägledas av de frågeområden som Nutek undersökt i sina enkätundersökningar, "Företagens villkor och verklighet" (2002, 2005). Det handlar om basfakta om företaget och företagen; tillväxt och utveckling; finansiering och kapitalfrågor; regelverk; kontakter med myndigheter; marknad, export och konkurrens; samverkan och nätverk; infrastruktur etc. Vårt eget material kompletterar emellertid med ett block av frågor som fokuserar på upplevelser av och kring företagandet, samt eventuella hinder och möjligheter för tillväxt som kan finnas i faktorer som livsform, relationerna mellan företagande och familjeliv samt övriga förhållanden som kan skilja när det gäller kvinnors och mäns företagande. Nuteks omfattande material om småföretagen i Sverige väcker många frågor som inte kan besvaras enbart med enkätformen.

Gles- och landsbygdsföretagen analyseras således mot bakgrund av material som finns om småföretagandet i övriga delar av Sverige. Dessa "referensområden" täcks genom analys av kvantitativa data, såväl registerdata som data från enkätundersökningar med hög täckningsgrad. De senare avser Nuteks undersökningar. För gles- och landsbygdsområden kommer vi dock att stöta på många problem när det gäller att illustrera och förklara företagandet utifrån Nuteks material eftersom det främst är representativt på länsnivå. Det fungerar av den anledningen bäst som referensmaterial (avseende företagande i stads- och tätortsområden) till analyser av företagande på gles- och landsbygder.

Vi kombinerar kvantitativa data som är representativa för respektive område (såväl gles- och landsbygder som tätortsområden) med kvalitativt material för gles- och landsbygdsområden. Glesbygdsverkets material illustrerar därmed både den generella problematiken och gör det möjligt att jämföra relevanta förhållanden i gles- och landsbygder med förhållanden i övriga Sverige.

BILAGOR

BILAGA 1. KOMMUNKATEGORIER ENLIGT RANKING EFTER FÖRETAGSSTRUKTUR OCH DEMOGRAFISK STRUKTUR

Kategori 1		Kategori 2		
114 Upplands Väsby	1283 Helsingborg	188 Norrtälje	1430 Munkedal	2403 Bjurholm
115 Vallentuna	1284 Höganäs	360 Tierp	1435 Tanum	2404 Vindeln
117 Österåker	1285 Eslöv	382 Östhammar	1438 Dals-Ed	2409 Robertsfors
120 Värmdö	1286 Ystad	428 Vingåker	1439 Färgelanda	2506 Arjeplog
123 Järfälla	1292 Ängelholm	461 Gnesta	1442 Vårgårda	2510 Jokkmokk
125 Ekerö	1383 Varberg	482 Flen	1444 Grästorp	2513 Överkalix
126 Huddinge	1384 Kungsbacka	509 Ödeshög	1445 Essunga	2521 Pajala
138 Tyresö	1407 Öckerö	512 Ydre	1447 Gullspång	
140 Nykvarn	1415 Stenungsund	513 Kinda	1452 Tranemo	
160 Täby	1419 Tjörn	560 Boxholm	1461 Mellerud	
162 Danderyd	1443 Bollebygd	561 Åtvidaberg	1465 Svenljunga	
163 Sollentuna	1462 Lilla Edet	563 Valdemarsvik	1466 Herrljunga	
180 Stockholm	1486 Strömstad	582 Söderköping	1470 Vara	
182 Nacka	1495 Skara	584 Vadstena	1471 Götene	
183 Sundbyberg	1960 Kungsör	604 Aneby	1473 Töreboda	
184 Solna		665 Vaggeryd	1491 Ulricehamn	
186 Lidingö		684 Sävsjö	1497 Hjo	
187 Vaxholm		685 Vetlanda	1498 Tidaholm	
191 Sigtuna		687 Tranås	1499 Falköping	
192 Nynäshamn		760 Uppvidinge	1730 Eda	
305 Häbo		763 Tingsryd	1765 Årjäng	
330 Knivsta		764 Alvesta	1766 Sunne	
486 Strängnäs		765 Älmhult	1814 Lekeberg	
488 Trosa		767 Markaryd	1882 Askersund	
586 Mjölby		781 Ljungby	1917 Heby	
617 Gnosjö		821 Högsby	1981 Sala	
643 Habo		834 Torsås	2021 Vansbro	
980 Gotland		840 Mörbylånga	2023 Malung	
1083 Sölvesborg		884 Vimmerby	2029 Leksand	
1214 Svalöv		885 Borgholm	2031 Rättvik	
1230 Staffanstorps		1256 Östra Göinge	2039 Älvdalen	
1231 Burlöv		1257 Örkelljunga	2101 Ockelbo	
1233 Vellinge		1266 Hörby	2121 Ovanåker	
1261 Kävlinge		1270 Tomelilla	2161 Ljusdal	
1263 Svedala		1273 Osby	2303 Ragunda	
1264 Skurup		1278 Båstad	2305 Bräcke	
1265 Sjöbo		1291 Simrishamn	2309 Krokoms	
1267 Höör		1381 Laholm	2313 Strömsund	
1276 Klippans		1382 Falkenberg	2321 Åre	
1277 Åstorp		1421 Orust	2326 Berg	
1280 Malmö		1427 Sotenäs	2361 Härjedalen	

Kategori 3		Kategori 4	
127 Botkyrka	1493 Mariestad	483 Katrineholm	2421 Storuman
128 Salem	1494 Lidköping	562 Finspång	2422 Sorsele
136 Haninge	1496 Skövde	682 Nässjö	2425 Dorotea
139 Upplands-Bro	1715 Kil	683 Värnamo	2460 Vännäs
181 Södertälje	1761 Hammarö	686 Eksjö	2462 Vilhelmina
319 Älvkarleby	1763 Forshaga	761 Lessebo	2463 Åsele
380 Uppsala	1764 Grums	860 Hultsfred	2481 Lycksele
381 Enköping	1780 Karlstad	861 Mönsterås	2505 Arvidsjaur
480 Nyköping	1781 Kristinehamn	862 Emmaboda	2514 Kalix
481 Oxelösund	1861 Hallsberg	881 Nybro	2518 Övertorneå
484 Eskilstuna	1862 Degerfors	883 Västervik	2560 Älvsbyn
580 Linköping	1880 Örebro	1060 Olofström	
581 Norrköping	1881 Kumla	1293 Hässleholm	
583 Motala	1883 Karlskoga	1315 Hylte	
642 Mullsjö	1907 Surahammar	1446 Karlsborg	
662 Gislaved	1961 Hallstahammar	1460 Bengtsfors	
680 Jönköping	1980 Västerås	1463 Mark	
780 Växjö	1982 Fagersta	1492 Åmål	
880 Kalmar	1983 Köping	1737 Torsby	
882 Oskarshamn	1984 Arboga	1760 Storfors	
1080 Karlskrona	2061 Smedjebacken	1762 Munkfors	
1081 Ronneby	2062 Mora	1782 Filipstad	
1082 Karlshamn	2080 Falun	1783 Hagfors	
1260 Bjuv	2081 Borlänge	1784 Arvika	
1262 Lomma	2084 Avesta	1785 Säffle	
1272 Bromölla	2085 Ludvika	1860 Laxå	
1275 Perstorp	2180 Gävle	1863 Hällefors	
1281 Lund	2181 Sandviken	1864 Ljusnarsberg	
1282 Landskrona	2182 Söderhamn	1884 Nora	
1287 Trelleborg	2184 Hudiksvall	1885 Lindesberg	
1290 Kristianstad	2262 Timrå	1904 Skinnkatteberg	
1380 Halmstad	2280 Härnösand	1962 Norberg	
1401 Härryda	2281 Sundsvall	2026 Gagnef	
1402 Partille	2380 Östersund	2034 Orsa	
1440 Ale	2480 Umeå	2082 Säter	
1441 Lerum	2482 Skellefteå	2083 Hedemora	
1472 Tibro	2523 Gällivare	2104 Hofors	
1480 Göteborg	2580 Luleå	2132 Nordanstig	
1481 Mölndal	2581 Piteå	2183 Bollnäs	
1482 Kungälv	2582 Boden	2260 Ånge	
1484 Lysekil	2583 Haparanda	2282 Kramfors	
1485 Uddevalla	2584 Kiruna	2283 Sollefteå	
1487 Vänersborg		2284 Örnsköldsvik	
1488 Trollhättan		2401 Nordmaling	
1489 Alingsås		2417 Norsjö	
1490 Borås		2418 Malå	

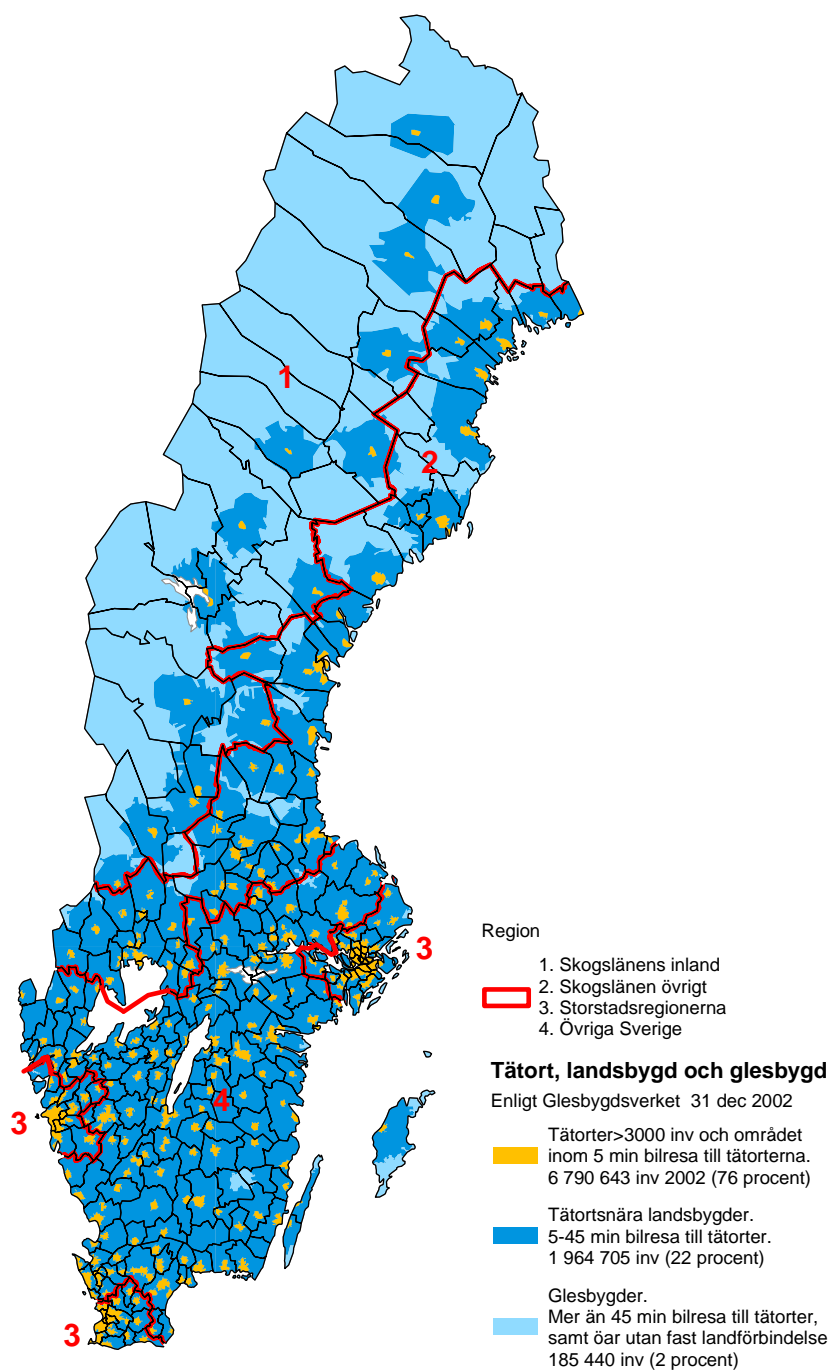
BILAGA 2.GLESBYGDSVERKETS KOMMUNTYPER FÖRDELADE EFTER REGION

Region 1, Skogslänens Inland			Region 2, Skogslänen övrigt		
Glesbygd	Tätortnära landsbygd	Tätort	Glesbygd	Tätortsnära landsbygd	Tätort
2021 Vansbro	1737 Torsby	2034 Orsa	2401 Nordmaling	1730 Eda	319 Älvkarleby
2039 Älvdalen	2023 Malung	2380 Östersund	2404 Vindeln	1760 Storfors	1715 Kil
2303 Ragunda	2062 Mora	2523 Gällivare	2409 Robertsfors	1765 Årjäng	1761 Hammarö
2305 Bräcke	2161 Ljusdal	2584 Kiruna	2417 Norsjö	1766 Sunne	1762 Munkfors
2309 Krokom	2283 Sollefteå			1782 Filipstad	1763 Forshaga
2313 Strömsund	2462 Vilhelmina			1783 Hagfors	1764 Grums
2321 Åre	2481 Lycksele			1784 Arvika	1780 Karlstad
2326 Berg	2505 Arvidsjaur			1785 Säffle	1781 Kristinehamn
2361 Härjedalen	2510 Jokkmokk			1864 Ljusnarsberg	1862 Degerfors
2418 Malå				2026 Gagnef	1883 Karlskoga
2421 Storuman				2029 Leksand	2081 Borlänge
2422 Sorsele				2031 Rättvik	2084 Avesta
2425 Dorotea				2061 Smedjebacken	2085 Ludvika
2463 Åsele				2080 Falun	2104 Hofors
2506 Arjeplog				2082 Säter	2180 Gävle
2513 Överkalix				2083 Hedemora	2262 Timrå
2518 Övertorneå				2101 Ockelbo	2280 Härnösand
2521 Pajala				2121 Ovanåker	2281 Sundsvall
				2132 Nordanstig	2480 Umeå
				2181 Sandviken	2580 Luleå
				2182 Söderhamn	2582 Boden
				2183 Bollnäs	
				2184 Hudiksvall	
				2260 Ånge	
				2282 Kramfors	
				2284 Örnsköldsvik	
				2403 Bjurholm	
				2460 Vännäs	
				2482 Skellefteå	
				2514 Kalix	
				2560 Älvsbyn	
				2581 Piteå	
				2583 Haparanda	

Region 3, Storstadsregionerna
Region 4, Övriga Sverige

Tätortsnära landsbygd	Tätort	Tätortsnära landsbygd	Tätort
120 Värmdö	114 Upplands Väsby	330 Knivsta	1257 Örskälljunga
125 Ekerö	115 Vallentuna	360 Tierp	1270 Tomelilla
187 Vaxholm	117 Österåker	381 Enköping	1273 Osby
188 Norrtälje	123 Järfälla	382 Östhammar	1276 Klippan
486 Strängnäs	126 Huddinge	428 Vingåker	1278 Båstad
1264 Skurup	127 Botkyrka	461 Gnesta	1291 Simrishamn
1265 Sjöbo	128 Salem	480 Nyköping	1292 Ängelholm
1266 Hörby	136 Haninge	482 Flen	1293 Hässleholm
1285 Eslöv	138 Tyresö	483 Katrineholm	1315 Hylte
1286 Ystad	139 Upplands-Bro	509 Ödeshög	1381 Laholm
1384 Kungsbacka	140 Nykvarn	512 Ydre	1382 Falkenberg
1415 Stenungsund	160 Täby	513 Kinda	1383 Varberg
1419 Tjörn	162 Danderyd	560 Boxholm	1427 Sotenäs
1421 Orust	163 Sollentuna	561 Åtvidaberg	1430 Munkedal
1442 Vårgårda	180 Stockholm	562 Finspång	1435 Tanum
1463 Mark	181 Södertälje	563 Valdemarsvik	1438 Dals-Ed
1482 Kungälv	182 Nacka	582 Söderköping	1439 Färgelanda
1489 Alingsås	183 Sundbyberg	604 Aneby	1443 Bollebygd
	184 Solna	617 Gnosjö	1444 Grästorp
	186 Lidingö	682 Nässjö	1445 Essunga
	191 Sigtuna	683 Värnamo	1446 Karlsborg
	192 Nynäshamn	684 Sävsjö	1447 Gullspång
	305 Håbo	685 Vetlanda	1452 Tranemo
	1230 Staffanstorps	686 Eksjö	1460 Bengtsfors
	1231 Burlöv	760 Uppvidinge	1461 Mellerud
	1233 Vellinge	761 Lessebo	1462 Lilla Edet
	1261 Kävlinge	763 Tingsryd	1465 Svenljunga
	1262 Lomma	764 Alvesta	1466 Herrljunga
	1263 Svedala	765 Älmhult	1470 Vara
	1267 Höör	767 Markaryd	1471 Götene
	1280 Malmö	781 Ljungby	1473 Töreboda
	1281 Lund	821 Högsby	1484 Lysekil
	1287 Trelleborg	834 Torsås	1486 Strömstad
	1401 Härryda	840 Mörbylånga	1491 Ulricehamn
	1402 Partille	860 Hultsfred	1492 Åmål
	1407 Öckerö	861 Mönsterås	1495 Skara
	1440 Ale	862 Emmaboda	1499 Falköping
	1441 Lerum	881 Nybro	1814 Lekeberg
	1480 Göteborg	882 Oskarshamn	1860 Laxå
	1481 Mölndal	883 Västervik	1861 Hallsberg
		884 Vimmerby	1863 Hällefors
		885 Borgholm	1882 Askersund
		980 Gotland	1885 Lindsberg
		1060 Olofström	1904 Skinnskatteberg
		1080 Karlskrona	1907 Surahammar
		1081 Ronneby	1917 Heby
		1083 Sölvesborg	1981 Sala
		1214 Svalöv	
		1256 Östra Göinge	
			380 Uppsala
			481 Oxelösund
			484 Eskilstuna
			488 Trosa
			580 Linköping
			581 Norrköping
			583 Motala
			584 Vadstena
			586 Mjölby
			642 Mullsjö
			643 Habo
			662 Gislaved
			665 Vaggeryd
			680 Jönköping
			687 Tranås
			780 Växjö
			880 Kalmar
			1082 Karlshamn
			1260 Bjuv
			1272 Bromölla
			1275 Perstorp
			1277 Åstorp
			1282 Landskrona
			1283 Helsingborg
			1284 Höganäs
			1290 Kristianstad
			1380 Halmstad
			1472 Tibro
			1485 Uddevalla
			1487 Vänersborg
			1488 Trollhättan
			1490 Borås
			1493 Mariestad
			1494 Lidköping
			1496 Skövde
			1497 Hjo
			1498 Tidaholm
			1880 Örebro
			1881 Kumla
			1884 Nora
			1960 Kungsör
			1961 Hallstahamm
			1962 Norberg
			1980 Västerås
			1982 Fagersta
			1983 Köping
			1984 Arboga

BILAGA 3. GLESBYGDSVERKETS OMRÅDESINDELNING

Företagsförekomst. Det finns olika sätt att mäta de enheter som bedriver affärsverksamhet. De två vanligaste måtten är företag och arbetsställen. Ett företag kan bestå av flera arbetsställen. Ett tredje mått, vilket vi har valt för denna delrapport, är företagsförekomster. En företagsförekomst är summan av antalet arbetsställen som inom kommunen har en gemensam arbetsgivare och samma organisationsnummer. Vi har bedömt att det bättre än arbetsställen fångar in ”genuina”, fristående företag som sammantaget beskriver den egentliga företagsstrukturen.

Företagsförekomsterna är alltså färre till antalet, än arbetsställen. Det går i princip inte att addera företagsförekomster från flera kommuner, eftersom en företagsförekomst då kan räknas dubbelt. Till exempel kan företag som tillhör samma kedja av affärsverksamheter (t.ex. Hennes & Mauritz) eller samma offentliga huvudman (t.ex. landsting) räknas flera gånger vilket överskattar antalet företagsförekomster på aggregerad nivå. I beräkningen av antalet företagsförekomster i en given kommunkategori (som innehåller flera kommuner) har vi i rapporten ändå valt att summera antalet företagsförekomster. Syftet är att fånga upp antalet enheter per kommun som bedriver en självständig verksamhet inom *kommunen*, även om de inte är helt självständiga inom gruppen av kommuner. Det ger ändå en bättre beskrivning av antalet tillgängliga arbetsplatser av varierande storlek än vad antalet företag (i dess statistiska bemärkelse) skulle ge. Hade arbetskraftsrörligheten varit total inom en given kommunkategori, skulle det ge en missvisande bild av företagsstrukturen. Eftersom de kommuner som tillhör samma grupp inte har en sådan geografisk koncentration av arbetskraftsutbudet, blir problemen att använda företagsförekomster som mått på företag mindre. Det kan också noteras att differensen mellan antalet arbetsställen och kommunkategorier trots allt är begränsad, och oavsett vilket mått som används ger de en tämligen likartad bild av företagsstrukturen.

Data hämtas från Registerbaserad arbetsmarknadsstatistik, RAMS. Kombinationer av företags- och sysselsättningsstrukturer beskrivs bättre med detta register än företagsregistret (FDB). I RAMS ingår de företag där minst en sysselsatt har sin huvudsakliga verksamhet (minst 75 procent). Företagaren själv räknas som sysselsatt i det företag denne har sin huvudsakliga verksamhet. Det betyder att många individer som registrerat flera företag eller anställningar i FDB, saknas i RAMS. Antalet företag är därför färre i RAMS än i FDB, en differens som till stor del utgörs av färre registreringar av soloföretagare (utan anställda) och egenföretagare. År 2003 överskrider antalet registrerade företag i FDB 1 miljon, av dessa är ca 600 000 enskilda näringsidkare. I RAMS är det totala antalet företagsförekomster ca 420 000, varav soloföretagare drygt 200 000. Antalet arbetsställen räknas till ca 460 000. Fördelen med RAMS är att det endast inkluderar företag som bedriver aktiv verksamhet. FDB innehåller samtliga juridiska personer samt fysiska personer som uppfyller minst ett av fyra kriterier (med vissa restriktioner) – personen är momsregistrerad, arbetsgivarregistrerad, har inregistrerad firma eller är F-skatteregistrerad i momsbefriade branscher. I den mån dödsbon uppfyller minst ett av de två först nämnda kriterierna ingår de också. Den stora mängd vilande företag eller företag med en högst begränsad affärsverksamhet som täcks av FDB gör att de båda registrena inte är jämförbara.

RAMS registrerar företag på låg geografisk nivå eftersom den är kopplad till individer och eftersom alla människor i Sverige är folkbokförda på en adress får de tilldelat en koordinat. I denna statistik kan man alltså skilja stad från landsbygd. Det saknas dock en koppling till var företaget är beläget. I RAMS är individerna indelade i kategorierna; anställd, egen företagare och företagare i eget AB. Bara de som deklarerar som delägare i fåmansaktiebolag och har sin huvudsakliga novemberinkomst från företaget betecknas som företagare i eget AB. Övriga aktiebolag har enligt RAMS företagardefinition inga företagare. Alla verksamma i sådana

aktiebolag klassificeras som sysselsatta. Alla företagare som har sin huvudsakliga inkomst från aktiv näringsverksamhet förs i samma kategori. Man skiljer alltså inte mellan till exempel enskild firma, handelsbolag och kommanditbolag.

Kommunkategori. En för denna delrapport indelning av kommuner i fyra kategorier utifrån företagsstruktur och demografisk struktur. Se bilaga 1 för kommunfördelning.

Kommuntyp. Indelning av kommuner baserad på Glesbygdsvverkets områdesindelning.

Glesbygdskommuner definieras utifrån att minst 30procent av befolkningen bor i områden med mer än 45 minuters bilresa från närmaste tätort med mer än 3000 invånare. I *tätortsnära landsbygdskommuner* är minst 30procent boende utanför tätort med mer än 3000 invånare och färre än 30procent av befolkningen boende i områden med mer än 45 minuters bilresa från närmaste tätort med mer än 3000 invånare. *Tätortskommuner* är övriga kommuner med mer än 70procent av befolkningen i tätort med mer än 3000 invånare. Se bilaga 2 och 3 för kommunfördelning fördelade på Glesbygdsvverkets regioner.

Mikroföretag. Företag med mindre än 10 sysselsatta enligt RAMS.

Nya företag. Med nya företag avses genuint nya företag. Data produceras av Institutet för tillväxtpolitiska studier (ITPS).

Nyföretagare. Statistiken över nya företag och nya företagare är hämtad från RAMS i kombination med uppgifter från inkomst- och förmögenhetsregistret, IoF. I RAMS/IoF täcks fler branscher än i den officiella nyföretagarstatistiken (ITPS). Den offentliga sektorn inkluderas, likaså jord- och skogsbruk, jakt fiske samt fastighetsförvaltning. Definitionen av nyföretagare utgår från individens egen uppfattning om de är företagare eller ej i sin deklaration. En individ som har deklarerat en vinst eller förlust av företagande mellan 1997 och 1998 och som inte deklarerade någon företagsinkomst 1996 och 1997 räknas som ny företagare 1998. En nyföretagare har antingen övertagit en existerande verksamhet eller startat en helt ny.

Regioner, Glesbygdsvverkets indelning. Skogslänens inland: Omfattar de olika arbetsmarknadsregioner som ingick i tidigare EU:s mål 6-område. Skogslänen övrigt: Omfattar de lokala arbetsmarknadsregioner i skogslänen som låg utanför mål 6-området. Storstadsregionerna: Omfattar Stockholms, Göteborgs och Malmös lokala arbetsmarknadsregioner. Övriga Sverige: Omfattar lokala arbetsmarknader i resterande delar av landet.

Småföretag. Företag med mindre än 20 sysselsatta.

Soloföretag. Företag utan anställda.

LITTERATUR OCH ÖVRIGA KÄLLOR

- Aasaether, N (ed.) (2005). *Innovations in the Nordic Periphery*. Stockholm: Nordregio.
- Antonsson, A-B (2002). *Hållbar tillväxt I små företag – omöjlig utmaning eller möjlig utveckling*. IVL-rapport? Stockholm: IVL.
- Aradottir, E (ed.) (2005). *Innovation Systems and the Periphery*. Oslo: Nordic Innovation Centre.
- Bahlenberg, S (2003). *Rationaliseringsepoken 1948-1990 av jordbruksföretagen i Västernorrlands län, Härnösand*.
- Barth, H (2004). *Barriers to Growth and Development in Small Firms*. Doktorsavhandling. Luleå universitet.
- Berggren, C & Brulin, G (2002). *Klistriga kluster eller globala glidare? – Den lokala dynamikens paradoxala betydelse i den globaliserade ekonomin*, B 2002:2. Stockholm: Nutek
- Berglund, E. (2001a). *Definitions and Measures of New Entrepreneurs*. Mimeo, Umeå University.
- Berglund, E. (2001b). *Populationen av nyföretagare i Sverige 1998 relativt ett stickprov av anställda*. Umeå Economic Studies 577, Umeå University.
- Berglund, E. (2002c). *New Entrepreneurs in Sweden 1998 in Municipalities with Five or Less Inhabitants per Square Kilometers*. Mimeo, Umeå university.
- Berglund, E. och Brännäs, K. (2001). *Plants' Entry and Exit in Swedish Municipalities, The Annals of Regional Science 35*, 431-448.
- Berglund (2005). *En kartläggning av nyföretagandet i Sverige över tiden och relativt andra länder*, kommande i en antologi om svensk utvecklingskraft som kommer att ges ut av Ratioinstitutet i Stockholm.
- Bill, F & Johannisson, B (red.) (2004). *Entreprenörskapets rationaliteter och irrationaliteter*, Studier i entreprenörskap nr. 2, Växjö: Växjö universitet
- Birch, D. L. (1979). *The Job Generation Process*. Final Report to the Economic Development Administration. MIT Program on Neighborhood and Regional Change.
- Bruckmeier, K. (2002) *Europe's Rural Futures – The Nature of Rural Development II: Rural Development in an Enlarging European Union, the Swedish National Report*. London: Land Use Policy Group of the GB Countryside Agencies.
- Bull, M (2000). *Lokalt utvecklingsarbete och småskaliga entreprenörer – en strategisk allians i framtidsorienterade förändringsprocesser?* Rapport 4 från regionalpolitiska utredningen. Stockholm: Fritzes.
- Carlsson, B (1992). *Industrial Dynamics and the Role of Small Plants in Swedish Manufacturing Industry, 1968-1988*. IOU Working Paper, no. 348.
- Carlsson, B (red.) (1995). *Technological Systems and Economic Performance: The Case of Factory Automation*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Carlsson, B (red.) (1997). *Technological Systems and Industrial Dynamics*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

- Carlsson, B (red.) (2002). *Technological Systems in the Bio Industries: An International Study*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Carr, D. (1996). *Two Paths to Self-Employment? Women's and Men's Self-Employment in the United States*, 1980, *Works and Occupations* 23, 26-53.
- Castells, M (1996). *Nätverkssamhällets framväxt*. Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur. Band 1. Uddevalla: Daidalos.
- Coleman, S (2000). Access to capital and terms of credit: a comparison of men- and woman-owned small business, *Journal of Small Business Management*. I Nutek (2003). *Företagens villkor och verklighet 2002. Kvinnors företagande – format av samhället*, B2003:7. Stockholm: Nutek.
- Dahmén, E (1950). *Svensk industriell företagarverksamhet. Kausalanalys av den industriella utvecklingen 1919-1939*. Stockholm: Industrins Utredningsinstitut.
- Davidsson, P & Delmar, F (2001). Tillväxtföretag i Sverige: förekomst och utvecklingsmönster. I Davidsson, P, Delmar, F, Wiklund, J (red.). *Tillväxtföretagen i Sverige*. Angered: SNS Förlag.
- Davidsson, P, Lindmark, L/Olofsson, C (1994). *Dynamiken i svenskt näringsliv*. Stockholm:Almqvist & Wiksell.
- Davis, S.J & Henrekson, M (1997). Industrial Policy, Employer Size, and Economic Performance in Sweden. I R B. Freeman/R Topel/B Swedenborg (red.). *The Welfare State in Transition. Reforming the Swedish Model*. Chicago/London:The University of Chicago Press.
- Ekelund, H & Hamilton, G (2001). *Skogspolitisk historia*, Jönköping: Skogsstyrelsen.
- Ekstedt, E & Wolvén, L-E (red.) (2003). *Relationsbyggande för ekonomisk utveckling, Från idéer om ekonomisk utveckling till lokalt utvecklingsarbete i Norrlands inland*, *Arbetsliv i omvandling* 2003:15 Arbetslivsinstitutet, Stockholm.
- Eliasson, G (1990). The Firm as a Competent Team. *Journal of Economic Behavior and Organization*, vol. 13.
- Emling, E (2000). Svenskt Familjeföretagande. Stockholm : Ekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögsk. (EFI), 2000. I Nutek (2005). *Women towards ownership, in business and agriculture - National Report Sweden*, 2005:4 Stockholm: Nutek
- Europakommissionen (2003). SMEs in Europe. *Observatory of European SMEs*, no. 7.
- Fabowale, L, Orser, B & Riding, A (1995). Gender, Structural factors and credit terms between Canadian small business and financial institutions, *Entrepreneurship Theory and Practice*. I Nutek (2003). *Företagens villkor och verklighet 2002. Kvinnors företagande – format av samhället*, B2003:7. Stockholm,:Nutek.
- Freeman, C & Louca, F (2001). *As Time Goes By. From the Industrial Revolutions to the Information Revolution*. New York:Oxford University Press.
- Fölster, S (2000). *Företagarens återkomst. Den nya ekonomin och det entreprenanta samhället*. Kristianstad: SNS Förlag.
- Företagarna (2003). *Fakta om små och stora företag 2003*, Stockholm: Företagarna.
- Företagarna (2002). *Småföretagare skapar tillväxt*, Stockholm: Företagarna.
- Företagarna (2003). *Soloföretagaren – Sveriges okända tillväxtmotor*, Stockholm: Företagarna
- Götling, A, & Haraldsson, K (1999). *Fyra företagarbygder Porträtt av lokalt näringsliv utanför storstaden*, Västervik: Rådet för arbetslivsforskning.

- Henrekson, M (1996). *Företagandets villkor – spelregler för sysselsättning och tillväxt*. Kristianstad: SNS Förlag.
- Henrekson, M & Johansson, D, (1997). På spaning efter de mellanstora företagen. *Ekonomisk Debatt*, nr 4.
- Henrekson, M & Johansson, D (1999). Sysselsättnings- och företagsstrukturen: endast Sverige snapsglas har, eller? *Ekonomisk Debatt*, nr 3.
- Heshmati, A (2001). On the Growth of Micro and Small Firms. Evidence from Sweden. *Small Business Economics*, no. 3.
- Holmquist, C (1995). Kvinnors företagande – en avspegling av samhället, I Pengarna och livet – perspektiv på kvinnors företagande, Nutek B 1995:3, i Nutek 2003. *Företagens villkor och verklighet 2002. Kvinnors företagande – format av samhället*, B2003:7. Stockholm: Nutek.
- Højrup, T (1989). *Det glemte folk. Livsformer og centraldirigering*, Köpenhamn: Institut for Europæisk Folkelivsforskning & Statens Byggeforskningsinstitut,
- ITPS. *Nyföretagandet i Sverige*.
- Johannisson, B (2004). Den lokala ekonomins kraftkällor, i *Lokal ekonomi för hållbar tillväxt*, Nutek B 2004:3.
- Johansson, D (2002). *Tillväxt och nya och små företag*. Stockholm: Ratioinstitutet.
- Johansson, D (2002). Tillväxt som ”gratislunch”? *Ekonomisk Debatt*, nr 5.
- Johansson, D & Karlsson, N (2002). Den svenska tillväxtskolan.. I Johansson, D/Karlsson, N (red.) *Den svenska tillväxtskolan. Om den ekonomiska utvecklingens kreativa förstörelse*. Uddevalla: Ration.
- Jordbruksverket, SCB (2004). *Jordbruksföretag, företagare och ägoslag 2003* Statistiska Meddelanden, Serie Jo, Jordbruk, skogsbruk och fiske, JO 34 SM 0401.
- Jovanovich, B (2001). New Technology and the Small Firm. *Small Business Economics*, no. 1.
- Lindgren, S (2002). *Avgörande framgångsfaktorer i företagande på landsbygden*. Skara: SLU.
- Loveman, G & Sengenberger, W (1991). The Reemergence of Small-Scale Production: An International Comparison. *Small Business Economics*, no. 3.
- Lundvall, B-Å (ed.) (1992). *National Systems of Innovations: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. London: Pinter.
- Lönnbring, G (2003). *Självständighetens former, Kvinnoföretagande på värmäländsk landsbygd*. Doktorsavhandling. Karlstad: Karlstad universitet.
- Malmberg, A (2002). Klusterdynamik och regional näringslivsutveckling - begreppsdiskussion och forskningsöversikt. Östersund: ITPS.
- Maskell, P m fl (1998); *Competitiveness, Localised Learning and Regional Development : Specialisation and Prosperity in Small Open Economies*. London: Routledge.
- Mattsson, P (2001). *Perspektiv på tillväxt – en studie av småföretagares tillväxtintentioner*, Halmstad.
- Morell, M (2001). *Jordbruket i industrisamhället: 1870-1945 / Bd 4* i Myrdal, J (red). Det svenska jordbrukets historia. Borås: Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg

- Myhrman, J (1994). *Hur Sverige blev rikt*. Andra upplagan 2003. Kristianstad: SNS Förlag.
- Norling, M (2005). *Strukturen på landsbygdsföretagandet i Dalarnas län, Falun*.
- Nutek (1998). *Småföretag och regioner i Sverige 1998*. Rapport B1998:10. Stockholm: Nutek.
- Nutek (2002). *Företagens villkor och verklighet 2002. Dokumentation och svarsöversikt*. Rapport R2002:9. Stockholm: Nutek.
- Nutek (2003). *Företagens villkor och verklighet 2002. Kvinnors företagande – format av samhället*, B2003:7. Stockholm: Nutek.
- Nutek (2003). *Företagens villkor och verklighet 2002. Tillväxt i småföretag*. B2003:4. Stockholm: Nutek.
- Nutek (2004). *Finansiering av näringsfastigheter i glesbygd – problem och möjligheter. En rapport om lokalförsörjning inom stödområdet*. Nutek 028-2004. Stockholm: Nutek
- Nutek (2004). *IT i småföretag*. Rapport B2004:1. Stockholm: Nutek
- Nutek (2005). *Företagens villkor och verklighet 2005. Dokumentation och svarsöversikt*. Rapport R2005:10. Stockholm: Nutek.
- Nutek (2005). *Women towards ownership, in business and agriculture - National Report Sweden*, 2005:4 Stockholm: Nutek
- Nutek (2005). *Årsbok 05*, Stockholm: Nutek
- Nutek (1996). *Studies of Female Entrepreneurship - A Research programme*.
- Pettersson, K (2002). *Företagande män och osynliggjorda kvinnor, Diskursen om Gnosjö ur ett könsperspektiv*. Uppsala: Uppsala universitet
- Piore, M J./Sabel, C F. (1984). *The Second Industrial Divide. Possibilities for Prosperity*. New York: Basic Books.
- Post- och telestyrelsen (2005). *Bredband i Sverige*, PTS rapport PTS-ER-2005: 24. Stockholm: PTS.
- Porter, M (1998). *Clusters and the new economics of competition*, Harvard Business Review, November - December pp.77-90.
- Pålsson Syll, L (1997). *Den strukturanalytiska traditionen. En studie om ekonomisk teori- och metodutveckling i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Riksdagens näringsutskott 2004/05:NU1.
- Sammanfattning omvärldsanalys, Norra Sveriges Inland* (2002) Utförd av Inno AG/ Inno Scandinavia AB på uppdrag av Inlandsdelegationen, Stockholm i december 2002.
- SCB (FDB). *Företagsdatabasen*.
- SCB (AKU). *Arbetskraftsundersökningarna*.
- SCB (RAMS). *Registret för arbetsmarknadsstatistik*.
- SCB (2004). *Lönestatistisk årsbok 2003*, Stockholm: SCB.
- SOU 2003:29: *Mot en ny landsbygdspolitik*, Betänkande av Utredningen om översyn av Glesbygdverkets roll och uppdrag inom den nya regionala utvecklingspolitiken. Stockholm: Fritzes.

SOU 2004:126: *Vänd på kuttingen! Tillväxt och utveckling i ett nytt perspektiv*, arbetsrapport från Tillväxtdelegationen, Stockholm: Fritzes.

SOU 2004:135: *Inlandet har möjligheter*, Slutbetänkande från Inlandsdelegationen 2004, Stockholm: Fritzes.

SOU 2005:36: *På väg mot ... En hållbar landsbygdsutveckling*, Delbetänkande av Landsbygdskommittén, Stockholm: Fritzes.

SOU 2005:39: *Skog till nytta för alla?* 2005. Delbetänkande från Skogsutredningen, Stockholm: Fritzes.

Skogsstyrelsen (2004). *Skogsstatistisk årsbok 2004*, Jönköping. Skogsstyrelsen.

Storey, D.J. (1994). *Understanding the Small Business Sector*. Zrinski: Routledge.

Sundin, E. och Holmquist, C. (1989). *Kvinnor som företagare, osynlighet – mångfald – anpassning – en studie*. Bäcklunds Tryckeri AB, Malmö.

Wigren, A, Johansson, J & Sjölin, L (2004). *Näringslivs- och tillväxtstudier för elva kommuner i inlandet, Sammanfattande regionstudie*, Inregia AB, Oktober 2004 på uppdrag av Inlandsdelegationen.

Wigren, A & Sjölin, L (2004). *Näringslivsanalyser för nio kommuner i inlandet , Sammanfattande bilaga*, Inregia AB, April 2004 på uppdrag av Inlandsdelegationen.

Wiklund, J (1998). *Small Firm Growth and Performance: Entrepreneurship and Beyond*. Doktorsavhandling. Jönköping: Internationella handelshögskolan.

Wiklund, J, Davidsson, P & Delmar, F (2001). Hur förväntningar påverkar småföretagens tillväxtvilja. I P Davidsson, F Delmar & J Wiklund. *Tillväxtföretagen i Sverige*. Angered: SNS Förlag.

<http://www.scb.se> 2005-07-01

<http://www.lrf.se> 2005-02-16

<http://www.svo.se> 2005-07-01

<http://www.sou.gov.se/skogsutredning/index/htm> 2005-08-17

GLS
BYGDS
VERKET

SAMUEL PERMANS GATA 2, 831 30 ÖSTERSUND
TEL 063-57 67 00, FAX 063-57 67 99. www.glesbygdsverket.se